

ԳԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ
ԳԱՏԱՎՈՐԻ ՀԱՄԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽԱՐՏԻԱ
Ընդունված Գատավորների միջազգային միության
Կենտրոնական խորհրդի կողմից
1999թ.-ի նոյեմբերի 17-ին Թայվանում
[Հղումը՝ 1999 թ.-ի հրատարակությանը]
Վերանայված 2017 թ.-ի նոյեմբերի 14-ին Մանույագոյում (Չիլի)
[Նոր Համընդհանուր խարտիայի ներկայացում]

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

«Չկա անկախություն, եթե դատական իշխանությունը փարանջարված չէ օրենսդիր և գործադիր իշխանություններից»,- նշում է Մոնտեսքյուն իր «Օրենքների ոգին» աշխատությունում:

Մոնտեսքյույի փիլիսոփայության ազդեցությունը մեծապես կրելով՝ ամերիկացի հայտնի քաղաքական գործիչ և իրավաբան Ալեքսանդր Համիլթոնը 1780-ական թվականներին «Ֆեդերալիստ կամ նոր Սահմանադրության» 78-րդ հոդվածով դատական համակարգի տեղը մյուս իշխանության ճյուղերի հետ առնչությամբ բնութագրեց այս ազդեցիկ բառերով. *«Նա, ով ուշադիր ուսումնասիրում է փարբեր իշխանությունները, պետք է զիտակցի, որ կառավարությունում, որտեղ դրանք փարանջարված են մեկը մյուսից, դատական համակարգը, ելնելով իր գործառույթների բնույթից, Սահմանադրության քաղաքական իրավունքների համար միշտ կլինի ամենաքիչ վերահսկողը, քանի որ այն ամենաքիչ կարողությունը կունենա ցնցելու կամ վնասելու դրանք: (...) Համեմատության մեջ դատական իշխանությունն իշխանության երեք ճյուղերից ամենաթույլն է, այն երբեք չի կարող նույն հաջողությամբ գրոհել, ինչ մյուս երկուսը, և բոլոր հնարավոր ուշադրությունն անհրաժեշտ է նրան հնարավորություն փախուցնելու պաշտպանել գրոհներից»:*

Իրավունքի գերակայության կարևորագույն մասը, անկասկած, ներկայացնում է դատական իշխանության անկախությունը:

Ուստի իրամայական է ամրապնդել այս իշխանությունը՝ որպես պետության և այլ հատուկ շահագրգիռ խմբերի ազդեցությունից քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության երաշխիք:

Գատական համակարգի անկախությանը վերաբերող հիմնարար սկզբունքները ՄԱԿ-ի կողմից գործածության մեջ են դրվել 1985 թ.-ից: Գատավորների և փաստաբանների անկախության հարցերով պատասխանատու հատուկ զեկուցող է նշանակվել՝ ապահովելու այս չափանիշների պահպանումը և հարկադրելու դրանց զարգանալ մշտապես բարձր մակարդակներում՝ ելնելով քաղաքացիների շահերից:

Միջազգային կազմակերպությունները տարածաշրջանային մակարդակով, մասնավորապես՝ Եվրոպայի խորհուրդը, նույնպես վերջին տարիներին գործածության մեջ են դրել շատ չափանիշներ:

«Նշելով, որ իրենց իրավական պարտականությունները կատարելիս դատավորների դերը կարևոր է մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության համարելը» և *«ցանկանալով խթանել դատավորների անկախությունը, որն օրենքի գերակայության անբաժանելի փարթն է և անհրաժեշտ է դատավորների անաչառության և դատական համակարգի գործունեության համար»*՝ Եվրոպայի խորհուրդը Գատավորների անկախության, արդյունավետության և պատասխանատվության մասին 2010/12 հանձնարարականի նախաբանում շեշտել է, որ *«դատական համակարգի անկախությունն ապահովում է յուրաքանչյուր մարդու արդար դատաքննության իրավունքը և, հետևաբար, դատավորների համար արդունություն չէ, այլ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների նկատ-*

մամբ հարգանքի երաշխիք, որը բույլ է տալիս յուրաքանչյուրին վարահություն ունենալ արդարադատության համակարգի հանդեպ»:

Չնայած այս պաշտպանող կանոնների ժողովածուի օգտակարությանը, այնուամենայնիվ, այնպիսի կազմակերպության, ինչպիսին է Դատավորների միջազգային միությունը (IAJ), առաքելությունն է խթանելու իր սեփական կանոնները և ձգտելու ողջ աշխարհով դրանց տալ պարտադիր բնույթ, ինչպես նաև դատավորներին և դատախազներին առավել երաշխիքներ տալու համար ուշադրություն դարձնել նման չափանիշների զարգացմանը:

1993-1995թթ. տարածաշրջանային խարտիաների ընդունումից հետո 1999թ. Թայվանում Դատավորների միջազգային միության կողմից միաձայն ընդունվեց Դատավորի համընդհանուր խարտիան:

Այդ ժամանակից ի վեր շատ հարցեր են առաջ եկել, որոնք այն ժամանակ չէին կարող հաշվի առնվել: Դա վերաբերում է էթիկային և դեոնոթոլոգիային, որոնք զարգացել են քաղաքացիների աճող և օրինական պահանջների հիման վրա, ինչպես նաև՝ որպես անաչառության հայեցակարգի կատարելագործում:

Սա նաև վերաբերում է հաղորդակցությանն այն աշխարհում, որն ավելի ու ավելի բաց և «կապակցված» է: Ի վերջո, նույնը ճիշտ է նաև բյուջետայի հարցերի բարդ տնտեսական համատեքստում, ինչպես նաև դատավորների վարձատրության և աշխատանքային ծանրաբեռնվածության խնդրի համար:

Դատավորների միջազգային միության կողմից Երկրորդ ուսումնասիրող հանձնաժողովի աշխատանքների շրջանակներում այլ թեմաներ նույնպես ուսումնասիրվել են: Այդպիսի աշխատանքների եզրակացությունները ենթակա են ներառման Խարտիայում:

Այն ժամանակաշրջանում, երբ շատ երկրներում դատական համակարգի իրավունքները սպառնալիքի տակ են, դատավորները հարձակման են ենթարկվում, դատախազները մեղադրվում են, 1999 թ.-ին ընդունված Դատավորի համընդհանուր խարտիայի վերանայումը դարձել է անհրաժեշտություն:

2014 թ.-ին Ֆոս դու Իգուասուում տեղի ունեցած հանդիպման ժամանակ Դատավորների միջազգային միության Կենտրոնական խորհուրդը հավանության է արժանացրել 1999 թ.-ին Թայվանում ընդունված Խարտիայի վերանայման վերաբերյալ Նախագահական կոմիտեի առաջարկը:

Բարսելոնայում տեղի ունեցած հանդիպման ժամանակ ստեղծվել է աշխատանքային խումբ, որի նպատակն էր նախապատրաստել նոր Խարտիայի նախագիծ:

Աշխատանքային խմբի կազմում էին՝

- Քրիստոֆ Ռեգե-ԱՐԳ, Դատավորների միջազգային միության նախագահ (Ֆրանսիա), աշխատանքային խմբի նախագահ,
- Ջակոմո Օբերտո, Դատավորների միջազգային միության գլխավոր քարտուղար (Իտալիա),
- Յանա Ռոբլեց (Սլովենիա),
- Ջուլիա ԴՅՈՒԹԻԼ (Կանադա),
- Ալիսոն ԴԱՆԶԱՆ (ԱՄՆ),
- Վոլտեր ԲԱՐՈՆ (Բրազիլիա),
- Մարիո ՄՈՐԱԼԵՍ (Պուերտո Ռիկո),
- Մարի Օդիլ ԹԻԱԿԱՆԵ (Սենեգալ),
- Շեյք ՔՈՆ (Մալի),
- Գյունթեր ՎՈՐԱՅՇ, Դատավորների միջազգային միության պատվավոր նախագահ (Ավստրիա)՝ որպես Պատվավոր նախագահների խորհրդի նախագահ:

Խարտիայի նախագիծը քննարկվել է 2017 թ.-ի ապրիլ և մայիս ամիսներին կայացած Տարածաշրջանային խմբերի զարմանալի հանդիպումների ընթացքում, հետագայում՝ Մանտյագոյում (Չիլի) տեղի ունեցած Կենտրոնական խորհրդի հանդիպման ընթացքում:

Ներքոշարադրյալ Խարտիան, որը ներկայացնում է պահանջող նվազագույն երաշխիքները, դատավորների և փաստաբանների անկախության հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող Մ. Դիեգո Գարսիա Սայանի ներկայությամբ 2017թ.-ի նոյեմբերի 14-ին միաձայն ընդունվեց:

ՀՈԳՎԱԾ 1. ԸՆԳՀԱՆՈՒՐ ԳՐՈՒՅԹՆԵՐ

Դատական իշխանությունը, որպես օրենքի գերակայության երաշխիք, ցանկացած ժողովրդավարական պետության իշխանության երեք ճյուղերից մեկն է:

Իրենց աշխատանքային գործունեության ողջ ժամանակահատվածում դատավորները պարտավոր են ապահովել յուրաքանչյուր անձի արդար դատաքննության իրավունքը: Դատավորները պարտավոր են նպաստել անձանց՝ նրանց քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների որոշման կամ նրանց ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի ու հրապարակային դատաքննության իրավունքի իրականացմանը:

Դատավորի անկախությունն անհրաժեշտ պայման է օրենքի հիման վրա անկողմնակալ արդարադատություն իրականացնելու համար: Այն անբաժանելի է: Այն դատավորների անձնական շահերի համար տրված արտոնություն կամ առավելություն չէ, այլ կոչված է ապահովելու օրենքի գերակայությունը և ցանկացած շահագրգիռ անձի շահերը, ով դիմել է և ակնկալում է անկողմնակալ արդարադատություն:

Բոլոր ազգային կամ միջազգային կառույցներն ու իշխանությունները պարտավոր են հարգել ու պաշտպանել այդ անկախությունը:

ՀՈԳՎԱԾ 2. ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հոդված 2.1. Անկախության երաշխիքները՝ ամրագրված բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող ակտում

Դատական իշխանության անկախությունը պետք է ամրագրված լինի Սահմանադրությունում կամ այլ հնարավոր բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող ակտում:

Դատական համակարգի այսպիսի կարգավիճակը պետք է ապահովվի օրինաստեղծ և իրավապաշտպան դատական իշխանության կողմից, որն իրապես և արդյունավետորեն պետք է անկախ լինի իշխանության մյուս ճյուղերից:

Դատավորը, որպես դատական պաշտոնյա, պետք է հնարավորություն ունենա դատական իշխանությունն իրականացնել սոցիալական, տնտեսական և քաղաքական ճնշումներից անկախ, ինչպես նաև անկախ այլ դատավորներից ու դատական համակարգի ղեկավար մարմիններից:

Հոդված 2.2. Անփոփոխելիությունը

Նշանակված կամ ընտրված դատավորը պաշտոնավարում է մինչև պարտադիր կենսաթոշակային տարիքի հասնելը կամ իր լիազորությունների դադարեցումը:

Դատավորը պետք է նշանակվի առանց որևէ ժամանակային սահմանափակման: Եթե իրավական ակտերով նախատեսված է դատավորի՝ որոշակի ժամանակահատվածով նշանակման ընթացակարգ, ապա նշանակման պայմանները պետք է երաշխավորեն, որ դատական անկախությունը չի վտանգվի:

Որևէ դատավոր, առանց իր համաձայնության, չի կարող այլ պաշտոնի կամ առավել բարձր պաշտոնի նշանակվել:

Դատավորը չի կարող տեղափոխվել, նրա գործունեությունը չի կարող ժամանակավորապես ընդհատվել, նա չի կարող հեռացվել իր պաշտոնից, բացառությամբ, եթե դա նախատեսված է օրենքով և օրենքի հիման վրա կարգապահական վարույթի արդյունք է՝ պաշտպանության իրավունքի և մրցակցության սկզբունքի պահպանմամբ:

Դատավորի պարտադիր կենսաթոշակային տարիքի սահմանման ցանկացած փոփոխություն չպետք է հետադարձ ուժ ունենա:

Հոդված 2.3. Դատական խորհուրդ

Դատական անկախությունը երաշխավորելու համար պետք է ստեղծվի Դատական խորհուրդ կամ այլ համարժեք մարմին, բացառությամբ այն երկրների, որտեղ անկախությունն ավանդաբար ապահովվում է այլ միջոցներով:

Դատական խորհուրդը պետք է անկախ լինի իշխանության մյուս ճյուղերից:

Այն պետք է կազմված լինի դատավորների մեծամասնությունից՝ ընտրված իրենց գործընկերների կողմից՝ նրանց առավելագույն ներկայացուցչությունը նախատեսող ընթացակարգին համապատասխան:

Քաղաքացիական հասարակության բազմազանությունն ապահովելու համար Դատական խորհրդի կազմում կարող են լինել նաև ոչ դատավոր անդամներ: Որևէ կասկածից խուսափելու համար նման անդամները չեն կարող լինել քաղաքական գործիչներ: Անաչառության, անկախության, անկողմնակալության և դատավորի հմտությունների վերաբերյալ նրանք պետք է ունենան դատավորին ներկայացվող նույն որակավորումը: Կառավարության կամ Խորհրդրդարանի անդամը չի կարող միևնույն ժամանակ զբաղեցնել Դատական խորհրդի անդամի պաշտոնը:

Դատական խորհուրդը դատավորների ցուցակների կազմման, նրանց վերապատրաստման, նշանակման, առաջխաղացման և կարգապահական պատասխանատվության ոլորտներում պետք է օժտված լինի լայն լիազորություններով:

Դատական կարգավիճակի և էթիկայի, ինչպես նաև արդարադատության տարեկան բյուջեի և դատարաններին հատկացվող միջոցների, կազմակերպման, գործունեության ու դատական կառույցների հանրային պատկերին վերաբերող ցանկացած հարցի վերաբերյալ պետք է նախատեսված լինի Խորհրդի՝ իշխանության մյուս ճյուղերի հետ խորհրդակցելու հնարավորությունը:

Հոդված 2.4. Միջոցներ արդարադատության իրականացման համար

Իշխանության մյուս ճյուղերը պարտավոր են դատական համակարգն ապահովել անհրաժեշտ միջոցներով, որպեսզի այն իր գործառույթներն իրականացնի պատշաճ:

Դատական համակարգը պետք է հնարավորություն ունենա մասնակցելու դատական համակարգի բյուջեին, նյութական և մարդկային ռեսուրսներին առնչվող որոշումների կայացմանը կամ տեղեկանալու դրանց մասին:

Հոդված 2.5. Դատավորի պաշտպանությունը և հարգանքը դատական ակտերի հանդեպ

Իր ծառայողական պարտականությունների կատարման կապակցությամբ ծագած ցանկացած տեսակի սպառնալիքների և հարձակումների դեպքում դատավորը պետք է օգտվի օրենքով սահմանված պաշտպանությունից:

Դատավորի և նրա ընտանիքի անդամի ֆիզիկական անվտանգությունը պետք է ապահովվի պետության կողմից: Որպեսզի ապահովվի դատական լուսմների խաղաղ ընթացքը, պետությունը դատարանների համար պետք է ձեռնարկի պաշտպանական միջոցներ:

Պետք է խուսափել դատական ակտերի այնպիսի քննադատություններից, որոնք կարող են վարկաբեկել դատական համակարգի անկախությունը, վտանգի ենթարկել հասարակության վստահությունը դատական համակարգի հանդեպ: Նման անհիմն պնդումների պարագայում պետք է գործեն այնպիսի մեխանիզմներ, որոնք հնարավորություն կտան դատական գործեր հարուցել և շահագրգիռ դատավորներին պատշաճ կարգով պաշտպանել:

ՀՈԳՎԱԾ 3. ՆԵՐՔԻՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅՈՒՆ

Հոդված 3.1. Դատավորի ենթարկվելն օրենքին

Դատական պարտականություններն իրականացնելիս դատավորը ենթակա է միայն օրենքին և պետք է հաշվի առնի միայն օրենքը:

Դատական համակարգի հիերարխիկ կառուցվածքն այն կերպ, որ դատավորը դատական ակտեր կայացնելիս ենթարկվի դատարանի նախագահին կամ ավելի բարձր ատյանի դատարաններին, բացառությամբ կարծիքների փոխանակման դեպքերի (տե՛ս հոդված 3.2), կոլիսովի որպես դատավորի անկախության սկզբունքի խախտում:

Հոդված 3.2. Անձնական ինքնուրույնությունը

Անթույլատրելի է իշխանության որևէ ճյուղի կողմից ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցություն, ճնշում, սպառնալիք կամ միջամտություն:

Դատավորներին ցանկացած տեսակի հրամաններ կամ ցուցումներ տալու այս արգելքը չի տարածվում վերադաս առյալնի դատարանների վրա, երբ նրանք օրենքով սահմանված ընթացակարգերին համապատասխան բեկանում են ստորադաս առյալնի դատարանների դատական ակտերը:

Հոդված 3.3. Դատական վարչարարություն

Դատական համակարգի ներկայացուցիչների հետ պետք է խորհրդակցություն անցկացվի ցանկացած այնպիսի որոշում կայացնելիս, որը կարող է ազդեցություն ունենալ դատական պարտականությունները կատարելիս:

Քանի որ դատական վարչարարությունը կարող է ազդեցություն ունենալ դատական անկախության վրա, այն պետք է գլխավորապես վստահել դատավորներին:

Դատավորները պատասխանատու են իրենց կատարած գործողությունների համար և պետք է քաղաքացիներին հասանելի դարձնեն արդարադատության իրականացման կապակցությամբ ցանկացած անհրաժեշտ տեղեկատվություն:

Հոդված 3.4. Գործերի բաշխման կարգը

Գործերի բաշխումը պետք է հիմնված լինի օրենքով նախատեսված այնպիսի օբյեկտիվ կանոնների վրա, որոնց մասին դատավորները նախապես տեղեկացվել են: Գործերի բաշխման վերաբերյալ ցանկացած որոշում պետք է կայացվի թափանցիկության սկզբունքի հիման վրա և լինի վերահսկելի:

Առանց ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշման գործը չպետք է վերցվի դատավորից: Նման փաստարկների գնահատումը պետք է հիմնված լինի օբյեկտիվ չափանիշների վրա, նախատեսված լինի օրենքով և պահպանի դատական համակարգի կողմից իրականացվող թափանցիկ ընթացակարգը:

Հոդված 3.5. Խոսքի ազատությունը և միություններ ստեղծելու իրավունքը

Դատավորները, ինչպես յուրաքանչյուր քաղաքացի, ունեն խոսքի ազատության իրավունք: Այնուամենայնիվ, իրենց այս իրավունքն իրականացնելիս նրանք պետք է զսպվածություն ցուցաբերեն և մշտապես վարվեն այնպես, որպեսզի պահպանեն իրենց բարձր կոչումը, ինչպես նաև դատական իշխանության անկախությունն ու անկողմնակալությունը:

Պետք է օրենքով նախատեսված լինի մասնագիտական միություններին անդամակցելու դատավորների իրավունքը, որպեսզի նրանց հնարավորություն ընձեռնվի խորհրդակցելու տարբեր հարցերի շուրջ, հատկապես՝ իրենց կարգավիճակի, էթիկայի և այլ հարցերի շուրջ, արդարադատության հարցերի շուրջ և նաև որպեսզի նրանց հնարավորություն ընձեռնվի պաշտպանելու իրենց օրինական շահերն ու անկախությունը:

ՀՈՂՎԱԾ 4. ՀԱՄԱԼՐՈՒՄԸ ԵՎ ՎԵՐԱԳՎՏԲԱՍՏՈՒՄԸ

Հոդված 4.1. Համալրումը

Դատավորների համալրումը պետք է հիմնված լինի օբյեկտիվ չափանիշների վրա, որոնք կարող են երաշխավորել մասնագիտական հմտություններ և պետք է իրականացվի 2.3-րդ հոդվածում նշված մարմնի կողմից:

Դատավորի թեկնածուների ընտրությունը պետք է իրականացվի անկախ սեռից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, փիլիսոփայական և քաղաքական հայացքներից կամ կրոնական համոզմունքներից:

Հոդված 4.2. Վերապատրաստումը

Նախնական և ընթացիկ վերապատրաստման դասընթացներն այնքանով, որքանով որանք ապահովում են դատական իշխանության անկախությունը, ինչպես նաև դատական համակարգի բարձր որակն ու արդյունավետությունը, հանդիսանում են դատավորի իրավունքն ու պարտականությունը: Դրանք պետք է կազմակերպվեն դատական համակարգի մարմինների հսկողության ներքո:

ՀՈԳՎԱԾ 5. ՆՇԱՆԱԿՈՒՄԸ, ԱՌԱՋԽԱԳԱՅՈՒՄԸ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ

Հոդված 5.1. Նշանակումը

Դատավորի ընտրությունը և յուրաքանչյուր նշանակումը պետք է իրականացվի օբյեկտիվության և թափանցիկության չափանիշներին համապատասխան՝ հիմնված պատշաճ մասնագիտական որակավորման վրա:

Ընտրությունը պետք է իրականացվի անկախ մարմնի կողմից՝ նշված 2.3-րդ հոդվածում կամ նրան համարժեք այլ մարմնի կողմից:

Հոդված 5.2. Առաջխաղացումը

Այն դեպքում, երբ դատավորի առաջխաղացումը պայմանավորված չէ տարիքով, այն պետք է բացառապես հիմնված լինի օբյեկտիվ և մրցակցային գնահատման արդյունքում հաստատված դատական պարտականությունների կատարման որակների և արժանիքների վրա:

Առաջխաղացման որոշումները պետք է հայտարարվեն օրենքով նախատեսված թափանցիկ ընթացակարգերի շրջանակներում: Դրանք կարող են տեղի ունենալ միայն դատավորի հայցմամբ կամ նրա համաձայնությամբ:

Երբ որոշումներն ընդունվում են սույն Խարտիայի 2.3-րդ հոդվածում նշված մարմնի կողմից, դատավորին, ում առաջխաղացման դիմումը մերժվել է, կարող է թույլատրվել վիճարկելու այդ որոշումը:

Հոդված 5.3. Գնահատումը

Այն երկրներում, որտեղ դատավորները գնահատվում են, գնահատումն առաջին հերթին պետք է լինի որակական և պետք է հիմնվի այնպիսի արժեքների վրա, ինչպիսիք են դատավորի մասնագիտական, անձնական և սոցիալական հմտությունները, ինչ վերաբերում է վարչական գործառնությունների կատարման կապակցությամբ առաջխաղացմանը, ապա այն պետք է հիմնված լինի դատավորի կառավարչական հմտությունների վրա:

Գնահատումը պետք է հիմնված լինի նախապես հրապարակված օբյեկտիվ չափանիշների վրա: Շահագրգիռ դատավորին պետք է հնարավորություն ընձեռնվի ներգրավվելու գնահատման գործընթացին, ում կարող է թույլատրվել բողոքարկելու այդ որոշումն այլ անկախ մարմնի:

Ոչ մի պարագայում չի թույլատրվում դատավորներին գնահատել իրենց կայացրած դատական ակտերի հիման վրա:

ՀՈԳՎԱԾ 6. ԷԹԻԿԱՆ

Հոդված 6.1. Ընդհանուր դրույթներ

Ցանկացած պարագայում դատավորները պետք է առաջնորդվեն էթիկայի կանոններով:

Այդպիսի կանոնները, միաժամանակ շոշափելով դատավորների մասնագիտական պարտականությունները և վարվելակերպը, պետք է ուղղորդեն դատավորներին և նրանց վերապատրաստման մի մասը կազմեն:

Այդ կանոնները պետք է ձևակերպվեն գրավոր, որպեսզի բարձրացնեն դատավորների և դատական համակարգի նկատմամբ հանրային վստահությունը: Էթիկայի այդպիսի կանոնների զարգացման գործընթացում դատավորները պետք է առաջատար դեր ունենան:

Հոդված 6.2. Անկողմնակալությունը, արժանապատվությունը, անհամատեղելիությունը, գապվածությունը

Իր պարտականությունները կատարելիս դատավորը պետք է անկողմնակալ լինի, և դա պետք է լինի տեսանելի:

Իր պարտականությունները կատարելիս դատավորը պետք է դրսևորի գապվածություն և ուշադրության արժանացնի դատարանի պատվի ու գործով ներգրավված այլ անձանց արժանապատվության պահպանման հարցերին:

Դատավորը պարտավոր է ձեռնպահ մնալ ցանկացած այնպիսի վարքագծից, գործողություն կատարելուց կամ արտահայտություն անելուց, որն արդյունավետորեն ազդեցություն կունենա նրա անկողմնակալության և անկախության հանդեպ վստահության վրա:

Հողված 6.3. Արդյունավետությունը

Դատավորը պարտավոր է առանց անհարկի ձգձգումների բարեխղճորեն և արդյունավետորեն կատարել իր պարտականությունները:

Հողված 6.4. Արտաքին գործունեությունը

Դատավորն իրավունք չունի իրականացնել որևէ այլ գործառնություն (հանրային կամ մասնավոր, վճարովի կամ անվճար), որը լիովին համատեղելի չէ դատավորի պարտականությունների և կարգավիճակի հետ:

Նա պետք է խուսափի շահերի ցանկացած բախումից:

Դատավորն առանց իր համաձայնության չպետք է ենթարկվի արտաքին նշանակումների:

Հողված 6.5. Դատավորի հնարավորությունը խորհրդատվություն ստանալու համար դիմելու անկախ մարմնի

Այն դեպքում, երբ դատավորները գտնում են, որ իրենց անկախությունը վտանգված է, նրանք պետք է հնարավորություն ունենան դիմելու որևէ անկախ մարմնի, ցանկալի է սույն Խարտիայի 2.3-րդ հոդվածում տրված մարմնի նկարագրությանը համապատասխան, որը կունենա միջոցներ փաստերի քննման համար և նրանց օգնություն ու օժանդակություն կցուցաբերի:

Դատավորները պետք է հնարավորություն ունեն էթիկայի վերաբերյալ խորհուրդներ ստանալ դատական համակարգում գործող մարմնից:

ՀՈԳՎԱԾ 7. ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հողված 7.1. Կարգապահական վարույթը

Դատական համակարգի ղեկավարումը և դատավորներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու գործողությունները պետք է այնպես կազմակերպվեն, որ վտանգի տակ չդրվի դատավորի բուն անկախությունը, և որ ուշադրության արժանանան միայն օբյեկտիվ և վերաբերելի հանգամանքները:

Կարգապահական վարույթը պետք է իրականացվի անկախ մարմնի կողմից, որը ներառում է դատավորների մեծամասնությունը կամ նրան համարժեք այլ մարմնի կողմից:

Դատավորի նկատմամբ որևէ կարգապահական գործողություն չի կարող ձեռնարկվել՝ որպես նրա կողմից վարվող գործերով որոշումներ կայացնելիս օրենքի մեկնաբանության կամ փաստերի գնահատման կամ ապացույցների կշռադատման հետևանք, բացառությամբ դիտավորության կամ կոպիտ անփութության դեպքերի, որոնք հաստատված են վերջնական դատական ակտով:

Կարգապահական վարույթը պետք է իրականացվի օրենքով նախատեսված պատշաճ ընթացակարգով: Այդ վարույթը դատավորի համար պետք է հասանելի լինի, և նա պետք է հնարավորություն ունենա օգտվելու փաստաբանի կամ որևէ գործընկերոջ օգնությունից: Կարգապահական վարույթի արդյունքում կայացված որոշումները պետք է լինեն պատճառաբանված և կարող են բողոքարկվել անկախ մարմնին:

Դատավորի նկատմամբ կարգապահական վարույթ կարող է հարուցվել միայն դրա վերաբերյալ օրենքի առկայության պայմաններում և այդ օրենքով նախատեսված կարգով: Կարգապահական տույժերը պետք է լինեն համաչափ:

Հողված 7.2. Քաղաքացիական և քրեական պատասխանատվությունը

Դատավորի նկատմամբ իրականացվող քաղաքացիական պատասխանատվությունն այն երկրներում, որտեղ նախատեսված է, և քրեական պատասխանատվությունը, ներառյալ՝ ձերբակալումը, պետք է միայն թույլատրելի լինեն այնպիսի հանգամանքների առկայության պայմաններում, որոնք կերաշխավորեն, որ դատավորի անկախության վրա որևէ ազդեցություն չի կարող լինել:

Դատական սխալների ուղղումը պետք է հիմնված լինի բողոքարկման համապատասխան համակարգի վրա: Արդարադատության թերությունների շտկման ցանկացած այլ միջոց պետության դեմ է ուղղված:

Պատշաճ չէ դատավորին իր ծառայողական պարտականությունների կատարման կապակցությամբ ենթարկել անձնական պատասխանատվության, նույնիսկ պետության փոխհատուցման ճանապարհով, բացառությամբ իր պարտավորությունների չկատարման կանխամտածված դեպքերի:

ՀՈԳՎԱԾ 8. ՎԱՐՉԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՍՈՅԻԱԼԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԵՆՍԱԾՈՇԱԿԻ ԱՆՑՆԵԼԸ

Հոդված 8.1. Վարձատրությունը

Որպեսզի ապահովվի դատավորի իրական տնտեսական անկախությունը և դրա ներքո նրա բարձր կոչումը, անկախությունն ու անկողմնակալությունը, դատավորը պետք է ստանա բավականաչափ վարձատրություն:

Դատավորի վարձատրությունը չպետք է կախված լինի նրա կատարած աշխատանքի արդյունքներից կամ նրա գործողություններից և չպետք է նվազեցվի նրա պաշտոնավարման ընթացքում:

Դատավորի վարձատրությանը վերաբերող կանոնները պետք է ամրագրված լինեն բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող օրենսդրական ակտերում:

Հոդված 8.2. Սոցիալական պաշտպանությունը

Խարտիան իրենց պրոֆեսիոնալ կարողությունների սահմաններում գործող դատավորների համար նախատեսում է երաշխիքներ ընդդեմ այն սոցիալական ռիսկերի, որոնք կապված են հիվանդության, մաշկաբանության, հաշմանդամության, ծերության և մահվան հետ:

Հոդված 8.3. Կենսաթոշակի անցները

Դատավորն իրավունք ունի կենսաթոշակի անցնել տարեկան վճարվող կամ նախապես որոշված ժամանակահատվածում վճարվող կենսաթոշակի տրամադրմամբ՝ կախված իր մասնագիտական աստիճանից:

Կենսաթոշակի անցներուց հետո դատավորը կարող է իրականացնել այլ իրավական մասնագիտական գործունեություն, եթե այն էթիկայի տեսանկյունից անհամատեղելի չէ իր նախկին իրավական գործունեության հետ:

Նա չի կարող գրկվել իր կենսաթոշակից միայն այն հիմքով, որ իրականացնում է այլ մասնագիտական գործունեություն:

ՀՈԳՎԱԾ 9. ԽԱՐՏԻԱՅԻ ԿԻՐԱՌԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐԸ

Հոդված 9.1. Կիրառելիությունը դատական գործառնություններ իրականացնող բոլոր անձանց նկատմամբ

Սույն Խարտիան կիրառելի է դատական գործառնություններ իրականացնող բոլոր անձանց, այդ թվում՝ ոչ պրոֆեսիոնալ դատավորների նկատմամբ:

Հոդված 9.2. Կիրառելիությունը դատախազությունում

Այն պետություններում, որտեղ դատախազության անդամները հավասարեցված են դատավորներին, վերոնշյալ սկզբունքները (mutatis mutandis) կիրառելի են նաև նրանց նկատմամբ:

Հոդված 9.3. Դատախազների անկախությունը

Դատախազների անկախությունը, որը կարևոր է օրենքի գերակայության տեսանկյունից, պետք է այնպես ամրագրված և երաշխավորված լինի բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող օրենսդրական ակտերում, ինչպես դատավորների դեպքում է:

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՆՆԱ ՀԱԿՈՐՅԱՆ
ՊԵՏՏՈՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ
ԲՆՈՒՅԹԻ ՇՈՒՐՁ3

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ԳԵՎՈՐԳ ՊՈՂՈՍՅԱՆ
ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝
ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ10

ՍԻՐՈ ԱՄԻՐԻԱՆՅԱՆ
«ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ»
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՍՈՒԲՅԵԿՏՈՒԹՅՈՒՆԸ23

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՍՐԲՈՒՀԻ ԳԱԼՅԱՆ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՍԵՂՔԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ.....32

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ԳԵՎՈՐԳ ՎԻՐԱԲՅԱՆ
ԱՊՐԱՆՔԻ ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ԿՈՐՍՏԻ ԿԱՄ ՎՆԱՍՎԱԾՔԻ
ՌԻՍԿԻ ԱՆՑՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐՆ ԱՄԱՊ
ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ ԵՎ ԻՆԿՈՏԵՐՄՍԻ ՀԱՍԱՏԵՔՍՈՒՄ41

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ
ՀՀ ՎՃՈՒՐԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ50

ՊՐԵՏՈՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՇՈՒՐՉ

«Հռոմեական աշխարհը թրի միջոցով է հիմնված, և թուրը կամ սուրն են հանդիսանում հռոմեական իրավունքի հնագույն խորհրդանիշը: Աստվածները հռոմեացիներին չեն տվել իրենց առաջին հանդերձանքը, ինչպես օրինակ Իսրայելի Աստվածը հրեաներին շնորհի է Ավետյաց հողը, հռոմեացիների կողմից չի գործածվել աճուրդ կամ խորամանկություն, ինչպես եղել է Գիդոնայի կողմից Կարթագենը հիմնելու ժամանակ: Հռոմեացիները չունեն Աստծու կամ մարդկանց կողմից օտարված սեփականություն և իրավունք: Հենց իրենք են եղել և՛ իրավունքի, և՛ սեփականության իրավունքի ստեղծողները, և որտեղ գտել են դրանք՝ վերցրել են»¹:

Հին հռոմեացիները բացահայտել են ոչ միայն քվիտորական (ավելի ուշ՝ Հռոմի մասնավոր իրավունք), բնական և համազգային իրավունքը, այլ նաև պրետորական իրավունքն ու նախադեպային կամ դատական իրավունքը:

Նշվածն ավանդաբար ձեռք է բերել համընդհանուր ճանաչողություն, սակայն որոշ իրավաբաններ համարել են, որ ողջ դասական հռոմեական իրավունքն իր բնույթով եղել է նախադեպային իրավունք: Այս կապակցությամբ ընդգծվել է, որ հին հռոմեական իրավունքն որոշակի չափանիշներով զգալիորեն տարբերվում է ժամանակակից, մասնավորապես՝ անգլոսաքսոնական նախադեպային իրավունքից²: Իսկ որոշ իրավաբաններ ընդունել են, որ նախադեպային է եղել ոչ միայն հին հռոմեական իրավունքը, այլ նաև հունական մի շարք պոլիսների իրավունքը, մասնավորապես՝ հնագույն Աթենքի իրավունքը, որտեղ գործերի և նույնիսկ դատական նիստերի վայրերի

բաշխումը հնարավոր է եղել որոշել ըստ նախադեպի³: Գոյություն է ունեցել նաև այնպիսի կարծիք, որի համաձայն՝ միայն պրետորական իրավունքն է ունեցել նախադեպային բնույթ, ուստի՝ պրետորի միստի, մշտական որոշումների հեղինակությունն ու վերջինիս կողմից դեկլարվող դատերն աստիճանաբար ձեռք են բերել օրենքի ուժ⁴: Գործնականում, եթե դատարաններն երկար ժամանակ կիրառել են պաշտոնատար անձանց կամ իրավաբանների կողմից հաստատված այս կամ այն դրույթները, ապա արդյունքում ձևավորվել են նախադեպեր: Դատարանները, եթե հեշտությամբ և ինքնակամ հրաժարվեին այդ նախադեպերից, ապա որպես դրա անխուսափելի հետևանք կառաջանար թույլ իրավասության իրավիճակ, և դատարանների պրակտիկան կտարբերվեր իր անկայուն բնույթով: Յուրաքանչյուր դատավոր բնագրաբար խուսափել է դրանից, քանի որ դատավորները հակված են եղել հետևել նախադեպերին այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի ապացուցվել, որ այդ նախադեպերի հիմքում ընկած իրավաբանական դրույթները սխալ են⁵:

Հռոմեական դասական իրավունքի, ինչպես նաև ուրիշ հնագույն պետությունների իրավունքների նախադեպային բնույթի հարցի լուծումը պահանջել է հատուկ ուսումնասիրություն և համապատասխան եզրահանգում՝ ձեռք բերած նյութերի հիման վրա:

Ելնելով դարերի ընթացքում ձևավորված նախադեպային իրավունքի և նախադեպի մասին պատկերացումներից և պրետորական որոշումների կարևորությունից՝ հարկ է դիտարկել միայն պրետորական իրավունքի նախադեպային

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

բնույթը: Հիմնահարցերից մեկն այն հիմնական պատճառների և հիմքերի պարզաբանման մեջ է, որոնց շնորհիվ պրետորական իրավունքը դիտարկվում է որպես նախադեպային: Նշվածը վերաբերվում է նաև պրետորական նախադեպային իրավունքի հիմնական հատկանիշների և առանձնահատկությունների բացահայտմանը, որոնց միջոցով վերջինս տարբերվում է նախադեպային բնույթ չունեցող այլ համակարգերի կամ իրավունքի տեսակների շարքից: Տվյալ հիմնահարցի պատասխանը պահանջում է, որպեսզի հաշվի առնվեն այն հանգամանքները, որոնք պրետորական իրավունքը բնութագրում են որպես նախադեպային: Դրանցից են այն ակտերը, որոնց սահմաններում և որոնց հիման վրա ձևավորվել են պրետորական իրավունքի նորմերը: Դրանք այն էլիկտներն են, որոնք ստեղծվել են ոչ թե օրինաստեղծ կամ նորմերի կայացման արտոնություններով օժտված իրավաստեղծ մարմինների, այլ վարչական և դատական մարմինների կողմից:

Պրետորը՝ որպես դատական վարույթը փաստացի կազմակերպող և ղեկավարող անձ, ով գործի քննության ընթացքում իրականացրել է ողջ հռոմեական արդարադատությունը, պաշտոնապես չի համարվել օրինաստեղծ մարմին, ինչպես և դատարանը: Հռոմեական պետական աստիճանակարգության մեջ նա, կոնսուլից հետո, զբաղեցրել է բարձրաստիճան դիրքերից մեկն և ողջ իր գործունեությունն իրականացրել է միայն օրենքների և կոնսուլի կողմից արձակած հրամանների սահմաններում⁶: Ձևականորեն նա համարվել է իրավակիրառ գործունեությամբ զբաղվող պետական բարձրագույն պաշտոնատար անձ և լիազորված է եղել համապատասխան իրավունքով ենթաօրենսդրական ակտեր արձակելու: Ձևական-իրավաբանական առումով պրետորական էլիկտները չեն հանդիսացել օրենքներ, այլ ենթաօրենսդրական ակտեր: Դրանք համարվել են այդպիսին

և՛ պրետորական իրավունքի ծագման, և՛ դրան հաջորդող զարգացման բոլոր փուլերի ընթացքում⁷:

Սակայն էլիկտներն իրենց սոցիալաքաղաքական և իրավաբանական նշանակությամբ, ինչպես նաև սեփական նորմերի կենսական պահանջարկությամբ և արդիականությամբ աստիճանաբար ձեռք են բերել առավել կարևոր իրավաբանական նշանակություն: Դրանք՝ որպես արդյունք, պրետորական իրավունքի, Հռոմի մասնավոր իրավունքի և այլ իրավունքների զարգացման հետ մեկտեղ հասել են միևնույն աստիճանի: Պրետորների իրավաստեղծ գործունեության առանձնահատկությունը այն է, որ վերջիններս չեն տիրապետել օրինաստեղծ իշխանությամբ, բայց, այնուամենայնիվ, դատական գործունեությունը ղեկավարելու հետևանքով ստեղծել են իրավունքի նոր ինստիտուտներ և նորմեր, որոնք դուրս են մղել Հին Հռոմի մասնավոր իրավունքի ինստիտուտներն և նորմերը⁸:

Պրետորական իրավունքի ինստիտուտների և նորմերի նախադեպային բնույթը ոչ միայն այն է, որ դրանք պարունակվել են ենթաօրենսդրական ակտեր արձակելու իրավունքով օժտված պաշտոնատար անձանց որոշումներում, որքան այն, որ այդ ինստիտուտներն ու նորմերը՝ կրկնվելով բազմաթիվ անգամ և հռոմեացիների առօրյա կյանքում վերածվելով սովորույթների (սովորույթային իրավունք), ժամանակի ընթացքում իրավունք են դարձել: Նմանատիպ ընթացքը ոչ միայն ինստիտուտների և նորմերի նկատմամբ է եղել, որոնք ձևավորվել և զարգացել են պրետորական էլիկտների բովանդակության սահմաններում, այլ նաև պրետորի կամքով և հսկողությամբ ընդունվող համապատասխան դատական որոշումների:

Ձևական-իրավաբանական տեսակետից այս կամ այն վիճելի գործերով պրետորների էլիկտներն և դատարանների որոշումները հանդես են եկել որպես տարբեր իրավաբանական ակտեր,

որոնցից յուրաքանչյուրը պրետորական նախադեպային իրավունքի ձևավորման ընթացքում ներդրել է իր լուծան: Գրանք ուղղված են եղել օրենքի ուժով նախադեպի ձևավորմանը, և փաստացիորեն եղել են մեկ ամբողջություն: Պրետորի անվիճելի իշխանությունը տարածվել է դատավարության բոլոր կողմերի վրա և հանդես է եկել որպես ապահովություն: Պրետորի վարչական և դատական գործունեության արդյունքում ձևավորվող նախադեպն ունեցել է միաժամանակ և՛ դատական, և՛ վարչական բնույթ: Այնուամենայնիվ, ներկա ժամանակաշրջանում նախադեպերի հաստատված կանոնների համաձայն՝ դա չի եղել միայն դատական կամ վարչական նախադեպ: Պրետորական նախադեպային իրավունքն ունեցել է խառը բնույթ: Պրետորական նախադեպային իրավունքը ստեղծվել և զարգացել է ոչ թե ավանդական իրավաստեղծ գործունեության, այլ իրավակիրառման ընթացքում: Պրետորը հանդիսացել է բարձրագույն պաշտոնատար անձ, սակայն վերջինիս իրավասության մեջ չի մտել իրավաստեղծ կամ իրավապահ գործունեությունը: Գործող օրենսդրությանը համաձայն՝ նրա հիմնական գործառույթները սահմանափակվել են իրավակիրառ գործունեությամբ: Հետևաբար՝ վերջինիս հսկողության տակ գտնվող դատական մարմինների գործունեությունը նույնպես սահմանափակվել է իրավակիրառ գործունեությամբ:

Պրետորական և հաջորդող նախադեպային իրավունքի ձևավորման և զարգացման ընթացքն առաջնահերթ կապված է եղել իրավակիրառման, և ոչ իրավաստեղծ, իրավապահ կամ այլ ձևերի հետ: Իրավակիրառ ընթացքը նախադեպային իրավունքի ձևավորման համար դարձել է նորամուծությունների ավանդական ուղի: Այդ ընդհանուր կանոնն ունի որոշակի բացառություններ, որոնցից մեկի համաձայն՝ հնացած դրական (պոզիտիվ) իրավունքը կարելի է հաղթահարել ոչ միայն իրավակիրառ ըն-

թացքի օգնությամբ, այլ նաև ինքնավար կամ սովորական իրավագիտակցություն ձևավորելու ճանապարհով: Հաղթահարել դրական իրավունքը չի նշանակում խախտել այն անօրինական կերպով, իրավաչափ չեղարկել կամ սկզբունքորեն մերժել: Չարգացման և իրավագիտակցության միջոցով դրական իրավունքի հաղթահարմանն առաջարկվող ուղին ավելի շատ տեսական է, որոշ չափով նույնիսկ վերացական, այլ ոչ գործնական և իրական⁹: Այն ուղին, որն որոշակի իմաստով ուղղում, հաղթահարում և հսկասում է դրական իրավունքին, կիրառելի է պրետորական և նախադեպային իրավունքի նկատմամբ: Գործնականում չհաստատվելու պատճառով այն չի կարող մրցակցել սովորության իրավունքի հետ: Յուրաքանչյուր դեպքում դրական իրավունքի հաղթահարման տվյալ ուղին հարկ է հաշվի առնել՝ ելնելով վերջինիս մասնակի հիմնավորված լինելուց:

Պրետորական իրավունքը, ինչպես և նախադեպային իրավունքը, ձևավորվել և զարգացել է կոնկրետ խնդիրների և առանձին քաղաքացիական գործերով հայցերի, այլ ոչ ընդհանուր կանոնների հիման վրա:

Ժամանակակից մասնավոր (քաղաքացիական) իրավունքի համակարգերը, համեմատելով հռոմեական մասնավոր, ներառյալ նախադեպային պրետորական իրավունքի հետ, հարկ է նշել, որ. «եթե ժամանակակից իրավական համակարգերում (բացառությամբ ընդհանուր իրավունքի համակարգում) մասնավոր իրավունքի նորմերը գլխավորապես արտահայտված են օրենքներում և այլ նորմատիվ ակտերում, այսինքն՝ իրենցից ներկայացնում են խիստ դասակարգված ընդհանուր դրույթների վերացական համակարգ, ապա հռոմեական իրավունքում այդ ամենը հակառակն է եղել»¹⁰:

Հռոմի իրավաբան Պողոսը նշել է, որ կոնկրետ իրավասությունը չպետք է հաստատվի ընդհանուր կանոնի հիմքով, քանի որ ընդհանուր կանոնը ստեղծվում է

կոնկրետ իրավասությունների հիման վրա¹¹:

Էդիկտից էդիկտ փոխանցվող և պրետորական իրավունքի նորմեր հանդիսացող կոնկրետ դրույթներն և նմանատիպ գործերով վերջիններիս հիման վրա ընդունված համապատասխան դատական որոշումները պրետորական իրավունքի զարգացման ընթացքում բազմակի կրկնելիության շնորհիվ աստիճանաբար ստացել են սովորական իրավունքի նշանակություն և այդպիսով ներգրավվել հռոմեական պետության իրավական համակարգ, դարձել Հռոմի մասնավոր իրավունքի անբաժանելի մասը:

Պրետորական նախադեպային իրավունքի կարևոր առանձնահատկությունը այն է, որ դրա բաղկացուցիչ նորմերը ձևական-իրավաբանական առումով ուղղակիորեն չեն հակասել գոյություն ունեցող օրենսդրությանն և Հռոմի մասնավոր իրավունքի ակտերին, ձևականորեն չեն չեղարկել և փոփոխել դրանք, այլ նոր իրավաբանական և նյութական բովանդակությամբ լրացրել են Հռոմի մասնավոր իրավունքի հին ձևերը: Տվյալ հանգամանքը պայմանավորվել է գործող օրենսդրությամբ՝ օրենքի հիմնական դրույթներով, էդիկտի կանոններով, պրինցեպսների դրույթներով, հին հելլենակավոր իրավաբանների կարծիքների նկատմամբ պրետորի և հռոմեական իրավաբանների ավանդական հարգալից վերաբերմունքով¹²: Պրետորն և հռոմեական իրավաբանները նույնիսկ երկրորդական հարցի շուրջ եզրակացություններն իրենց նախորդների հայացքներին համապատասխանեցնելու կողմնակից են եղել: Հին իրավունքի նկատմամբ այդպիսի հարգանքը, որն երբեմն հասել է ակնածանքի աստիճանի, չի եղել պատահական և ինքնանպատակ: Այն ձգտել է կայունացնել իրավունքը, ապահովել արդեն իսկ գոյություն ունեցող սոցիալական դասի անփոփոխությունը, չթույլատրել ստրկատերերի դասի կողմից վերնախավի նկատմամբ որևէ վնաս հասցնելու

մտադրությունը, ընդգծել նորամուծությունների անթույլատրելիությունը¹³:

Նշվածի ուժով պրետորն և հռոմեացի իրավաբաններն առավելագույնս խուսափել են գոյություն ունեցող իրավունքի մեջ որևէ ձևական-իրավաբանական փոփոխություններ կատարելուց և ձգտել են հասնել դրա զարգացմանը՝ հին ձևերը նոր կենսական պայմաններին հարմարեցնելով, դրանց համապատասխան մեկնաբանման և նոր իմաստ ու բովանդակություն հաղորդելու ճանապարհով: Ձևականորեն չեղյալ չհամարելով Հռոմի մասնավոր իրավունքի նորմերը՝ պրետորական էդիկտն ուղղորդել է նոր հարաբերությունների ընդունման ճանապարհն և դրանով իսկ դարձել իրավակազմավորման ձև: Պրետորական էդիկտը տրամադրել է պաշտպանության միջոցներ, ինչը հակասել է Հռոմի մասնավոր իրավունքին, և ստեղծել նոր իրավական նորմեր: Դա հասանելի է եղել պրետորի իշխանության ուժով, ով հանդիսանալով դատական գործունեության բարձրագույն մարմին՝ ղեկավարվել է նպատակահարմարության և արդարության նկատառումներով: Վերջինս իրավասու է եղել Հռոմի մասնավոր իրավունքի նորմին կամ դրա առանձին դրույթին տալ նոր՝ գործնական նշանակություն կամ ընդհակառակը՝ իր գործողություններով փաստացիորեն զրկել իրավաբանական ուժից: Օրինակ՝ հանրահայտ հանգամանքների դեպքում պրետորն իարավասու է եղել սեփականատեր չհանդիսացող անձին պաշտպանել որպես սեփականատեր, ինչը հակասել է Հռոմի մասնավոր իրավունքի կանոններին, և դրանով հանդերձ Հռոմի մասնավոր իրավունքի ուժով սեփականատեր համարվող անձին զրկել պաշտպանությունից: Սակայն, ձևական-իրավաբանական առումով պրետորն իրավասու չի եղել սեփականատեր չհանդիսացող անձին դարձնել սեփականատեր¹⁴: Ըստ այդմ՝ առավել հաճախ արդարության և նպատակահարմարության ուժով պաշտպանված սեփականությունը փաս-

ՆՈՅՆՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

տացիորեն, բայց ոչ իրավաբանորեն, ամրագրվել է որպես նոր սեփականատիրոջ գույք: Այն ստացել է բոնիտարական (in bonus) կամ պրետորական սեփականություն անվանումը¹⁵: Այն անխուսափելիորեն հանգեցրել է զգալի հակասությունների (կոլիզիաների)¹⁶: Այսպես, Հին Հռոմի մասնավոր իրավունքի համաձայն՝ քվիտորական սեփականությունն առաջացել է միայն խիստ որոշակի, բավականին ձևական ակտերի և սեփականության իրավունքի փոխանցման մանցիպացիայի (mancipatio) արդյունքում: Հակառակ դեպքում՝ եթե գույքը փոխանցվել է Հռոմի մասնավոր իրավունքով չնախատեսված այլ իրավունքի միջոցով, ապա այն չի համարվել սեփականություն¹⁷:

Մինևույն ժամանակ, Հին Հռոմում գույքային հարաբերությունների բուռն աճն անխուսափելիորեն կյանքի է կոչել և պահանջել ճանաչել սեփականության իրավունքի ձեռքբերման այլ միջոցներն և դրանց պատշաճ պաշտպանությունը: Չփոփոխելով և ընդլայնելով քվիտորական սեփականության ձեռքբերման միջոցները, այսինքն՝ չխախտելով Հռոմի մասնավոր իրավունքի համապատասխան դրույթները, պրետորը հայցը ճանաչել է որպես փաստացիորեն գոյություն ունեցող սեփականության իրավունքի պաշտպանություն¹⁸: Իրավաբանական տեսակետից պրետորը պաշտպանության նպատակով հայցն ընդունել է ոչ թե գույքի սեփականատիրոջ, այլ ձեռքբերված գույքի փաստացի տիրապետողի օգտին՝ վերջինիս դիտարկելով որպես սեփականատեր: Նման պրակտիկան հանգեցրել է նոր պրետորական (բոնիտարական) սեփականության ձևի առաջացմանը, որը քվիտորական սեփականության ձևի հետ մեկտեղ գոյություն է ունեցել դեռևս երկար ժամանակ:

Գայտսի Ինստիտուցիաներում ասվել է հետևյալը. «Այն պատճառով, որ հռոմեական քաղաքացիների մոտ գոյություն ունի երկակի սեփականություն (քանի որ ստրուկը ճանաչվում է որևէ մեկի սե-

փականությունը՝ ունեցվածքի պատկանելիությամբ, քվիտորական իրավունքով կամ այս երկու հիմքերով), ուստի մենք ասում ենք, որ ստրուկը գտնվում է սեփականատիրոջ իշխանության ներքո, եթե ընդգրկված է նրա ունեցվածքի մեջ և չնայած դրան՝ միաժամանակ չի հանդիսանում նրա քվիտորական սեփականությունը, քանզի՝ ով ստրուկի վրա ունի քվիտորական իրավունք, նա այլևս չի համարվում դրա լիարժեք տերը»¹⁹:

Պրետորական իրավունքն առաջացել է քվիտորական և հռոմեական իրավունքի կիրառման հետևանքով, որոնք իրենց հերթին ստեղծվել և ամրապնդվել են Հռոմի մասնավոր իրավունքի հիման վրա: Սեփականության երկու ձևերի գուգահեռ գոյությունը ցույց է տվել, թե ինչպես է պրետորական նախադեպային իրավունքը փաստացիորեն լրացնում և դուրս մղում Հռոմի մասնավոր իրավունքը՝ իբրև հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչ, հին իրավական ձևերը նոր իրավաբանական և նյութական բովանդակությամբ լրացնելու ճանապարհով²⁰:

Հռոմեական հասարակության սահմաններում պրետորի այդպիսի իրավաստեղծ գործունեության շնորհիվ համագային իրավունքի հետ մեկտեղ փաստացի գոյություն են ունեցել երկու այլ, միմյանց հետ սերտ կապված և փոխազդեցության մեջ գտնվող իրավունքի համեմատաբար ինքնուրույն համակարգեր՝ Հռոմի մասնավոր պոզիտիվ և պրետորական նախադեպային իրավունքը:

Հասարակության զարգացման և Հին Հռոմի պետական իրավական մեխանիզմի կատարելագործման հետ մեկտեղ, սահմանադրությունների նորամուծություններից և սովորույթներից ելնելով Հռոմի մասնավոր իրավունքն աստիճանաբար սկսել է նմանվել պրետորական իրավունքին²¹:

Նախադեպային բնույթով պրետորական իրավունքի առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ այն ոչ այդքան ձևական է, որքան իրական (ռեալ) իրավունք է

և ընդունվել ոչ միայն դատական, այլ նաև ուրիշ պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից, սակայն միշտ ապահովվել է և պաշտպանվել միմիայն պրետորի իշխանության շնորհիվ: Պրետորը, ինչպես և ցանկացած ուրիշ մագիստրատ, ապահովել է էլիկտների մեջ պարունակվող պահանջների կատարումը և պաշտպանել իր որոշումները՝ պատիժ սահմանելով այդ պահանջները չկատարողների համար: Այն անձն է համարվել պրետորի որոշմանը չենթարկվող, ով հրաժարվել է այն ամենից, ինչը հանդիսացել է տվյալ որոշման հետևանք է²²:

Հին Հռոմում պրետորական իրավունքի գոյության շնորհիվ ձևավորվել է իրավական և դատական գործունեության վե-

րաբերյալ երկու համակարգ: Դրանցից առաջինն եղել է «*indicium legitimum*»-ը, որը ստեղծվել է բացառապես Հռոմի մասնավոր իրավունքի հիման վրա և գտնվել ողջ պետական մեխանիզմի պաշտպանության ներքո, իսկ առաջինին հաճախ հակասող և հակադրվող երկրորդը ստեղծվել է և գործել բացառապես պրետորի իշխանության հիման վրա: Առաջին համակարգի, դրա ինստիտուտների և առանձին նորմերի բնութագրման համար գործածվել է «*legitimus տերմինը*»՝ որպես ողջ հռոմեական պետության հզորության ցուցադրում: Իսկ պրետորական իրավունքին վերաբերվող տվյալ տերմինը չի գործածվել շատ երկար ժամանակ²³:

1 St'u Иеринг Р., Дух римского права на различных ступенях его развития, часть первая, С.-Петербург, 1875, էջ 95:

2 St'u Хаусманигер Г., О современном значении римского права, Советское государство и право, 1991, № 5, էջ 101-102:

3 St'u Курбатов А.А., Судопроизводство в архаических Афинах, Государство и право, 1993, № 6, էջ 127:

4 St'u Памятники Римского права, Законы XII таблиц, Институции Гая, Дигесты Юстиниана, М., 1997, էջ 169:

5 St'u Хвостов В.М., Система римского права, 1907, 1908гг., М., 1996, էջ 51:

6 St'u Барташек М., Римское право, Понятия, термины, определения, М., 1989, էջեր 115-116, 256-257:

7 St'u Галанза П.Н., Государство и право Древнего Рима, М., 1963, էջ 69-71:

8 St'u Новицкий И.Б., Римское право, М., 1993, էջ 21:

9 St'u Ильин И.А., Теория права и государства, Под. ред. В. А. Томсинова, М., 2004, էջ 208-210:

10 St'u Новицкий И.Б., Перетерский И.С., Римское частное право, М., 1999, էջ 7-8:

11 St'u Седаков С.Ю., Роль квинтского претора в создании норм римского частного права пред классического периода, Древнее право, 1996, № 1, էջ 124:

12 St'u Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право (базовый учебник), В. А. Томсинов, М., 1999, էջ 39-43:

13 St'u Новицкий И.Б., Перетерский И.С., նշվ. աշխ., էջ 9:

14 St'u Новицкий И.Б., նշվ. աշխ., էջ 20-21:

15 St'u Савельев В.А., Римское частное право (проблемы теории и истории), Юрист, М., 1995, էջ 66-70:

16 St'u Момзен Т., История Рима, М., 1936, էջ 143-146:

17 St'u Машкин Н.А., История Древнего Рима, М., 1948, էջ 353:

18 St'u Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право, В. А. Томсинов, М., 1999, էջ 144-146:

19 St'u Памятники римского права, Законы XII таблиц, նշվ. աշխ., էջ 24:

20 St'u Галанза П.Н., Государство и право Древнего Рима, М., 1963, էջ 69-70:

21 St'u Новицкий И.Б., Перетерский И.С., նշվ. աշխ., էջ 28:

22 St'u Памятники римского права, Законы XII таблиц, նշվ. աշխ., էջ 190:

23 St'u Новицкий И.Б., նշվ. աշխ., էջ 21:

RESUME - РЕЗЮМЕ**CONCERNING THE PRECEDENTIAL NATURE
OF PRAETORIAN LAW****Anna Hakobyan***NAS RA, Institute of Philosophy, Sociology and Law, applicant*

The following scientific article presents precedential or judicial character and essence of classical Roman law. Particularly, the precedential nature of the praetorian law is examined and its main reasons and grounds are clarified. The formed assumptions concerning the precedent are being discussed.

Clearly, the praetor's justice, law making and law enforcement activities are being examined. The article describes the important legal meaning, actuality and peculiarities of praetorian edicts. Some private cases related to property relations are presented.

In the mean time, the gradual development of praetorian law is studied, as a result of the indisputable power of the praetor and the repetition of praetorian edicts.

Key words: *Ancient Rome, praetorian law, the authority of praetors, edicts, the formation of precedent.*

**ОТНОСИТЕЛЬНО ПРЕЦЕДЕНТНОГО ХАРАКТЕРА
ПРЕТОРСКОГО ПРАВА****Анна Акобян***НАН РА, Институт философии, социологии и права, соискатель*

В данной научной статье изучаются прецедентный, или судебный характер и сущность классического римского права. В частности, рассматривается прецедентный характер преторского права и выявляются его основные причины и основы, анализируется сложившиеся представления о прецеденте.

В частности, в статье затрагиваются такие вопросы, как осуществляемое претором правосудие, правотворческая и правоприменительная деятельность, описывается юридическое значение, актуальность и особенности преторских эдиктов, также представлены некоторые частные случаи, связанные с имущественными отношениями.

В статье изучается постепенное развитие преторского права в результате неоспоримой власти претора и повторяемости преторских эдиктов.

Ключевые слова: *Древний Рим, преторское право, власть преторов, эдикты, формирование прецедента.*

Բանալի բառեր - Հին Հռոմ, պրեդորական իրավունք, պրեդորների իշխանություն, էդիկտներ, անշարժիչ շեփոհում:

ՆԱՅԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

Գևորգ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ

Քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԸՆԴԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՆԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Պետության ժողովրդավարական կառուցվածքը ենթադրում է որոշակի ռեժիմի ստեղծում, որի շրջանակում ստեղծվում և գործունեություն են ծավալում պետության, հասարակության և մարդու միջև սերտ կապն ապահովող գանձազան կառուցակարգեր: Նման ռեժիմի տարբերակիչ հատկանիշ է քաղաքացիական հասարակության ստեղծումը, որի անդամները ոչ միայն իրացնում են իրենց պահանջմունքները, այլև իրական հնարավորություն ունեն որոշակիորեն ներազդելու պետության վրա և հասարակական վերահսկողություն իրականացնելու վերջինիս գործունեության նկատմամբ:

Քաղաքացիական հասարակության լիարժեք զարգացման իրավական ապահովումը հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող լայնածավալ իրավական բարեփոխումների, ներառյալ՝ ՀՀ Սահմանադրության հետ կապված բարեփոխումները, հիմնական տարրերից մեկը¹:

Ներկայումս շրջանառության մեջ է գտնվում ՀՀ-ում ոչ առևտրային կազմակերպություններին վերաբերող «Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման իմաստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումները» վերտառությամբ հայեցակարգը (այսուհետ մաս Հայեցակարգ), որի զբլխավոր նպատակն է քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների բնականոն գործունեությունը և կայուն զարգացումն ապահովելը²: Նշված հայեցակարգը ոչ առևտրային կազմակերպություններին կոչում է քաղաքացիական

հասարակության կազմակերպություններ³: Արդյունքում՝ ոչ առևտրային կազմակերպությունները, հետևելով արտասահմանյան երկրների փորձին, անվանվել են քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ: Թեև ոչ առևտրային կազմակերպություններին քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ անվանելը բխում է միջազգային պրակտիկայից, սակայն Հայեցակարգում որևէ կերպ չեն բացահայտվել քաղաքացիական հասարակության բնորոշ գծերը և դրանով պայմանավորված՝ ոչ առևտրային կազմակերպությունների առանձնահատկությունները: Ընդ որում՝ քննարկվող Հայեցակարգով ընդգծվում է այն, որ օրենսդրական փոփոխությունները պետք է ուղղված լինեն քաղաքացիական հասարակության բնականոն գործունեությանը և կայուն զարգացմանը խոչընդոտող խնդիրները լուծելուն⁴: Սույն աշխատանքը նվիրված է քաղաքացիական հասարակության բնորոշ գծերը բացահայտելուն և դրանցով պայմանավորված ոչ առևտրային կազմակերպությունների կարգավորման սկզբունքները վերհանելուն: Արդյունքում մաս հնարավոր կլինի պնդել, որ ՀՀ օրենսդրությամբ ոչ առևտրային համարվող ոչ բոլոր կազմակերպությունները կարող են համարվել քաղաքացիական հասարակության հաստատություններ:

Հատկանշական է, որ «քաղաքացիական հասարակություն» եզրույթը ոչ միայն չի պարզաբանվում Հայեցակարգում, այլև, դրված լինելով ՀՀ-ում սահմանադրական բարեփոխումների իրականացման հիմքում, չի կիրառվում ՀՀ

ՆՈՅՆՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրության 2015 թվականի փոփոխություններով հաստատված տեքստում: Միևնույն ժամանակ այն հանդիպում է առանձին իրավական ակտերում և պաշտոնական փաստաթղթերում, որոնք դիտարկում են քաղաքացիական հասարակությունը՝ որպես իրապես գոյություն ունեցող երևույթ, որը որոշակիորեն արդեն ձևավորվել է և գտնվում է հետագա կատարելագործման գործընթացում: Նշված ակտերի թվին կարելի է դասել, օրինակ՝ ՀՀ կառավարության 2008 թ.-ի տարեկան ծրագիրը հաստատելու մասին ՀՀ ազգային ժողովի թիվ Ն-074-4 որոշումը, ՀՀ կառավարության գրեթե բոլոր տարեկան ծրագրերի վերաբերյալ որոշումները, օրինակ՝ 27.12.2012 թ.-ի թիվ 1693-ն որոշումը, 30.07.2015 թ.-ի թիվ 871-Ն որոշումը, 27.02.2014 թ.-ի թիվ 303-Ն որոշումը, 28.11.2002 թ.-ի թիվ 1917-Ն որոշումը, ինչպես նաև ՀՀ նախագահի կարգադրությունները, օրինակ, 29.10.2012 թ.-ի թիվ ՆԿ-159-Ն կարգադրությունը: Հատկանշական է նաև այն, որ մեր կողմից ներկայացված իրավական ակտերի ճնշող մեծամասնությունն իրենցից ներկայացնում են ծրագրեր, շագնավարություններ ու գործելակարգեր, այսինքն՝ համապատասխան եզրույթը հիմնաբարային է: Ընդ որում՝ նշված իրավական ակտերը մշակվում և փորձարկվում են՝ նպատակ ունենալով ոչ այնքան ձևավորել, քանի որ համապատասխան իրավական ակտերով քաղաքացիական հասարակության գոյությունը ՀՀ-ում համարվում է ավարտված փաստ, այլ զարգացնել քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտները: Ներկայացվածն էլ ավելի է ընդգծում քննարկվող եզրույթի ամբողջական բացահայտման ու պարզաբանման անհրաժեշտությունը, ինչը ներկայումս ՀՀ գործող օրենսդրությամբ կատարված չէ, և առկա չէ նաև հայրենական գիտական գրականության մեջ:

Արդյունքում՝ օրենսդրական բարեփոխումների հայեցակարգային մոտեցումները հասկանալու համար, նախ ան-

հրաժեշտ է պարզել «քաղաքացիական հասարակություն» եզրույթի իրավական բովանդակությունը, դրա առանձնահատկությունները և դրանցով պայմանավորված՝ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների իրավական կարգավորման սկզբունքները:

Քաղաքացիական հասարակության էության և շրջանակների մասին հստակ պատկերացումները բացակայել են այդ եզրույթի առաջացման ժամանակ: Այսպես՝ համապատասխան կառուցակարգի հեղինակությունը վերագրում են Արիստոտելին⁵, Յիցերոնին, Թոմաս Հոբսին, Ջոն Լոկին, Հեգելին, Կանտին, Վ. Գոմբոլտին: Վերջիններիս տեսական աշխատություններում փորձ է արվել հասարակության շրջանակում առաջացող հարաբերությունները տարբերակել պետականի և ոչ պետականի, սահմանել դրանք բնութագրող առանձնահատկությունները, ուսումնասիրել այն երևույթները, որոնք կարող են որակվել որպես արդի քաղաքացիական հասարակության նախատիպեր, սակայն պետք է նշել, որ դրանք կազմող բովանդակությունը հստակ չէր, քանի որ ձևավորվում էր որոշակի պատմական երևույթների և պետության վերաբերյալ տարբեր մոտեցումների ազդեցության ներքո: Օրինակ՝ Ջոն Լոկը, քաղաքացիական հասարակությունը մեկնաբանում է և որպես պետականության ձև, որն ունի որոշակի հասարակական և հոգևոր բովանդակություն⁶, Թոմաս Հոբսը նույնականացնում էր քաղաքացիական հասարակությունը պետության հետ և համապատասխան բնույթով դիտարկում էր որպես միավորում, որն արտացոլում է բոլոր մարդկանց միասնական կամքը⁷, Հեգելը քաղաքացիական հասարակությունը որակում էր որպես ընտանիքի և պետության միջև գտնվող մարդակային միություն, որն ապահովում է հասարակության կենսագործունեությունն ու քաղաքացիական իրավունքների իրացումը⁸:

Քաղաքացիական հասարակության բնույթի վերաբերյալ ամբողջական պատ-

կերացումը գիտական գրականության մեջ բացակայում է նաև մեր օրերում⁹: Քաղաքագիտության, փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի, իրավագիտության մեջ քաղաքացիական հասարակության հասկացությունը դիտարկվում է տարբեր դիտակետերից, որոնց մեջ կարելի է առանձնացնել երկու հիմնականը:

Առաջին տեսակետը հանգում է քաղաքացիական հասարակությունը՝ որպես յուրատեսակ պետություն, որոշակի հասարակական կատարելություն, հատուկ սոցիալական հարթություն դիտարկելուն, որում իրավական առումով ապահովված և քաղաքական առումով պաշտպանված են անձի իրավունքներն ու ազատությունները, ինչի արդյունքում հասարակությունը քաղաքակրթության, այսինքն՝ «քաղաքացիական», որակներ է ձեռք բերում¹⁰: Այսպիսով՝ քաղաքացիական հասարակությունը կապվում է ժողովրդավարության ավանդույթներին և հակադրվում է փակ, ավտորիտար համակարգերին: Նման մոտեցման պարագայում, որը սովորաբար անվանվում է քաղաքագիտական, քաղաքացիական հասարակությունը, դիտարկվում է որպես բնականոն առաջացող՝ մարդկային միավորման կարգավիճակ, որը ձևավորվում և զարգանում է *ինքնակառավարման* հիման վրա և *բացառում է կամ առավելագույնս սահմանափակում է պետության միջամտությունը*, իսկ դրա հատկանշական առանձնահատկություն է ճանաչվում դրա կազմում բազում *անկախ միավորումներ*ի առկայությունը¹¹:

Երկրորդ՝ սոցիոլոգիական մոտեցման կողմնակիցները, քաղաքացիական հասարակությունը դիտարկում են որպես *ինքնուրույն և պետությունից անկախ հասարակական ինստիտուտների* (միավորումների, կազմակերպությունների, հիմնարկների, միությունների և այլ՝ ոչ կառավարական կառույցների) և հարաբերությունների (տնտեսական, հասարակական, մշակութային, հոգևոր և այլն) համակարգ, որը ապահովում է

անհատների և նրանց միավորումների շահերի ու պահանջումներին իրացման համար անհրաժեշտ պայմաններ: Այսպիսով՝ քաղաքացիական հասարակությունը մեկնաբանվում է այն կազմող սուբյեկտների միջոցով և նույնականացվում է վերջիններիս հատուկ շահերի հետ: Տվյալ դեպքում շեշտադրումը դրվում է տարրերի ամբողջության, օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող ինստիտուտների վրա, որոնք արտահայտում են հասարակության տարբեր խմբերի շահերը և ապահովում են պետության զարգացման ժողովրդավարական բնույթը: Հենց նման ինքնաշեն, որոշակիորեն ձևականացված կազմակերպությունների ստեղծումն է հնարավորություն ընձեռում հաղթահարել հասարակության անջատողականությունն ու դրան բնորոշ՝ անհատների միջև մրցակցությունը¹²: Այս կապակցությամբ գրականության մեջ մատնանշվում է, որ քաղաքացիական հասարակության շրջանակներում «քաղաքացի» եզրույթը կարող է բացահայտվել միայն «մասնակցություն» եզրույթի միջոցով, այսինքն՝ տարատեսակ հասարակական կազմակերպություններում և ինստիտուտներում վերջինիս գործունեության, ակտիվ ներգրավվածության միջոցով¹³:

Այսպիսով՝ քաղաքացիական հասարակության էության վերաբերյալ երկու մոտեցումներն էլ վերջինիս ձևավորման համար պարտադիր նախապայման են համարում այն սուբյեկտների առկայությունը, ովքեր, առաջին հերթին, ինքնավար են պետությունից, երկրորդ հերթին՝ որպես հիմնական շահ ունեն որոշակի անձնական շահեր: Միաժամանակ գիտնականների մի մասը համապատասխան շահերը դիտարկում են որպես բացառապես մասնավոր¹⁴, մյուս մասը՝ մասնավոր և խմբային, որոնք վերաճել են միասնական հասարակական շահի¹⁵, իսկ երրորդ մասը դրանք դիտարկում է որպես մասնավոր և հասարակական¹⁶: Միևչույեռ բոլորի կողմից միասնաբար ընդգծվում է, որ քննարկվող շահերի իրացումը քաղաքա-

ցիական հասարակության կառուցակարգերի կողմից *ենթակա չէ պետական արդյունավետ վերահսկողության*:

Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական հասարակության վերաբերյալ գաղափարն ունի իր առանձնահատկությունը, որը հանգեցնում է պետության հետ փոխհարաբերակցության սկզբունքների և մեխանիզմների, միասնականացված գործողությունների նշանակության գնահատման այլ չափանիշների առկայության, քան դրանք նկատվում են արտասահմանյան երկրներում: Հայկական պետականության զարգացման առանձնահատկությունները հանգեցրել են քաղաքացիական հասարակության անկատարության և թուլության, որը հատուկ է նաև ԱՊՀ մյուս երկրներին, որոնք պատմականորեն հնարավորություն չեն ունեցել հասարակության կենսագործունեության որևէ ոլորտ տարանջատել և դիտարկել պետությունից, այսինքն՝ իշխանություններից անկախ¹⁷:

Նշված խնդիրներից հիմնականը քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների, այսինքն՝ ոչ առևտրային կազմակերպությունների գործունեության ողջամիտ օրենսդրական կարգավորումների բացակայությունը: Վ. Վ. Գրիբը նշում է, որ ներկայումս տարածաշրջանում պետության կողմից քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների վրա ազդեցության և վերջիններիս հանդեպ վերահսկողության ուժեղացման միտում է նկատվում¹⁸:

Քաղաքացիական հասարակության՝ որպես ՀՀ-ում, նվազագույնը, կազմավորված երևույթի առկայության մասին են վկայում նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի մի շարք որոշումներ¹⁹: Մասնավորապես՝ 07.09.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ո-906 որոշմամբ, «Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ» հասարակական կազմակերպության դիմումի հիման վրա՝ քննելով ՀՀ վարչական դատավարության 3-րդ

հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը, դիրքորոշում է արտահայտել նաև քաղաքացիական հասարակության վերաբերյալ: Նշված որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանը «քաղաքացիական հասարակություն» եզրույթը բնորոշել է որպես ինքնուրույն և պետությունից անկախ հասարակական մեխանիզմների և հարաբերությունների համակարգ, որը պայմաններ է ապահովում կոլեկտիվների և անհատների մասնավոր շահերի և պահանջումների բավարարման համար²⁰:

Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները, որոնցից շատերը հանդիսանում են քաղաքացիների կողմից 2015 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության 45-րդ հոդվածով սահմանված միավորումների ազատության իրացման արդյունք, կարող են տարատեսակ կազմակերպաիրավական ձևեր ունենալ կամ առհասարակ չունենալ իրավաբանական անձի կարգավիճակ, կախված դրանց կողմից հետապնդվող նպատակներից և այդ նպատակներին հասնելու միջոցներից, հաշվի առնելով այն, որ համապատասխան կազմակերպությունները գործում են, առաջին հերթին, հիմնվելով կայուն ներքին կարգավորումների (սովորույթներ, բարոյականության նորմեր և այլն) վրա, իսկ դրանց արտաքին պետական կարգավորումը պետք է հնարավորինս սահմանափակվի միայն ընդհանուր կանոնակարգմամբ:

Միաժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների կողմից իրենց նպատակային նշանակության իրացումը շատ հաճախ հնարավոր չէ առանց վերջիններիս՝ գույքային հարաբերությունների մասնակցության: Ընդ որում՝ գույքային հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 1, մաս 2), ինչի կապակցությամբ առաջ է գալիս քաղա-

քացիական հասարակության կազմակերպություններին քաղաքացիական իրավասություններն օժտելու անհրաժեշտություն: Համապատասխան իրավասություններն առաջանում է վերջիններիս կողմից քաղաքացիական օրենսդրությամբ ոչ առևտրային կազմակերպությունների համար սահմանված որևէ կազմակերպչական ձևի շրջանակներում իրավաբանական անձի կարգավիճակի ձեռքբերմամբ:

Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները, որոնք ավանդաբար կոչվում են ոչ եկամտաբեր (Non-profit organizations - NPO), կազմում են տնտեսության, այսպես կոչված, երրորդ կամ հասարակական հատվածը, որը գործում է պետական և առևտրային հատվածի հետ միասին: Դրանց գլխավոր առանձնահատկությունն է այն, որ դրանք չեն գտնվում պետական մարմինների արդյունավետ վերահսկողության ներքո: Պետության դերակատարումը մասն կառուցակարգերի կազմավորման ոլորտում սահմանափակվում է միայն խմբային գործողությունների կազմակերպչի դերով²¹, այսինքն՝ կայանում է կանավոր տարատեսակ միավորումների գործունեության համար արտաքին միջավայրի ստեղծման մեջ, որը ժողովրդավարական հասարակությունում երաշխավորում է անձի ազատությունն ու վերջինիս սոցիալական և տնտեսական շահերի իրացումը:

Միևնույն ժամանակ իրենց գործունեության ընթացքում ոչ առևտրային կազմակերպությունները մի շարք դեպքերում կոչված են մրցակցելու ձեռնարկատերերի հետ: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում մասն մրցակցային ոլորտներ են հանդիսանում դեղամիջոցների վաճառքի, գիտական հետազոտությունների, տարատեսակ ծառայությունների մատուցման ոլորտները²²: Շուկայական տնտեսության պայմաններում ոչ առևտրային կազմակերպությունների հնարավորություններն առավել ամբողջական է բնորոշում Ս.

Մակբրայը, ով «Մարքեթինգ Ջեներալ Ինկ.»-ի նախագահն է, որն էլ իր հերթին իրենից ներկայացնում է ոչ առևտրային կազմավորումներին խորհրդատվական ծառայություններ մատուցող վաշինգթոնյան կազմակերպություն: Վերջինս նշել է. «Կարծում եմ, հասարակայնությունը դեռ պատրաստ չէ նրան, որ ոչ առևտրային կազմակերպությունները զբաղվեն ավտոմեքենաների արտադրությամբ կամ օժանդակի արտադրանքով, սակայն դժվար է պատկերացնել, թե դրանք ինչ չեն կարող անել»²³:

Ոչ առևտրային կազմակերպությունները բնորոշող հատկանիշները սահմանվում են մաև միջազգային մակարդակում.

Այսպես՝ Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության Չարգացման համագործակցության տնօրինության (Advisory Group on Civil Society and Aid Effectiveness of OECD-DAC) Քաղաքացիական հասարակության և աջակցության արդյունավետության խորհրդատվական խմբի (The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) կողմից մշակված Աջակցության արդյունավետության աշխատանքային զեկույցում (Working Party on Aid Effectiveness)²⁴ կազմած աշխատության համաձայն, որի նպատակն է, ի թիվս այլնի, զարգացող պետություններին քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված իրավակարգավորումների վերաբերյալ մասնագիտական խորհրդատվություն և առաջարկություններ ներկայացնելը, «քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն» եզրույթը ներառում է առևտրային կազմակերպություն չհամարվող և ոչ պետական այն կազմակերպությունները, որոնցում մարդիկ միավորվել են՝ ընդհանուր շահերը հանրային ոլորտում իրագործելու նպատակով²⁵:

ՄԱԿ-ի Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը «ՄԱԿ-ի և ոչ կառավարական

կազմակերպությունների միջև խորհրդատվական հարաբերությունների մասին» 25 հուլիսի 1996 թվականի թիվ 1996/31 որոշմամբ սահմանել է, որ ոչ կառավարական է այն կազմակերպությունը, որը «պետք է ունենա ներկայացուցչական կառուցվածք և իր հայեցողության տակ ունենա հաշվետվողականության մեխանիզմներ իր անդամների առջև, ովքեր արդյունավետ հսկողություն են իրականացնում դրա քաղաքականության և գործունեության նկատմամբ՝ ձայնի իրավունքի և այլ համապատասխան ժողովրդավարական և բախանցիկ գործընթացներում որոշումներ կայացնելու միջոցով (...), որը ստեղծված չէ որևէ պետական մարմնի կողմից կամ միջկառավարական համաձայնագրերի հիման վրա»²⁶:

Նպատակ ունենալով միասնականացնել եվրոպական օրենսդրությունը՝ Եվրոպայի միության նախարարների կոմիտեն 2003 թվականի ապրիլի 16-ին Ստրասբուրգում ընդունել է Եվրոպայում ոչ կառավարական կազմակերպությունների հիմնադիր սկզբունքները²⁷: Հիշյալ փաստաթուղթը պարունակում է պետություններին ուղղված խորհրդատվություն՝ ոչ կառավարական կազմակերպությունների գործունեության կարգավորման նպատակով օրենքների ընդունման ուղղությամբ, ընդհանրացնելով եվրոպական պետություններում համապատասխան կազմակերպությունների գործունեության դրական պրակտիկան, և խորհրդատվություն ուղղված հենց համապատասխան կազմակերպություններին, որը վերաբերում է դրանց կառուցվածքին և գործառնություններին: Զննարկվող ակտով սահմանվում է ոչ կառավարական կազմակերպությունների հասկացությունը, ամրագրվում են դրանց գործունեության սկզբունքները, կազմավորման, իրավաբանական անձի կարգավիճակի ստացման, կառավարման կարգը և այլ հարցեր:

Հետագայում համապատասխան սկզբունքներն իրենց արտացոլումն են գտել 2007 թվականի հոկտեմբերի 10-ին

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից ընդունված «Եվրոպայում ոչ կառավարական կազմակերպությունների կարգավիճակի մասին» թիվ CM/Rec(2007)14 հանձնարարականում²⁸: Ընդ որում՝ նշված հանձնարարականի բացատրական հուշագրի նախաբանում հստակ ընդգծվում է, որ այն կազմվել է Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններում քաղաքացիական հասարակությանը վերաբերող իրավակարգավորումներն ամրապնդելու նպատակով²⁹: Այս փաստաթուղթը պարունակում է Եվրոպայի խորհրդի անդամ-պետությունների կողմից ոչ առևտրային կազմակերպությունների իրավական կարգավիճակը և դրանց կողմից իրենց գործունեությունն իրականացնելու կարգը սահմանող նորմատիվ-իրավական դրույթները ձևավորելիս հաշվի առնելու համար նվազագույն ստանդարտները:

Նշած փաստաթղթերը ոչ միայն ընդգծում են ոչ առևտրային կազմակերպությունների՝ որպես քաղաքացիական հասարակության կառուցվածքային տարրերի, ոչ կառավարական բնույթը, այլև կոչված են բացառելու դրանց ստեղծմանը և գործունեությանը պետական անհիմն միջամտությունը, ներառյալ՝ ոչ կառավարական կազմակերպություններին ինքնուրույնությունից ու անկախությունից զրկող, քաղաքացիաիրավական բնույթի նորմերի ընդունման ճանապարհով:

Վերագրյալի հիման վրա կարելի է պնդել, որ ոչ առևտրային կազմակերպությունների իրավական կարգավիճակ ունեցող կազմավորումները, առկա են քաղաքացիական հասարակության բոլոր ոլորտներում: Միաժամանակ յուրաքանչյուր ոլորտի կազմակերպությունների ձևավորման հիմքում ընկած են տարբեր պատճառներ, քանի որ տարբերվում են դրանք ձևավորող անձանց շահերն ու պահանջումները: Քաղաքացիական հասարակության համար բնորոշ ռեժիմի հիմնական հատկանիշներն են.

1. պետությունից առանձնացվածությունը և,

2. որպես հետևանք, կազմակերպության ստեղծմանն ու գործունեությանը պետության կողմից անհարկի միջամտությունների բացառումը,
3. դրանց ստեղծման կամավորությունը,
4. վերջիններիս առավելագույն ինքնուրույնությանն ու ինքնավարությանն ու ինքնակառուցվածությանն սկզբունքների հիման վրա գործելու հնարավորության տրամադրումը:

Այսպիսով, հարկ է փաստել, որ ժողովրդավարական պետությունում ոչ առևտրային կազմակերպությունների՝ որպես քաղաքացիական հասարակության հաստատությունների գործունեության օբյեկտիվ պատճառներ են քաղաքացիական հասարակության և քաղաքակիրթ շուկայական տնտեսության ձևավորումը, ինչպես նաև հետագա զարգացման անհրաժեշտությունը: Հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության կառուցակարգեր, ինչպես նաև շուկայական հարաբերությունների սուբյեկտներ՝ դրանք կոչված են իրականացնելու որոշակի նպատակներ, որոնք պետության և հասարակության համար, ընդհանուր առմամբ, ունեն բարենպաստ նշանակություն: Նման նպատակների իրականացման հնարավորությունն ուղղակիորեն կախված է ոչ առևտրային կազմակերպությունների կազմավորման, գործառույթավորման, ինչպես նաև օրենսդրական կարգավորման հիմքում ընկած սկզբունքներից: Դրանց թվում են հետևյալ սկզբունքները.

- կազմակերպությունների ստեղծման և դրանց անդամակցության կամավորությունը,
- գործունեության իրականացման և դրա ուղղությունների որոշման ինքնուրույնությունը,
- ինքնակառավարումը, որը ենթադրում է կազմակերպության ներքին կառուցվածքի կազմավորում

և որոշումների կայացում անմիջականորեն դրա մասնակիցների կամ իրավասու մարմինների կողմից առանց արտաքին ներգործության,

- պետությունից և դրա կառուցվածքային ստորաբաժանումներից անկախությունը, որն արտահայտվում է վերջինիս՝ կազմակերպության ստեղծմանը և գործունեությանը մասնակցելու, ինչպես նաև այդ գործընթացների վրա որոշակի ազդեցություն ունենալու հնարավորությունից զրկելով:

Անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ ՀՀ-ում ոչ առևտրային կազմակերպությունների ոլորտը կարգավորող օրենսդրական նորմերի մեջ դիսպոզիտիվ նորմերի շրջանակի ավելացումը նախատեսված է նաև Հայեցակարգում³⁰: Ընդ որում՝ օրենսդրական կարգավորման նշված սկզբունքները կիրառելի են միայն քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների նկատմամբ, մինչդեռ վերոգրյալ վերլուծություններից ելնելով, ներկայումս քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների թվին կարող են դասվել ոչ բոլոր ոչ առևտրային կազմակերպությունները, որոնց ստեղծումը թույլատրելի է՝ համաձայն ՀՀ գործող քաղաքացիական օրենսդրության: Առաջին հերթին ասվածը վերաբերում է այն կազմակերպություններին, որոնք ստեղծվում են պետության կողմից կամ առանձին իրավական ակտերի հիման վրա և չունեն վերոնշյալ հատկանիշները: Որպես օրինակ կարելի է նշել պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունները: Միաժամանակ քաղաքացիական հասարակության բաղկացուցիչ մաս չեն կարող դիտարկվել որոշ այլ ձևի ոչ առևտրային կազմակերպություններ, եթե դրանք ստեղծվել են պետության կողմից (հիմնադրամներ, ֆոնդեր, համայնքային ոչ առևտրային կազմակերպություններ): Հարկ է նշել, որ կասկածելի է նաև քաղաքացիական հասարակության բաղկացու-

ցիչ մասերի թվին որոշ մասնագիտական միավորումների դասումը (ինքնակարգավորվող կազմակերպություններ³¹, նոտարական և փաստաբանական պալատներ):

Այսինքն՝ հայաստանյան իրականության մեջ բավարար ուշադրության չի արժանացել նաև այն փաստը, որ Հայաստանի Հանրապետությունում «ոչ առևտրային կազմակերպություն» եզրույթը միավորում է պետական (պետականամետ) և ոչ պետական կազմավորումները, որոնք ի սկզբանե ունեն գործառնության և կառավարման տարբեր սկզբունքներ: Ստեղծված իրավիճակը մեծապես պայմանավորված է նրանով, որ ոչ առևտրային կազմակերպությունը որպես քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, որ գործում է ժողովրդավարական պետության և շուկայական տնտեսության պայմաններում, հայաստանյան օրենսդրի համար հարաբերականորեն նոր երևույթ է, և դրա իրավական կարգավորման բավարար փորձ կուտակված չէ: Արդյունքում՝ ոչ առևտրային կազմակերպությունների վերաբերյալ քաղաքացիաիրավական նորմերի ստեղծման գործընթացում օրենսդիրը հաճախ առաջնորդվում է կարծրատիպերով, առանց հաշվի առնելու, որ դրանք ձևավորվել են տնտեսական և քաղաքական այլ պայմաններում:

Քանի որ «ոչ առևտրային կազմակերպություն» եզրույթը Հայաստանի Հանրապետությունում ներառում է նաև հանրային-իրավական կազմավորումների կողմից ստեղծվող կազմակերպությունները, առավել կարևոր է հանդիսանում ոչ պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների և անմիջականորեն պետության կողմից կամ պետության ուղղակի հրահանգով ստեղծվող ոչ առևտրային կազմակերպությունների համար տարբեր նորմատիվ կարգավորումների սահմանումը: Այս առումով չի կարելի անտեսել հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց կատեգորիայի ներդրման ան-

հրաժեշտությունն ու նպատակահարմարությունը հայաստանյան իրավական համակարգում: Վերջին շրջանում այդ հարցը լայնորեն քննարկվում է գրականության մեջ:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց կատեգորիան հայտնի է բազմաթիվ արտասահմանյան իրավակարգերում, որտեղ այն ոչ միանշանակ իմաստ ունի (օրինակ՝ Գերմանիայի, Շվեյցարիայի, Իտալիայի, Հոլանդիայի և մի շարք այլ պետությունների քաղաքացիական օրենսդրությունները)³²: Որպես հետևանք՝ արտասահմանյան դոկտրինաներում տարբեր չափանիշներ են սահմանվել մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանցից դրանց առանձնացման համար: Առավել մեծ տարածում են ստացել նպատակի, իշխանական լիազորությունների, պետական միջատության և պլյուրալիստական չափանիշները³³:

Օրինակ՝ Գերմանիայում դրանց են վերաբերում հատուկ հերթականությամբ ստեղծվող հանրային իրավունքի կորպորացիաները, որոնց միջոցով պետությունն իրականացնում է միջնորդավորված կառավարում՝ օժտելով դրանց իշխանական լիազորություններով (տարբեր մասնագիտական միավորումներ պարտադիր անդամակցությամբ, առևտրաարդյունաբերական պալատներ և այլն), հանրային իրավունքի հաստատություններ, որոնք, մատուցելով տարբեր ծառայություններ, կատարում են հանրային կառավարման իրավունքները կրողի գործառնություններ, հանրային իրավունքի հիմնադրամներ, որոնք ստեղծվում են օրենքի պահանջով կամ դրա հիման վրա, մշակույթի և բնության պահպանության և կրթությանը աջակցելու նպատակով³⁴:

Ֆրանսիայում հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք կարող են համարվել (այդ թվում նաև դատական կարգով) հասարակական ընկերությունները և միավորումները, որոնք գործում են տնտեսագիտության՝ (առևտրա-ար-

դյունաբերական, արհեստագործական, գյուղատնտեսական պալատներ), առողջապահության և սոցիալական (հոսպիտալներ, սոցիալական ապահովության ազգային ապահովագրական հիմնդրամներ), կրթության և մշակույթի՝ (վարժարաններ, համալսարաններ, քանգարաններ) ոլորտներում և այլն: Նման կազմակերպությունները բնութագրվում են ստեղծման հատուկ կարգով (օրենքի կամ վարչական ակտի հիման վրա), հատուկ նպատակներով, որոնք ենթադրում են համընդհանուր շահերի իրականացում, հանրային իշխանության մարմինների հետ փոխգործակցություն, որոշակի իշխանական լիազորությունների առկայություն³⁵:

Որպես փաստարկ, որը հիմնավորում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց մասին քաղաքացիական օրենսգրքում դրույթներ ներառելու ոչ նպատակահարմարությունը, սովորաբար նշվում է այն, որ «իրավաբանական անձը» համարվում է բացառապես քաղաքացիաիրավական հասկացություն՝ անկախ դրա տեսակից, իրավունակությունից և այլ հատկություններից: Դրա մասնակցությամբ բոլոր հարաբերությունները կրում են մասնավոր իրավական բնույթ: Դեռ Ս. Ն. Բրատուսը նշում էր, որ իրավաբանական անձի՝ որպես գույքային իրավունքների և պարտականությունների սուբյեկտի, քաղաքացիաիրավական բնութագրման համար, դրա՝ անվանումը հանրային կամ մասնավոր նշանակություն չունի: Այն դեպքերում, երբ հանրային գործառնությունը օժտված անձինք հանդես են գալիս որպես գույքային իրավունքների և պարտականությունների սուբյեկտներ, դրանք գործում են որպես քաղաքացիական իրավունքի իրավաբանական անձինք: Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի կարգավիճակը կարող է նշանակություն ունենալ միայն հանրային իրավունքի որոշ սուբյեկտներին գույքային հարաբերություններում որոշակի մաս-

նակցության հնարավորություն ընձեռելու դեպքում, որոնք կարգավորվում են մասնավոր (քաղաքացիական) իրավունքով, որը դրանք այդ պահին առանց այն էլ ունեն: Սովորական իրավաբանական անձանցից դրանք տարբերվում են միայն նրանով, որ ստեղծվել են հասարակական-իրավական կարգավորման ոլորտում, որը չի ազդում քաղաքացիական շրջանառության մեջ դրանց մասնակցության սկզբունքների վրա³⁶:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց օրենսդրորեն ամրագրելու անհրաժեշտության դիրքորոշման կողմնակիցները համապատասխան սուբյեկտներին դիտարկում են ոչ միայն որպես մասնավոր-իրավական, այլև որպես հանրային-իրավական հաստատություններ, որոնց նշանակությունը բնավ քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցելու մեջ չի կայանում: Գոյություն ունի նաև հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց ավելի նեղ հասկացություն, ըստ որի՝ համապատասխան իրավաբանական անձանց դասվում են միայն այն պետական և տեղական ինքնակառավարման իշխանության մարմինները, որոնք գործում են հանրային կառավարման դաշտում³⁷:

Հեղինակների գգալի մասը, դիտարկելով հանրային իրավաբանական անձի հարցը, առանձնացնում է այն բնութագրող հատկանիշների մի խումբ, որի կազմը փոփոխական է³⁸, սակայն ընդհանուր առմամբ դրանք կարելի է դասել 3 հիմնական տեսակների՝ այդ կազմակերպությունները ստեղծվել են հանրային-իրավական ակտի հիման վրա, իրենց գործունեությամբ հետապնդում են հասարակական նպատակներ, օժտված են իշխանական լիազորություններով:

Հանրային շահերի իրականացման համար ոչ առևտրային իրավաբանական անձի ստեղծումը և նրա օժտումը որոշակի իշխանական լիազորություններով ազդում է նրա քաղաքացիական որակների վրա, պայմանավորում է

քաղաքացիական իրավունակության ծավալը, գույքի ձևավորման և դրա տնօրինման պայմանները, իրավաբանական անձի լուծարման հիմքերն ու հետևանքները և այլն: Հետևաբար՝ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց էությունը փնտրելու ուղղությամբ հետագա գիտական զարգացումները պետք է լինեն ոչ առևտրային կազմակերպությունների ստեղծման և գործունեության, հանրային շահերի ձևավորման հետ կապված հարաբերությունների իրավական կարգավորման արդյունավետ մեխանիզմի ստեղծումն ու ամրապնդումը:

Օտարերկրյա իրավաբանական գրականությունից զատ հայրենական գիտնականների ուսումնասիրություններում ևս հանդիպում է համանման դիրքորոշում, մասնավորապես առ այն, որ ոչ առևտրային կազմակերպությունները հարկ է տարանջատել հանրային իրավունքի և մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց³⁹:

Այսպիսով՝ կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում հնարավոր է գալ երկու հիմնական եզրահանգման.

1. Ոչ առևտրային կազմակերպությունները հանդիսանում են առավել զարգացած իրավակարգեր և առավել կայուն ժողովրդավարական ռեժիմով պետությունների բնութագրական հանդիսացող քաղաքացիական հասարակության կարևորագույն ինստիտուտներից մեկը, ինչի

արդյունքում, դրանք առավել հաճախ են սկսել անվանվել «քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ»: Հետևաբար, ոչ առևտրային կազմակերպությունների բնույթն ու բովանդակությունը բացահայտելու համար, հարկ է, առաջին հերթին մանրազնին ուսումնասիրել ու վերլուծել «քաղաքացիական հասարակություն» եզրույթի կառուցվածքն ու էությունը, իսկ ոչ առևտրային կազմակերպությունների օրենսդրական կարգավորման սկզբունքները պետք է հիմնված լինեն քաղաքացիական հասարակության առանձնահատկությունների վրա:

2. ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված ոչ բոլոր ոչ առևտրային կազմակերպությունները կարող են համարվել քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտներ՝ հետևաբար դրանց օրենսդրական կարգավորումը չի կարող իրականացվել սույն աշխատանքում վերլուծված՝ կամավորության, անկախության, դիսպոզիտիվության և այլ սկզբունքների հիման վրա: Արդյունքում անհրաժեշտ է դառնում օրենսդրական մակարդակում առանձնացնել հանրային իրավունքի և մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց և քաղաքացիական հասարակության հաստատություններ չհամարվող կազմակերպություններին ներառել հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց շրջանակում:

1 Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ, Երևան 2014 թ.-ի հոկտեմբեր, էջ 44:
2 Տե՛ս «Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումները» հայեցակարգ, էլեկտրոնային ռեսուրս. <http://moj.am/legal/view/article/614> (վերջին մուտք՝ 09.11.17):
3 Տե՛ս նույն տեղում:
4 Տե՛ս «Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումները» հայեցակարգ, էլեկտրոնային ռեսուրս.

<http://moj.am/legal/view/article/614> (վերջին մուտք՝ 09.11.17):
5 Տե՛ս Черниловский З.М., Гражданское общество: опыт исследования // Государство и право, 1992, № 6, էջ 142; Соколов А.Н., Коррупция, гражданское общество и правовое государство (сравнительно-правовой анализ) // Журнал российского права, 2008, № 8, էջ 37:
6 Տե՛ս Локк Дж., О государственном правлении // Избранные произведения в 2-х томах, Т. 2, М., 1960, էջ 50:
7 Տե՛ս Гоббс Т., Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Избранные произведения в 2-х томах, Т. 2, М.,

- 1965, էջ 197:
- 8 Տե՛ս Գегель Г.В.Ф., Философия права, М., 1990, էջ 228:
 - 9 Տե՛ս Օ теориях гражданского общества и их развитии, Кин Д. Демократия и гражданское общество: о трудностях европейского социализма, перспективах демократии и проблеме контроля над социально-политической властью, Пер. с англ., М, 2001, էջ 75 - 130:
 - 10 Տե՛ս օրինակ, Мелехин А.В., Теория государства и права, М., 2007, էջ 574-577:
 - 11 Տե՛ս օրինակ, Бошно С.В., Теория государства и права, М., 2010, էջ 390-391; Перевалов В.Д., Теория государства и права, М., 2012, էջ 334:
 - 12 Տե՛ս Бляхман Б.Я., Гражданское общество: теоретическая конструкция и практическая реальность // Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология, 2005, № 4, էջ 48:
 - 13 Տե՛ս Сунгуров А.Ю., Организации - посредники в структуре гражданского общества (Некоторые проблемы политической модернизации России) // Полис. 1999, № 6, էջ 35:
 - 14 Տե՛ս օրինակ, Куафин О.Е., Российский конституционализм, М., 2011, էջ 420; Гриб В.В. Управление институтами гражданского общества в России // Российский судья, 2010, № 3, էջ. 29; Орлова О.В., Гражданское общество как многоуровневая система // Право и политика, 2007, № 5, էջ 16:
 - 15 Տե՛ս Гаджиалиев А.Б., Политико-правовое представительство групп интересов во взаимодействии российской государственности и гражданского общества: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, Ростов-на-Дону, 2008, էջ 9:
 - 16 Տե՛ս Парасюк Е.А., Категория «гражданское общество» в современной юридической науке // Российская юстиция, 2009, № 7, էջ 8-9:
 - 17 Տե՛ս Зорькин В.Д., Ценностный подход в конституционном регулировании прав и свобод // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, 2008. Вып. 4, էջ 8; Аузан А.А., Три публичные лекции о гражданском обществе, М., 2006, էջ 21:
 - 18 Տե՛ս Гриб В.В., Управление институтами гражданского общества в России // Российский судья, 2010, № 3, էջ 28 - 33:
 - 19 Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի սեպտեմբերի 07-ի թիվ ՍԴՌ-906 որոշումը «Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ» հասարակական կազմակերպության դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետի՝ «խախտվել» բառից հետո «նրա» արտահայտության՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով:
 - 20 Տե՛ս նույն տեղում:
 - 21 Տե՛ս Тамбовцев В.Л., Государство и переходная экономика: Пределы управляемости, М., 1997, էջ 113-117:
 - 22 Տե՛ս Хопкинс Б., Как создать неприбыльную организацию и управлять ею. Пер. с англ, М., 1993, էջ 254-255:
 - 23 Մեջբերումն ըստ, Юрьева Т.В., Экономика некоммерческих организаций, М., 2002, էջ 102:
 - 24 Տե՛ս OECD-DAC-ի Advisory Group on Civil Society and Aid Effectiveness-ի կողմից Printed in Canada for the Advisory Group on Civil Society and Aid Effectiveness OECD-DAC Working Party on Aid Effectiveness, էլեկտրոնային աղբյուր http://www.ccic.ca/_files/en/what_we_do/aid_consult_group_2008-08_ag_synthesis_and_recs_e.pdf (վերջին մուտք՝ 09.11.17):
 - 25 Տե՛ս The Advisory Group on CSOs and Aid Effectiveness was created by the Working Party on Aid Effectiveness at the OECD Development Assistance Committee. The Advisory Group made recommendations to the Working Party for the Third High Level Forum that was held in Accra, Ghana, on September 2 to 4, 2008. The Canadian Council for International Co-operation, along with seven other CSO colleagues, was a member of the Advisory Group էջ 7 էլեկտրոնային ռեսուրս http://www.ccic.ca/_files/en/what_we_do/aid_consult_group_2008-08_ag_synthesis_and_recs_e.pdf (վերջին մուտք՝ 09.11.17):
 - 26 Տե՛ս The UN Economic and Social Council, 1996/31. Consultative relationship between the United Nations and non-governmental organizations էլեկտրոնային ռեսուրս <http://www.un.org/documents/ecosoc/res/1996/eres1996-31.htm> (վերջին մուտք՝ 09.11.17):
 - 27 Տե՛ս Fundamental principles on the status of Non-Governmental Organisations in Europe, 16 April 2003 Document N RAP-ONG(2003)4 էլեկտրոնային ռեսուրս https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e05b7 (վերջին մուտք՝ 09.11.17):
 - 28 Տե՛ս Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 10 October 2007 at the 1006th meeting of the Ministers' Deputies) էլեկտրոնային ռեսուրս <http://www.osce.org/odihr/33742?download=true> (վերջին մուտք՝ 09.11.17):
 - 29 Տե՛ս Explanatory memorandum to Legal Status of Non-governmental organizations in Europe: Recommendation CM/Rec(2007) Council of Europe Publishing, էլեկտրոնային ռեսուրս http://www.statewatch.org/news/2016/feb/coe-rec-ngos-explanatory-memo.pdf (վերջին մուտք՝ 09.11.2017թ.):
 - 30 Տե՛ս «Քաղաքացիական հասարակության

- կազմակերպությունների զարգացման ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումները» հայտնակարգ, 7,1 կետ էլեկտրոնային ռեսուրս. <http://moj.am/legal/view/article/614> (վերջին մուտք՝ 15.05.17):
- 31 Միաժամանակ ավելորդ չէ նշել, որ որոշ հեղինակներ, ընդհակառակը, հակված են ինքնակարգավորվող կազմակերպությունները դիտել որպես քաղաքացիական հասարակության կարևորագույն բաղկացուցիչներ. Տե՛ս օրինակ, Богомолова Т.П., Неправительственные саморегулируемые организации как институт становления гражданского общества в современной России: социологический анализ: Автореф. дис. ... канд. соц. наук, М., 2006, էջ 8:
 - 32 Տե՛ս Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքի § 89 էլեկտրոնային ռեսուրս https://www.gesetz-im-internet.de/englisch_bgb/ (վերջին մուտք՝ 01.10.2017թ.), Շվեյցարիայի քաղաքացիական օրենսգրքը հոդված 52, 59, էլեկտրոնային ռեսուրս <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/201709010000/210.pdf> (վերջին մուտք՝ 01.10.2017թ.), Իտալիայի քաղաքացիական օրենսգրքը հոդված 11, էլեկտրոնային ռեսուրս <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Italy-Parental-Responsibilities-Legislation.pdf> (վերջին մուտք՝ 01.10.2017թ.), Քվեբեքի քաղաքացիական օրենսգրքը հոդված 298, էլեկտրոնային ռեսուրս <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/showdoc/cs/CCQ-1991> (վերջին մուտք՝ 01.10.2017թ.), Նիդերլանդների քաղաքացիական օրենսգրքը, Գլխի 2, հոդված 1, էլեկտրոնային ռեսուրս <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook022.htm> (վերջին մուտք՝ 01.10.2017թ.) և այլն:
 - 33 Տե՛ս ավելի մանրամասն՝ Ястребов О.А., Критерии разграничения юридических лиц в публичном и частном праве // Российский судья, 2010, № 4, էջ 33 - 36:
 - 34 Տե՛ս ավելի մանրամասն՝ Лауэ К., Немецкое законодательство о юридических лицах публичного права в области надзора за финансовым рынком // Законодательство и экономика, 2011, № 6, էջ 41-48:
 - 35 Տե՛ս մանրամասն հետևյալ էլեկտրոնային ռեսուրսում <http://www.france-jus.ru/> (վերջին մուտք՝ 22.09.17):
 - 36 Տե՛ս օրինակ, Право собственности: актуальные проблемы / Отв. ред. В.Н. Литовкин, Е.А. Суханов, В.В. Чуба- ров, М., 2008, էջ 295-296 (автор раздела - Е.А. Павлодский); Болдырев В.А., О «юридических лицах» публичного права//Журнал российского права, 2008, № 11, էջ 132-134:
 - 37 Տե՛ս օրինակ՝ Тысенко Е.О., Административная ответственность воинской части как юридического лица публичного права и ее должностных лиц // Административное и муниципальное право, 2008, № 10, էջ 65; Баженова О.И., Органы местного самоуправления как юридические лица: проблемы реализации законодательной концепции // Муниципальная служба: правовые вопросы, 2008, № 2, Использован текст, размещенный в СПС Консультант Плюс: Комментарии законодательства:
 - 38 Տե՛ս օրինակ, Баренбойм П.Д., Лафитский В.И., Терешенко Л.К., Юридические лица публичного права в доктрине и практике России и зарубежных стран / Под ред. В.П. Мозолина, А.В. Турбанова, М., 2011, էջ 70; Ястребов О.А., Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук, М., 2010, էջ 14; Завода Е.А., Агентство по страхованию вкладов как юридическое лицо публичного права // Банковское право, 2008, № 6, էջ 11; Косякова Н.И., Юридические лица и межотраслевые связи // Предпринимательское право, 2008, № 4, էջ, 13-14:
 - 39 Տե՛ս Ավետիսյան Վահրամ Դավիթի, Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (ստեղծական ընկերությունների օրինակով), դոկտորական ատենախոսություն, Երևան 2013, էջ 42:

ԱՌՅԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

RESUME - РЕЗЮМЕ

NON PROFIT LEGAL ENTITIES AS ORGANIZATIONS OF CIVIL SOCIETY

Gevorg Poghosyan

PhD student at the Chair of Civil Law of YSU Faculty of Law

For the last decade the problem of Civil Society gave birth to the sub-problem of the organizations of civil society. The most common question is whether all the organizational forms of non profit sector must be included in the spector of organizations of civil Society.

Obviously, while answering to the above mentioned question we must take into consideration that the term “organizations of civil society” hasn’t got the proper survey and as a result we have a reality where no one can tell for sure the exact meaning of the term. It means that the researches must be started from the point of answering to the issue of the term than be led to the most important part - which non profit organizations may be included in the scope of “organizations of civil society”.

In this publication we did our best to find out the main characteristics of “organizations of civil society” aiming to separate and examine non profit sector. As a result, the main types of non-profit organizations are researched and the main characteristics of the discussed organizations ar revealed.

Key words: *non profit, legal entity, civil society, concept of civil society, organizations of civil society, term, character of nonprofit organization, nongovernmental, private and public, governmental power, legal entity, types of legal entities.*

НЕКОММЕРЧЕСКИЕ ЮРИДИЧЕСКИЕ ЛИЦА КАК ОРГАНИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Геворг Погосян

Аспирант кафедры гражданского права, Юридического факультета ЕГУ

В настоящее время все больше заостряется внимание на проблемах гражданского общества, и, как следствие, ставится вопрос об урегулировании деятельности «организаций гражданского общества», которыми являются некоммерческие организации.

Главная сложность состоит заключается в том, что термин «организация гражданского общества» не полностью исследован, и на данном этапе развития юридической доктрины в полной мере не выявлены все отличительные черты данных субъектов права. Как следствие неоднозначного регулирования обсуждаемых юридических лиц, не ясным остается вопрос об отделении организаций гражданского общества от общей массы некоммерческих организаций, в которую также входят юридические лица, по своей специфике не являющиеся организациями гражданского общества.

В настоящей статье делается попытка проанализировать действующее Законодательство, регулирующего деятельность некоммерческих организаций, с целью выделения и исследования организаций гражданского общества.

В результате нашего исследования были выявлены основные виды некоммерческих организаций и указаны их отличительные черты.

Ключевые слова: *некоммерческий, юридические лица, гражданское общество, организации гражданского общества, организационно-правовая форма, неправительственный, негосударственный, понятие, частное и общественное, виды юридических лиц, полномочия правительства.*

Բանալի բառեր - *նշ առնորային, իրավաբանական անձ, քաղաքացիական հասարակություն, դասակարգում, հանրային և մասնավոր, կազմակերպչիրավական չև, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն, իշխանական լիազորություններ, նշ առնորային կազմակերպություն, կազմակերպչիրավական չև:*

ՆԱՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

«ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ» ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՍՈՒԲՅԵԿՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանրային իրավունքում (պետական, վարչական, ֆինանսական, հարկային և այլն) հանդիպում են բավականին շատ կազմակերպական կազմավորումներ, որոնք նույնպես անվանվում են իրավաբանական անձեր (երբեմն նաև չեն բնորոշվում որպես այդպիսին), սակայն նրանց հիմնադրումը հանդիսանում է բացառապես պետության կամ նրա մարմինների իրավասություն և մասնավոր անձանց հասանելի չեն: Այդ իրավաբանական անձանց ստեղծման և գործունեության հարաբերությունները իրենց բնույթով չունեն մասնավոր-իրավական բնույթ և չեն կարգավորվում քաղաքացիական օրենսդրության նորմերով: Օրինակ՝ հնարավոր չէ ՀՀ կենտրոնական բանկի ստեղծումը համարել մասնավոր-իրավական բնույթ ունեցող ակտ: Նրանց ստեղծման համար քաղաքացիական օրենսդրության դրույթները չեն կիրառվում: Մյուս կողմից այդ կազմավորումները, չնայած այն հանգամանքին, որ չեն հիմնադրվում քաղաքացիական օրենսգրքի նորմերի հիման վրա, իրավունք ունեն մասնակցել քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին, եթե հիմնադիր փաստաթղթերը չեն արգելում: Այդ հարաբերությունների նկատմամբ տարածվում են քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները, չնայած որ դրանց մասնակցում են հանրային-իրավական կազմավորումներ: Մասնավոր-իրավական հարաբերություններին մասնակցելու համար օրենքով որոշված դեպքերում հանրային սուբյեկտները կարող են օժտվել քաղաքացիաիրավական իրավասուբյեկտությամբ: Այս ձևով աշխարհում գոյություն ունեցող իրավակարգերի մեծամասնությունում նրանք

ստանում են «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի» կարգավիճակ (կամ հանրային կորպորացիաների, ինչպես ընդունված է անգոլաքսոնական իրավունքում): Այս դեպքում «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ» կատեգորիան կարելի է դիտարկել որպես իրավաբանական կառուցակարգ, որն նպատակաճանաչված է առաջին հերթին հանրային սուբյեկտը ճանաչել որպես մասնավոր իրավունքի սուբյեկտ՝ նպատակ ունենալով նրան օժտել քաղաքացիական իրավասուբյեկտությամբ:

Այս կազմակերպությունների օժտումը քաղաքացիական իրավասուբյեկտությամբ քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցելու համար չի նշանակում, որ մասնավոր-իրավական հարաբերություններում նրանք դառնում են մասնավոր իրավաբանական անձ: Այս հարաբերություններում նրանք հանդես են գալիս հենց որպես հանրային իրավաբանական անձ, որոնց քաղաքացիաիրավական կարգավիճակը կանխորոշվում է օրենքով՝ հաշվի առնելով նրանց հանրային-իրավական կարգավիճակը: Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց քաղաքացիաիրավական կարգավիճակը գույքային շրջանառության մեջ տարբերվում է մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց քաղաքացիաիրավական կարգավիճակից նրանով, որ նրանց քաղաքացիաիրավական իրավասուբյեկտությունը համարվում է ոչ թե հիմնական, այլ հանրային իրավունքով որոշված հանրային-իրավականից ամսանցվող: Հանրային անձանց մոտ նպատակները միշտ սոցիալ-հասարակական նշանակություն ունեցող են: Հանրային իրավական կազմավորումները հիմնադրվում են

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ոչ թե քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցելու համար, այլ նրանք «իրականացնում են հիմնական գործառույթը հանրային իրավունքի սահմաններում և միայն հանրային հարցերի (համապետական, կրոնական, տեղական) լուծման համար մտնում են քաղաքացիական շրջանառության մեջ»¹:

Պետք է նշել, որ «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց» տեսակները գրեթե բոլոր երկրներում, որոնք առանձնացնում են այդպիսիք, տարբեր են²: Յուրաքանչյուր երկրի ազգային համակարգը, ելնելով պատմական ավանդույթներից, դոկտրինալ մեկնաբանություններից և օրենսդրի կամքից սահմանում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց իր համար ընդունելի համակարգը:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե որ մարմինները պետք է ընդգրկվեն ՀՀ-ում հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց համակարգի մեջ, ապա կարծում ենք, որ համակարգի կարևորագույն տեսակը հենց պետությունն է: Իզուր չէ, որ ՀՀ ՔՕ-ի 128-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների նկատմամբ քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերություններում կիրառվում են իրավաբանական անձանց մասնակցությունը սահմանող նորմերը, եթե այլ բան չի բխում օրենքից կամ տվյալ սուբյեկտների առանձնահատկություններից»:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց համակարգի մեջ պետք է մտնեն նաև ՀՀ մունիցիպալ կազմավորումները: Դրանցից որոշներն արդեն իսկ օրենսդրության մակարդակով սահմանված են որպես այդպիսին: ՀՀ Սահմանադրության (06.12.2015 թ. փոփոխություններով) 180-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է՝ «Համայնքը հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ է», 189-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է՝ «Միջհամայնքային միավորումը

հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ է»: Այս առումով, թերևս, անորոշ է, թե ինչու նման կարգավիճակ չի տրվել մարզերին: Մարզը ՀՀ-ում համարվում է վարչատարածքային բաժանման կարևորագույն միավորներից մեկը և այս առումով պետք է հատկապես ընդգծել գործող օրենսդրության թերությունը առ այն, որ մարզը չի հանդիսանում հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ և չհանդիսանալով նաև քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ անօրինական մասնակցում է քաղաքացիական շրջանառությանը³:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց համակարգի մեջ պետք է մտնեն նաև պետական մարմինները և հիմնարկները: Մենք նույնպես կարծում ենք, որ պետք է լիովին փոխել այն մոտեցումը, որը սահմանում է, որ հիմնարկը իրավաբանական անձ չէ. պետք է հիմնարկը ճանաչել կառավարչական, սոցիալական մշակութային կամ այլ ոչ առևտրային նպատակներով ստեղծված հանրային իրավունքի իրավաբանական անձ⁴: Պետական մարմինների հետ կապված պետք է նշել, որ նրանց քաղաքացիաիրավական կարգավիճակ տրված չէ, նման կարգավիճակ տրված է նրանց աշխատակազմերին, որը մի շարք խընդիրներ է առաջացնում⁵, այդ պատճառով նրանց նույնպես պետք է տրվի հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի կարգավիճակ:

«Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց քաղաքացիաիրավական իրավասուբյեկտություն» կատեգորիայի հասկացությունը, նրա բովանդակության և ձևի բնորոշումը դժվարանում է գիտական կոնցեպցիաների բազմազանությամբ և ինքնին իրավասուբյեկտության մասին պատկերացումներով: Սակայն ամենաընդհանուր ձևով ժամանակակից իրավունքի տեսությունն իրավասուբյեկտությունը բնորոշում է որպես անձի հնարավորություն մասնակցել իրավահարաբերություններին՝ ունենալ և իրականացել

իրավունքներ և պարտականություններ⁶: Այս տեսության, որի կողմնակիցն ենք մաս մենք, հիմնադիրն է Օ. Ս. Իոֆֆեն⁷: Այսպիսի մոտեցումը բնորոշ է ոչ միայն ռուսական, այլ մաս արտասահմանյան գիտությանը, որտեղ իրավասուբյեկտությունը բնորոշվում է որպես իրավունքներ և պարտականություններ ունենալու և իրականացնելու հնարավորություն:

Ռուսական գրականության մեջ լայնորեն քննարկված է իրավասուբյեկտության կազմի (բովանդակության) հարցը: Որոշ հեղինակներ նույնացնում են իրավասուբյեկտությունը իրավունակության հետ⁸, այլոք նրա կազմի մեջ առանձնացնում են 2 տարր՝ իրավունակություն և գործունակություն⁹, երրորդներն առանձնացնում են 3 տարր՝ իրավունակություն և գործունակություն, ինչպես մաս դեյիկտունակություն¹⁰:

Ռուսական ժամանակակից գրականության մեջ իրավունակությունը, ընդհանուր առմամբ, դիտվում է որպես իրավասուբյեկտության ստատիկ տարր, որը արտահայտվում է օրենքում կոնկրետ իրավական հնարավորություններ ամրագրվելով, որոնք ներառված են իրավունակության բովանդակության մեջ: Գործունակությունը մեկնաբանվում է որպես իրավասուբյեկտության դինամիկ ասպեկտ, որը արտահայտվում է իր կամքով և իր հայեցողությամբ իրավասուբյեկտության բովանդակությամբ ուրվագծված հնարավորությունների սահմաններում գործելու հնարավորությամբ¹¹:

Պետք է նշել, որ իրավասուբյեկտության 2 տարրերի (իրավունակություն և գործունակություն) առկայությունը ֆիզիկական անձանց դեպքում գրեթե կասկած չի հարուցում: Այս հարցը մանրակրկիտ կարգավորված է օրենսգրքով¹², ինչ վերաբերում է իրավաբանական անձանց, ապա այս հարցը չունի միանշանակ պատասխան:

Իրավաբանական անձի գործունակության առկայության հարցը բարդ է հատկապես այն դեպքում, երբ օրենսդի-

րը իրավաբանական անձանց հետ կապված չի գործածում «գործունակություն» հասկացությունը:

Իրավաբանական անձի՝ իրական սուբյեկտ լինելու գաղափարի կողմնակիցները նշում են, որ իրավաբանական անձը կարող է ձևավորել և արտահայտել իր կամքը: Ինչպես նշել է Գիրկեն՝ իրավունքի սուբյեկտը, լինի դա անհատ կամ մարդկանց միավորում, միշտ իր հիմքում ունի կամք՝ որպես ներքին շարժումների աղբյուր¹³: Իրավաբանական անձը հասարակական կազմավորում է, որի հիմքը կազմում են մարդիկ, որոնք գտնվում են որոշակի հարաբերությունների մեջ: Լինելով իրավունքի սուբյեկտ՝ իրավաբանական անձը կարող է ձևավորել և արտահայտել կամք, որը հանդիսանում է իրավունքի գործողության մեխանիզմի նախապայման: Կամքը ձևավորվում և ուղղորդվում է իրավաբանական անձի հիմնադրման նպատակով: Այս դեպքում հոգեբանական կամքը հանդիսանում է այն նախապայմանը, առանց որի հասարակական կազմավորման իրավաբանական կամքը անհնար է¹⁴: Հետևաբար իրավաբանական անձը, լինելով սուբյեկտ, որն ունի կամք, կարող է ունենալ գործունակություն¹⁵:

Իսկ այն, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի իրավունակության և գործունակության ծավալները կարող են չհամընկնել և, որ կարիք կա հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց դեպքում առանձնացնել իրավունակությունը և գործունակությունը, վկայում է հետևյալը՝

Ընդունված է համարել՝ իրավաբանական անձի գործունակությունը ծագում է իրավունակության հետ միաժամանակ¹⁶: Մեր կարծիքով՝ այս պնդումը սխալ է, քանի որ հանրային իրավական կազմավորումը իրականացնում է իր գործունակությունը (իր համար ձեռք է բերում քաղաքացիական իրավունքներ ստանձնում է քաղաքացիական պարտականություններ՝ այդ թվում կնքում է առուծախի, վար-

ծակալության, մատակարարման պայմանագրեր) նաև իր մարմինների միջոցով¹⁷ (պետական իշխանության մարմիններ կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ¹⁸): Այս դեպքում հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց իրավունակության և գործունակության ծավալները չեն չհամընկնում, քանի որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձը գործունակություն կարող է ձեռք բերել այդ մարմինների կազավորումից հետո: Դրա հետ մեկտեղ քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների մասնակիցներ դառնում են հենց հանրային-իրական կազմավորումները, այլ ոչ թե գործադիր կամ օրենսդիր մարմինները կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինները:

Ինչ վերաբերում է «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց» մոտ իրավասուբյեկտության ծագման պահին՝ ապա պետք է նշել, որ հաշվի առնելով այն հանգամանք, որը այդ իրավաբանական անձինք, որպես կանոն, ենթական չեն պետական գրանցման (որոշ հեղինակներ անգամ այս հանգամանքը դիտում են հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց հատկանիշ¹⁹), ապա նրանց իրավասուբյեկտությունը, կարծում ենք, ծագում է համապատասխան նորմատիվ իրավական ակտի²⁰ (որի հիման վրա նրանք հիմնադրվում են) ուժի մեջ մտնելու պահից, իսկ այն դեպքերում, երբ *հանրային իրավական կազմավորումը որոշակի գործառույթների կարգումը կկապի որևէ պետական մարմնի հետ՝ նրա մոտ այդ մասով գործունակությունը կծագի համապատասխան պետական մարմնին հիմնադրելու պահից:*

Ընդունելով, որ իրավաբանական անձանց իրավունակության և գործունակության ծավալները չեն համընկնում, կարող է հարց ծագել, թե արդյոք կարող է սահմանափակվել իրավաբանական անձանց գործունակությունը:

Մեր կարծիքով, «հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց» (կախված տեսակից) գործունակությունը կարող է

կրել ինչպես լրիվ, այնպես էլ սահմանափակ բնույթ: Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ լինելով կազմակերպություններ, նրանք չեն կարող լինել անչափահասներ, տառապել հոգեկան խանգարմամբ, որը կգրկի նրանց հաշիվ տալ սեփական գործողությունների համար և, հետևաբար, կարող են գործել իրավական իրականությունում ազատ և ինքնավար:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց հետ կապված կարծիք կա, որ հանրային իրավունքը կարող է սահմանափակել հանրային իրավաբանական անձանց գործունակությունը, որոնց ինքնավարությունը, ինքնուրույնությունը երաշխավորված չէ սահմանադրությամբ: Դա պայմանավորված է նրանով, որ հանրային կազմակերպությունների ճանաչումն իրավաբանական անձ կախված է օրենսդրի կամքից: Այն դեպքում, երբ առանձին հանրային իրավաբանական անձեր (պետություն, մունիցիպալ կազմավորումներ և այլն) ունեն սահմանադրությամբ երաշխավորված ինքնավարություն, իրենց գործերը կատարելիս ինքնուրույնություն, այլ անձանց դեպքում ինքնավարության աստիճանն օրենքի սահմաններում որոշվում է օրենսդրի կողմից²¹:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց գործունակությունը (ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր իրավական) կարող է սահմանափակվել պահպանության, վերահսկողության և հսկողության հատուկ հանրային-իրավական ռեժիմների սահմանմամբ:

Օրինակ՝ ֆրանսիական իրավունքում սահմանվում է հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց գործունակության սահմանափակման տարբեր տեսակներ: Այսպես, օրինակ, ատոցիացիաները, որոնք ունեն հանրային նպատակներ, ինչպես նաև որոշ հանրային հիմնարկները իրավունք ունեն ընդունել նվերներ և կտակված գույք միայն կառավարության որոշման համաձայն²²:

Հայաստանի Հանրապետության «Պետական կառավարչական հիմնարկ-

ների մասին» մասին օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հիմնադիրն իրավունք ունի ցանկացած ժամանակ հետ վերցնել իր կողմից հիմնարկին հանձնված գույքը»:

Առանձնացնելով իրավասուբյեկտության կազմում երրորդ տարրը՝ դելիկտուցնականությունը, այս մոտեցման կողմնակիցները այն բնորոշում են որպես անձի՝ իրավախախտման համար պատասխանատվություն կրելու ունակություն²³:

Օ. Ա. Յաստրեբովի կարծիքով, ավելի կոնկրետ է այն մոտեցումը համապատասխան որի՝ դելիկտուցնականությունը առանձնացվում է ոչ որպես ինքնուրույն տարր, այլ գործունակության շրջանակում, որի տակ հասկացվում է ոչ միայն իր գործողություններով իրավունքներ ձեռք բերելու և պարտականություն ստանձնելու հնարավորություն, այլ նաև իրականացնել իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպես նաև կրել պատասխանատվություն այդ արարքների համար²⁴:

Այս առումով, կարծում ենք, գործնական առումով տարբերություն չկա՝ թե՛ դելիկտուցնականությունը կմտցնենք գործունակություն տարրի կազմի մեջ, թե՛ կներկայացնենք որպես առանձին տարր, կարևոր է, որ ընդունենք, որ իրավասուբյեկտությունը բաղկացած է իրավունքներ ունենալու, պարտականություններ կրելու, իր գործողություններով իրավունքներ և պարտականություններ ձեռք բերելու և իրականացնելու, ինչպես նաև արարքների համար պատասխանատվություն կրելու հնարավորություններից:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց իրավասուբյեկտության տեսակի որոշումը կարևորագույն հարցերից մեկն է: Ելնելով առկա տեսական մոտեցումներից այն կարող է բաժանվել երեք տեսակի²⁵ 1. ընդհանուր, որը դրսևորվում է իրավունքի սուբյեկտ լինելու, իրավաբանական անձի բնույթ ունենալու և որպես անձ տարբեր հարաբերությունների մասնակից լինելու հնարավորությամբ, 2. ճյուղային, որը դրսևորվում է իրավունքի այս կամ այն ճյուղի շրջա-

նակներում իրավունքների, պարտականությունների և պատասխանատվության կրող լինելու հնարավորության մեջ, 3. հատուկ, որը դրսևորվում կոնկրետ իրավունքի ճյուղի սահմաններում որոշակի խումբ հասարակական հարաբերությունների մասնակից լինելու հնարավորության մեջ:

Իրավաբանական անձանց իրավասուբյեկտությունը բաժանվում է երկու տեսակի՝ ընդհանուր և հատուկ:

Ընդհանուր (ունիվերսալ) իրավունակությունն իրավաբանական անձանց հնարավորություն է տալիս իրականացնել գործունեության ցանկացած տեսակ, որ արգելված չէ օրենքով, եթե այդ կազմակերպությունների հիմնադիր փաստաթղթերով նրանց գործունեության տեսակների, որ իրավունք ունի զբաղվել տվյալ կազմակերպությունը սպառիչ ցանկ նշված չէ: Հատուկ (սահմանափակ, կանոնադրային, նպատակային) իրավունակություն ունեն լով այն կազմակերպությունները, որոնց համար այդպիսի իրավունակություն ուղղակիորեն սահմանված է օրենքով կամ նրա հիմնադիր փաստաթղթերով: Ընդ որում՝ հատուկ իրավունակության սահմանումը պայմանավորված է իրավաբանական անձի հիմնադրման նպատակներով, որոնք որոշվում են հիմնադիրների կողմից²⁶:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք կարող են ունենալ մասնավոր-իրավական (քաղաքացիաիրավական) իրավասուբյեկտություն, քանի որ լինելով հանրային իրավունքի իրավաբանական անձեր նրանք քաղաքացիական հարաբերությունների լիիրավ անդամ են և կարող են մասնակցել քաղաքացիական իրավահարաբերություններին այլ սուբյեկտների հետ հավասար պայմաններով, և նրանց իրավասուբյեկտության տեսակի հարցը պետք է որոշել հաշվի առնելով հանրային-իրավական և մասնավոր-իրավական իրավասուբյեկտությունը:

Մասնավոր-իրավական (քաղաքացիական) իրավասուբյեկտություն ասելով պետք է հասկանալ անձի հնարավորու-

քյուն ունենալ քաղաքացիական սուբյեկտիվ իրավունքներ և պարտականություններ, որոնք թույլ են տալիս մասնակցել քաղաքացիական շրջանառությանը, իր գործողություններով ձեռք բերել և իրականացնել դրանք և կրել քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն պայմանագրային հարաբերությունների և արտապայմանագրային քաղաքացիական իրավախախտումների համար:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք համարվում են *նպատրաստված կազմակերպություններ*, այսինքն՝ սուբյեկտներ, որոնք ունեն հատուկ իրավունակություն²⁷: Որպես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց առանձնահատկություն պետք է նշել, որ ա) նրանց իրավասուբյեկտությունը որոշվում է հանրային իրավունքի նորմերով, բ) եթե մասնավոր անձինք ներկայացնում են իրենց մասնավոր շահերը, ապա հանրայինները ընդհանուր, պետական և հասարակական, գ) մասնավոր սուբյեկտները, որպես կանոն արտահայտում են իրենց կամքը, իսկ հանրայինները որոշակի սոցիալական հանրության:

Արտասահմանյան երկրներում հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց քաղաքացիական հատուկ իրավասուբյեկտությունը սահմանվում է քաղաքացիական օրենսդրությամբ: Այսպես, համաձայն Մոլդովայի քաղաքացիական օրենսգրքի՝ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք մասնակցում են քաղաքացիական շրջանառությանը այն ծավալով, որն անհրաժեշտ է որոշակի նպատակների հասնելու համար: Նրանք հավասարեցվում են մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց այն չափով, որ չափով մասնակցում են քաղաքացիական շրջանառությանը (հոդված 60, մաս 4)²⁸:

Վրաստանի քաղաքացիական օրենսգիրքը (հոդված 25) սահմանում է, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձն իրավասու է իրականացնել օրենքով կամ հիմնադիր փաստաթղթերով նա-

խատեսված նպատակներին համապատասխան գործունեություն, այն դեպքում, երբ մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձինք իրավասու են իրականացնելու օրենքով չարգելված գործունեություն՝ անկախ նրանից նախատեսված է այդ գործունեությունը կանոնադրության մեջ²⁹:

ՀՀ պետական կառավարչական հիմնարկների մասին օրենքի 5-րդ հոդվածը սահմանում է՝ «Հիմնարկն իրավունք ունի իրականացնել միայն այնպիսի գործունեություն, որը նպատակաուղղված է համապատասխան պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնին վերապահված լիազորությունները լիարժեք և արդյունավետ իրականացնելուն, ինչպես նաև *քաղաքացիական իրավա-հարաբերություններին նրա մասնակցությունն ապահովելուն*: Հիմնարկը չի կարող իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն»:

Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց իրավասուբյեկտության տեսակը որոշելու համար կարծում ենք՝ պետք է քննարկենք նաև պետության իրավասուբյեկտության առանձնահատկությունները, քանի որ պետության իրավասուբյեկտության տեսակը ներկայումս համարվում է վիճելի հարցերից մեկը:

Պետության՝ քաղաքացիական իրավասուբյեկտության հարցի հետ կապված իրավաբանական գրականության մեջ չկա միասնական մոտեցում: Այսպես, օրինակ, Պ. Պ. Վիտկյավիչյուսը կարծում է, որ «պետությունը հանդես գալով որպես քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ՝ այն միաժամանակ հանդիսանում է նաև հանրային իշխանության կրող: Այդ պատճառով նրա քաղաքացիական իրավասուբյեկտությունը որոշվում է իրավունքի տարբեր ճյուղերի շրջանակներում՝ պետական, վարչական, ֆինանսական, հողային, անգամ քրեական և քրեադատավարական և իրականացվում է ոչ միայն քաղաքացիական իրավունքի նորմերի միջոցով, այլ նաև վարչաիշխանական ակտերի, որոնք կայացվում են

պետական մարմինների կողմից»³⁰:

Պետության քաղաքացիական իրավասուբյեկտության իշխանական բնույթ ունենալու կարծիքը պաշտպանում է նաև Ռ. Վ. Շենգելյան, ում կարծիքով «իշխանական լիազորություններն, որոնք մտնում են պետության իրավասության մեջ իշխանական բնույթ են տալիս նաև նրա մասնակցությանը քաղաքացիական իրավահարաբերություններում»³¹:

Սակայն պետք է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 128 հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները քաղաքացիական օրենսդրությամբ ու այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերություններում հանդես են գալիս այդ հարաբերությունների մյուս մասնակիցների՝ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով:

Սա առաջին հերթին նշանակում է՝ իշխանության և ենթակայության բացակայություն. պետությունը չունի մյուս մասնակիցների նկատմամբ որևէ առավելություն: Իր պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար պետության նկատմամբ կարող են կիրառվել գույքային պատասխանատվության միջոցներ: Պետությունը չունի դատական ինունիտետ: Այս համատեքստում կարծում ենք կարելի է բացառել քաղաքացիական-իրավական հարաբերություններում պետության իշխանական բնույթը: Մասնավոր իրավունքի ոլորտում որպես այդ հարաբերությունների մասնակից պետությունը չի կարող օգտվել իր իշխանական լիազորություններից, պարտադրել մյուս մասնակիցներին իր կամքը: Պետության հիմնադրման և գոյության նպատակը այլ է, քան մասնակցել գույքային քաղաքացիական հարաբերություններում, պետությունը մասնակցում է քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին այնքանով, որքանով անհրաժեշտ է նրա գործունեության համար: Պետությունը՝ որպես հանրային-իրավական կազմավորում, կոչված է

ապահովելու հասարակության բնականոն գործունեությունը:

Մեր կարծիքով՝ պետությունը քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում նույնպես ունի *հարուկ իրավասուբյեկտություն*:

Պետության իրավասուբյեկտությունը քաղաքացիական շրջանառության մեջ ունի սահմաններ. այն սահմանափակված է պետության հանրային ֆունկցիաներով, որի իրականացման սահմաններն ուրվագծվում են օրենսդրությամբ ամրագրված նորմերով³² և ընդհանրապես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց նպատակներով: Պետության մասնակցությունը քաղաքացիաիրավական հարաբերություններին չի հանդիսանում նրանց հիմնադրման և գործունեության նպատակ: Պետությունն իրավունքի ունի ունենալ և կրել այնպիսի պարտականություններ, որոնք հատկապես նախատեսված են օրենքով և այն պնդումը, որ պետության իրավասուբյեկտությունը ընդհանուր է, քանի որ ինքն սահմանում իր համար վարքագծի կանոններ և կարող է փոխել դրանք³³ սխալ է, քանի որ ամեն դեպքում պետությունը գործում է արդեն իսկ սահմանված նորմերով ամրագրված հնարավորությունների սահմաններում: Պետությունը հիմնականում մասնակցում է քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում առուծախի, մատակարարման, վարձակալության, ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագրերի շրջանակներում:

Չի կարելի չնշել, որ պետությունը չի կարող լինել մի շարք հարաբերությունների սուբյեկտ, օրինակ՝ ժառանգել գույք, լինել հեղինակային իրավունքի կրող:

Այսպիսով՝ կարող ենք հաստատապես պնդել, որ հանրային իրավունքի իրավաբանական անձինք մասնավոր իրավունքում ունեն հատուկ իրավասուբյեկտություն և ի տարբերություն մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց՝ նրանց չի կարող տրվել *ունիվերսալ հնարավորություններ*:

- 1 Տե՛ս Սավին Վ.И., Медолазов К.Л., Правовой статус органов публичной власти при участии в гражданских правоотношениях: от дискуссий к правотворчеству // Научные труды Российской академии юридических наук, Вып. 6, В 3 томах, Т. 2, М., Издательская группа «Юрист», 2006, էջ 766:
- 2 Տե՛ս Ս. Ամիրխանյան «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց» հիմնական տեսակներն արտասահմանյան երկրներում», Դատական իշխանություն, սեպտեմբեր-հոկտեմբեր, 2017, էջ 13:
- 3 Տե՛ս Տ. Բարսեղյան, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական գործող օրենսգրքի ներկա վիճակը և կատարելագործման հեռանկարները, ԵՊՀ իրավագիտության պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, 2013, էջ 61-62:
- 4 Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի փոփոխությունների հայեցակարգ, Երևան, 2014 էջ 8:
- 5 Տե՛ս Տ. Բարսեղյան, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական գործող օրենսգրքի ներկա վիճակը և կատարելագործման հեռանկարները, ԵՊՀ իրավագիտության պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, 2013, էջ 62:
- 6 Տե՛ս Юридические процедуры во французском праве, М., 1994. էջ 26:
- 7 Տե՛ս Иоффе О.С., Развитие цивилистической мысли в СССР (часть 1). Ленинград, 1975, էջ 126:
- 8 Տե՛ս Братусь С.Н., Субъекты гражданского права. Москва, 1950, էջ 6:
- 9 Տե՛ս Теория государства и права. Под ред. Р.А. Ромашова, СПб, 2005, էջ 285; Административное право. Под ред./ Л. Л. Попова, М., 2002, էջ 106:
- 10 Տե՛ս Общая теория государства и права. Под ред. В.В. Лазарева, М., 2002, էջ 234:
- 11 Տե՛ս Пергамект А.И., К вопросу о правовом положении несовершеннолетних // Ученые записки ВИОН, Вып. 3, 1955, էջ 4:
- 12 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության 05.05.1998թ. քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 24, 25:
- 13 Տե՛ս Gierke. Die Genossenschaftsrecht. T. I - III. 1868, 1873, 1881 (цит. по: Суворов Н.С., Об юридических лицах по римскому праву, М., 2000, էջ 98).
- 14 Տե՛ս Братусь С.Н., Юридические лица в советском гражданском праве, էջ 46:
- 15 Տե՛ս Суханов Е.А., Юридические лица как участники гражданских правоотношений // Гражданское право: Учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов, Т. 1, М., 1998, էջ 189:
- 16 Տե՛ս Гражданское право: Общая часть: Учебник. – М., АО «Центр ЮрИнфоР», 2002, էջ 108:
- 17 Նույնը վերաբերում է նաև մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց, տե՛ս ՀՀ ԺՕ հոդված 52:
- 18 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության 05.05.1998թ. քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված Հոդված 129:
- 19 Տե՛ս Горохова Ю.А., Роль юридического лица в публичном праве, էջ 4, Ольга Романовская, юридические лица публичного права, էջ 5:
- 20 Տե՛ս Ս. Ամիրխանյան «Հանրային իրավունքի իրավաբանական անձի հասկացությունը», Դատական իշխանություն 4/214, 2017թ. էջ 64:
- 21 Տե՛ս Ястребов О.А., Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук, М., 2010, էջ 379:
- 22 Տե՛ս Юридические процедуры во французском праве, էջ 27:
- 23 Տե՛ս Илларионова Т.И., Структура гражданской правосубъектности // Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Межвуз. сб. научн. трудов, вып. 62, Свердловск, էջ 62-63.
- 24 Տե՛ս Кузнецова Л.Г., Шевченко Я.Н., Гражданско-правовое положение несовершеннолетних. М., 1968, էջ 18:
- 25 Տե՛ս Теория государства и права. Под ред. В.В. Лазарева, էջ 235:
- 26 Տե՛ս Тосунян Г., Викулин А., Исключительная правоспособность банка // Хозяйство и право, 1999, № 5:
- 27 Տե՛ս Ястребов О.А., Юридическое лицо публичного права: сравнительно-правовое исследование: диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук, М., 2010, էջ 390:
- 28 Տե՛ս Միրովայի Հանրապետության 06/06/2002թ. «Քաղաքացիական օրենսգիրք» <http://lex.justice.md/ru/325085/> 19.11.2017:
- 29 Տե՛ս Վրաստանի Հանրապետության 26/06/1997թ. «Քաղաքացիական օրենսգիրք» <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/3170219.11.2017>:
- 30 Տե՛ս Витквичюс П.П., Гражданская правосубъектность советского государства, Вильнюс, 1978, էջ 72-73:
- 31 Տե՛ս Шенгелия Р.В., Гражданская правосубъектность советского государства в кредитных правоотношениях, тешнси, 1984, էջ 30:
- 32 Տե՛ս Голубцов В.Т., Участие Российской Федерации в имущественных отношениях, регулируемых гражданским законодательством: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук, М., 2008, էջ 10:
- 33 Տե՛ս Лозовская, Светлана Олеговна, Правосубъектность в гражданском праве Дис. ... канд. юрид. Наук, М. РГБ, 2003, էջ 143:

RESUME - РЕЗЮМЕ

CIVIL LEGAL PERSONALITY OF LEGAL ENTITIES OF PUBLIC LAW

Siro Amirkhanyan
PhD student of YSU Chair of Civil Law

The article is dedicated to determining the civil legal personality of legal persons of public law. The work contains an analysis of the concepts of «legal personality», «legal competence», «legal capacity» with respect to legal entities of public law. The scope, structure (content) and types of legal personality of legal entities of public law are determined in the article.

Key words: *public law, legal entity, legal capacity, legal personality, legal capability.*

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ ПУБЛИЧНОГО ПРАВА

Сиро Амирханян
Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

Статья посвящена определению гражданско-правовой правосубъектности юридических лиц публичного права. В статье проводится анализ понятий «правосубъектность», «правоспособность», «дееспособность» в отношении юридических лиц публичного права, а также определяется объем, структура (содержание) и виды правосубъектности юридических лиц публичного права.

Ключевые слова: *публичное право, юридическое лицо, правоспособность, правосубъектность, дееспособность.*

Բանալի բառեր - *հանրային իրավունք, իրավաբանական անձ, իրավունակություն, իրավասություն, գործունակություն:*

ՆՈՅՄԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՄԵՂՔԻ ՀԻՄՆԱԽՆՈՒԹՅՈՒՆ

Իրավաբանական անձին հանցավոր արարքի կատարման համար քրեական պատասխանատվության ենթակա սուբյեկտ ճանաչելու տեսանկյունից առավել խնդրահարույց է իրավաբանական անձի մեղքի հայեցակարգի մշակումը:

Ներպետական օրենսդրության ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ հենց մեղքի՝ որպես իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության պայմանի սահմանման խնդիրն է բարդագույնը՝ Հայաստանի Հանրապետությունում իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի ներդրման տեսանկյունից:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրքը հիմնված է մեղքի հոգեբանական տեսության վրա, համաձայն որի՝ մեղքն անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է իր կողմից կատարվող արարքի և դրա վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ:

Անհերքելի է, որ ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքի ամրագրումը քրեական իրավունքի գիտության մեջ առաջընթաց քայլ էր, քանի որ ենթադրյալ հակաիրավական արարքը կատարող անձի համար՝ որպես հիմնարար երաշխիք, սահմանում է անմեղության կանխավարկածը, ինչն իրավունք է տալիս նրան ձեռնամուխ չլինելու սեփական անմեղության ապացուցմանը: Մեղքը մաս կարևոր գործիք է անձնական պատասխանատվության և քրեական պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքների իրացման տեսանկյունից:

Այս տեսանկյունից որոշ իրավաբանագիտականներ գտնում են, որ իրավաբանական անձի՝ որպես հանցագործության սուբյեկտի սահմանումը, կխախտի ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը, օբյեկտիվ մեղսայնացման անհրա-

ժեշտություն կառաջանա, ինչը դեմ է մեղքի հոգեբանական տեսության սկզբունքներին:

Այսպես, Պ. Պ. Իվանցովը գտնում է, որ կոնկրետ ֆիզիկական անձի մեղքի ընկալումը՝ որպես իրավաբանական անձի մեղք, հակասում է մեղքի հոգեբանական հայեցակարգի պահանջին: Կազմակերպության մեղքն այդ դեպքում սահմանվում է գնահատողական մեղքի տեսության շրջանակում, այսպիսի մոտեցումը կիրառելի չէ ներպետական քրեական իրավունքում¹:

Այս մասին է խոսել մաս պրոֆեսոր Ն. Ֆ. Կուզնեցովան՝ նշելով, որ ըստ մեղքի և անձնական պատասխանատվության սկզբունքների համատեղումն իրավաբանական անձի անմեղ և կոլեկտիվ պատասխանատվության հետ անհնար է: Մեղքը, միշտ, ոչ այլ ինչ է, քան անձի հոգեբանական վերաբերմունքը սեփական արարքին: Նման «մեղք» իրավաբանական անձինք ունենալ չեն կարող²:

Ս. Վ Վեկլենկոն իրավացիորեն նշել է հետևյալը. ««Մեղք» հասկացությունը հաջողությամբ ներմուծվել և լայնորեն կիրառվում է ժամանակակից հասարակության առօրյա կյանքում: Դրանում զգալի ավանդ ունեն կրոնը, փիլիսոփայությունը, հոգեբանությունը և իրավաբանությունը: Սակայն, դրա՝ մարդկային իմացության տարբեր ոլորտների կողմից ոչ միանշանակ մեկնաբանման շնորհիվ, այսօրվա դրությամբ այդ բառի բովանդակության միասնական ընկալումը բացակայում է»³:

Ինչպես նշվեց, ՀՀ քրեաիրավական օրենսդրությունը կառուցված է մեղքի հոգեբանական տեսության հիման վրա, սակայն չպետք է մոռանալ, որ մեղքը հանդիսանում է հանցակազմի չորս տարրերից միայն մեկն է, և այն լոկ հոգեբանական

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

գործընթացներն արտահայտող հասկացությունն չէ, այլ նաև իրավաբանական կատեգորիա է: Կարծում ենք, որ վերը քննարկված մոտեցումները «մեղք» հասկացության միայն որպես հոգեբանական երևույթի ընկալման և չափից դուրս հոգեբանական տեսանկյունից մեկնաբանման արդյունք են:

Ներկայումս քաղաքացիաիրավական շրջանառության մասնակիցներն իրավունքներ ու պարտականություններ են ձեռք բերում ոչ միայն որպես ֆիզիկական, այլ նաև որպես իրավաբանական անձինք: Իրավաբանական անձը քաղաքացիաիրավական տեսանկյունից ընկալվում է որպես լիարժեք սուբյեկտ, ով կարող է իր անունից ձեռք բերել ու իրականացնել գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, կրել պարտականություններ և ենթարկվել պատասխանատվության:

Ներպետական օրենսդրության ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ իրավաբանական անձը՝ որպես իրավունքի սուբյեկտ, հանդես է գալիս նաև հանրային իրավունքի որոշ ճյուղերում: Մասնավորապես՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի որոշ հոդվածներ իրավաբանական անձանց համար պատասխանատվություն են սահմանում այն պայմաններում, երբ նույն օրենսգրքի 9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վարչական իրավախախտում (զանցանք) է համարվում պետական կամ հասարակական կարգի, սոցիալիստական սեփականության, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների, կառավարման սահմանված կարգի դեմ ոտնձգվող հակաիրավական, **մեղավոր (դիտավորյալ կամ անզգույշ)** այնպիսի գործողությունը կամ անգործությունը, որի համար օրենսդրությամբ նախատեսված է վարչական պատասխանատվություն:

Իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորություն է նախատեսում նաև «Հարկերի

մասին» ՀՀ օրենքը:

Չնայած այս հանգամանքին՝ իրավաբանական անձանց պատասխանատվության հիմքերն ու պայմանները, այդ թվում՝ իրավաբանական անձի մեղքի հետ կապված հարցերի կարգավորումները նշված օրենսդրական ակտերում բացակայում են:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր ՄԴ-Ո-1139 որոշմամբ դիրքորոշում է հայտնել հետևյալի մասին. «(...) վարչական պատասխանատվության ենթակա անձինք են ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ իրավաբանական անձինք, (...): Իրավաբանական անձանց նկատմամբ կարող են կիրառվել պատասխանատվության սահմանափակ միջոցներ: Ընդ որում՝ **հստակ չէ բացառապես իրավաբանական անձ հանդիսացող սուբյեկտների նկատմամբ կիրառվող վարչական տույժերի սպառիչ ցանկը:** (...) Հարկային պատասխանատվության ենթակա են ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ իրավաբանական անձ հանդիսացող սուբյեկտները, հարկային գործակալը, (...), մյուս կողմից հստակեցված չեն իրավաբանական անձ հանդիսացող սուբյեկտներին պատասխանատվության ենթարկելու առանձնահատկությունները՝ կապված հարկային կամ վարչաիրավական այս կամ այն իրավախախտման հատկանիշներ պարունակող որևէ արարքի գնահատման հետ:»:

Այսինքն՝ ստացվում է այնպես, որ իրավաբանական անձը «դե ֆակտո» հանդիսանում է վարչական կամ հարկային պատասխանատվության սուբյեկտ, սակայն «դե յուրե» պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերն ու պայմանները բացակայում են:

Ակներև է, որ ներպետական օրենսդրության մեջ իրավաբանական անձանց պատասխանատվության հիմքերի և պայմանների համակարգային կանոնակարգման կարիք է զգացվում, իսկ իրավաբանական անձի մեղքի՝ որպես դրա պատասխանատվության պայմանի

սահմանումն այդ տեսանկյունից ամենախնդրահարույցն է:

Չնայած «մեղք» բառեզրույթի միատեսակ ընկալման և մեկնաբանության բացակայությանը՝ տեսաբան-գիտնականների մեծամասնությունը համակարծիք է այն հարցի շուրջ, որ «ֆիզիկական անձի մեղք» կատեգորիան կիրառելի չէ իրավաբանական անձանց պարագայում, քանի որ մեղքի՝ որպես արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ ունեցած յուրահատուկ հոգեբանական վերաբերմունքի, տարրերն են գիտակցությունը և կամքը, որոնցից իրավաբանական անձինք գուրկ են: Ուստի, իրավաբանական անձանց պարագայում մեղքի՝ որպես կատարած արարքի և դրա վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ սուբյեկտի հոգեբանական վերաբերմունքի մասին խոսելն ավելորդ է թվում:

Տեսական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ իրավաբանական անձի մեղքը հակաիրավական արարքի դեպքում հաստատման կարիք չունի: Քաղաքացիական իրավունքի տեսության մեջ այս մոտեցումն անվանվել է «պատճառման տեսություն»⁴: Այս մոտեցման կողմնակիցները ժխտում են հակաիրավական արարքի կազմում իրավաբանական անձի մեղքի գոյությունը՝ առաջ քաշելով իրավաբանական անձի առանց մեղքի պատասխանատվության գաղափարը: Այսինքն, այս դեպքում, մեղքը չի հանդիսանում կազմակերպության կողմից կատարված զանցանքի կամ հանցագործության պարտադիր հատկանիշ: Այս մոտեցումը լայնորեն կիրառվում է անգլոսաքսոնական երկրների օրենսդրություններում, որտեղ գործում է, այսպես կոչված, «խիստ» (անմեղ) պատասխանատվության ինստիտուտը:

Իրավաբանական անձի՝ առանց մեղքի պատասխանատվության մոդելը հավանության է արժանացնել հատկապես վարչաիրավական հարաբերություններում՝ դրա հաջող կիրառման հնարավորության գնահատման տեսանկյունից:

Մ. Պ. Պետրովը, իրավաբանական անձանց պարագայում օբյեկտիվ մեղսայնացման հայեցակարգի կիրառման նպատակահարմարության մասին խոսելիս, նշել է հետևյալը. «Պատասխանատվությունն առանց մեղքի հաշվառման էապես նվազեցնում է զանցակազմերի քննության հետ կապված վարչական ռեսուրսների ծախսումը: Պետական մարմինների աշխատանքը վարչական պատասխանատվության կիրառման ոլորտում փաստում է, որ օբյեկտիվ մեղսայնացումն արդյունավետորեն ապահովում է վարչական տուգանքների կատարումը՝ զուգահեռաբար իջեցնելով դրանց պրոցեսուալ բողոքարկման քանակը»⁵:

Այս տեսակետը, սակայն, քննադատության է արժանացել մի շարք ակադեմիկոս տեսաբան գիտնականների, այդ թվում՝ վարչարարագետների կողմից, ովքեր հակաիրավական արարքի դեպքում մեղքի առկայության հաստատման պահանջը մատնանշում են որպես պատասխանատվության ենթարկելու պարտադիր պայման⁶:

Այսպես, Յու. Յու. Կոլեսնիչենկոն գրում է. «Առանց մեղքի պատասխանատվության դեպքում արարքի բացասական գնահատականը բացակայում է, քանի որ այդ դեպքում անձին պարսավելու հիմքեր չկան»⁷: Բացի այդ, մեղքի սահմանումը հնարավորություն է տալիս սահմանազատել այն դեպքերը, երբ իրավաբանական անձը հակաիրավական արարք է կատարում իրենից չկախված հանգամանքների հետևանքով:

Այս կապակցությամբ Ռ.Գ. Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներից մեկում նշել է հետևյալը. «(...) Մեղքի բացակայության դեպքում յուրաքանչյուր տեսակի իրավաբանական պատասխանատվության ենթարկելը խախտում է արդարության, պատասխանատվության անհատականացման և պատժի համաչափության սկզբունքները: (...) Իրավաբանական անձանց նկատմամբ քույլատրելի և անհրաժեշտ է կիրառել

մեղքի ինստիտուտն իրավախախտումների համար դրանց պատասխանատվության ենթարկելիս: Իրավունքի տարբեր սուբյեկտների համար հնարավոր և անհրաժեշտ է ամրագրել իրավաբանական պատասխանատվության օբյեկտիվորեն հիմնավորված տարբեր պայմաններ: Այսինքն՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց մեղավորությունն անգամ նույնաբնույթ իրավախախտումների կատարման դեպքում կարող է որոշվել տարբեր կերպ և ունենալ տարբեր բովանդակային հատկանիշներ:(...)»⁸:

Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ ներպետական քրեաիրավական օրենսդրության տեսանկյունից սուբյեկտիվ կողմը հանդիսանում է յուրաքանչյուր հանցագործության պարտադիր հատկանիշ, ինչպես նաև այն, որ քրեադատավարական օրենսդրության խնդիր է հանդիսանում անմեղ անձին հանցանքի կատարման մեջ չկասկածելը, չմեղադրելը և չդատապարտելը՝ հարկ է արձանագրել, որ իրավաբանական անձանց առանց մեղքի («խիստ») պատասխանատվության սահմանումը չի բխում ներպետական իրավական կարգավորումների ընդհանուր տրամաբանությունից և նման մոդելի տեղայնացումը լի է բարդ լուծումներ պահանջող հակասական խնդիրների առաջացմամբ:

Ուստի, անհրաժեշտ է մշակել իրավաբանական անձանց մեղքի ինքնուրույն հայեցակարգ՝ փորձելով այն հնարավորինս հարմարացնել ներպետական իրավական կարգավորումներին:

Տեսական գրականության մեջ հանդիպում են իրավաբանական անձանց մեղքի վերաբերյալ մի քանի տեսություններ, որոնք, ընդհանուր առմամբ, ամփոփվում են երկու հիմնական մոտեցումներում՝ սուբյեկտիվ (հոգեբանական) և օբյեկտիվ (վարքագծային կամ կազմակերպական):

Սուբյեկտիվ մոտեցման էությունն այն է, որ իրավաբանական անձի ինքնուրույն մեղքը բացառվում է և դրա մեղավորությունը որոշվում է առանձին աշխատա-

կիցների՝ կատարված արարքի նկատմամբ հոգեբանական վերաբերմունքով:

Օբյեկտիվ մոտեցումը, ընդհակառակը, իրավաբանական անձի մեղքը բացատրում է որպես ինքնուրույն երևույթ, որը կախված չէ ֆիզիկական անձանց մեղքից:

Գիտական գրականության մեջ կարծիք կա, որ իրավաբանական անձի մեղքի այս կամ այն մոտեցման ընտրությունը կախված է իրավահարաբերության յուրահատկությունից⁹:

Իրավաբանական անձի մեղքի ձևավորման սուբյեկտիվ մոտեցումն իր մեջ ներառում է երկու տարբեր տեսություններ:

Առաջինի համաձայն՝ իրավաբանական անձի մեղքն ընկալվում է որպես դրա բոլոր աշխատակիցների հավաքական մեղք:

Այս տեսության կողմնակիցներից Ն. Ա. Մառզովան գրում է. «Իրավաբանական անձի մեղքը՝ կատարվածի նկատմամբ վերջինիս վերաբերմունքն է, այսինքն, կոլեկտիվի վերաբերմունքը՝ կոնկրետ աշխատակցի կողմից կատարված հակաիրավական արարքի նկատմամբ: Կոլեկտիվը կամ թողտվություն է դրսևորում իրավախախտման կատարման հարցում՝ անկազմակերպ գործելակերպի արդյունքում չվերահսկելով իր աշխատակիցների գործունեությունը, կամ ուղղակի, կամ անուղղակի ձևերով հավանություն է տալիս իր աշխատակիցների կողմից ոչ իրավաչափ գործողությունների կատարմանը: Այսինքն՝ աշխատակցի կողմից իրավախախտման կատարումը հնարավոր է դառնում իրավաբանական անձի կազմակերպական թերությունների շնորհիվ: Այլ կերպ ասած՝ կազմակերպության թերացումն է հանդիսանում է իրավաբանական անձի մեղք:»¹⁰:

Իրավաբանական անձանց մեղքի սահմանման նույնանման մոդել առաջարկում է Վ. Ի. Դիմչենկոն. «Կազմակերպության մեղքի հաստատման համար բավարար է սահմանել, որ իրավախախ-

տունը եղել է կազմակերպության թերացման արդյունք, դրա անկազմակերպ լինելու հետևանք, և կազմակերպության վրա դրված պարտականությունների չկատարման պատճառ է հանդիսացել տվյալ կազմակերպության կողեկտիվի կողմից ոչ բավարար ջանքերի գործադրումը:¹¹ Ըստ նրա՝ կազմակերպությանը կարելի է պատասխանատվության ենթարկել, երբ պարտականությունների կատարումն ամբողջությամբ կախված է եղել իր կողեկտիվից: Եթե պարտականությունների չկատարումը եղել է ֆորս մաժորային իրադրության հետևանք կամ դրանց չկատարման համար մեղավոր են եղել այլ անձինք՝ կազմակերպությունը ենթակա չի լինի պատասխանատվության: Այստեղից հետևում է, որ կազմակերպությունը կամ թողտվություն է դրսևորում հանցավոր արարքների կատարման նկատմամբ կամ հավանություն է տալիս դրանց կատարմանը, իսկ կոնկրետ ֆիզիկական անձն անմիջականորեն իրականացնում է իրավախախտման օբյեկտիվ կողմը:

Յու. Բ. Անիկենկոն քննադատում է այս դիրքորոշումը՝ նշելով, որ այս մոդելն առաջին հայացքից անչափ գրավիչ է և կարծես թե համապատասխանում է անձնական պատասխանատվության սկզբբունքին, բայց, միևնույն ժամանակ, այն դժվար է համարել հիմնավորված, քանի որ իրավաբանական անձի կողեկտիվ կամքի բացահայտումն ու այն փաստի հաստատումը, որ ամբողջ իրավաբանական անձը հետևում է իր աշխատակցի գործողություններին և վերահսկում դրանք, անհնար է. յուրաքանչյուր դեպքում հսկողությունը կամ աշխատակցի գործելակերպին բանավոր կամ ոչ բանավոր հավանություն տալը իրականացվում է իրավասու ղեկավար անձի կողմից¹²:

Մեր կարծիքով՝ այս տեսության թերությունը կայանում է նաև նրանում, որ իրավաբանական անձի մեղքը պայմանավորվում է դրա ողջ կողեկտիվի մեղքով: Հարց է առաջանում՝ ինչպես վարվել

այն դեպքերում, երբ կողեկտիվը տեղյակ չէր հանցագործության կատարման մասին կամ հանցավոր որոշումն ընդունվել է ղեկավարի կողմից միանձնյա, կամ, երբ հանցավոր որոշումն ընդունվել է քվեարկության միջոցով և կողեկտիվի մի մասը հանդես է այդ որոշման դեմ, իսկ մյուս մասը՝ կողմ: Արդյո՞ք մնան դեպքերում իրավաբանական անձը մասամբ կիսմարվի մեղավոր:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք, որ այս մոդելը գործնական կիրառման տեսանկյունից խոցելի է, հետևաբար՝ դրա ներդրումը ներպետական իրավական համակարգում նպատակահարմար չէ:

Իրավաբանական անձի մեղքի ձևավորման սուբյեկտիվ մոտեցման մեկ այլ տեսության համաձայն՝ կազմակերպության մեղքը որոշվում է ոչ թե ամբողջ կողեկտիվի, այլ դրա առանձին աշխատակիցների մեղքի միջոցով: Այս տեսությունն իր մեջ ընդգրկում է մի քանի մոդելներ, որոնք են՝

- սուբսիդիար պատասխանատվության մոդելը (պատասխանատվության փոխարինման կամ այլ անձի փոխարեն պատասխանատվության տեսություն): Այս տեսության համաձայն՝ իրավաբանական անձը կարող է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել իր ցանցացած աշխատակցի գործողության համար,
- մույնականացման մոդելը՝ իրավաբանական անձի միայն ղեկավար աշխատողների կամ կատարման ենթակա որոշումներ ընդունելու իրավունք ունեցող անձանց գործողությունը, անգործությունը կամ հոգեվիճակն է ընկալվում որպես իրավաբանական անձի գործողություն կամ հոգեվիճակ, այլ կերպ ասած՝ ղեկավար անձի կամքն ընկալվում է որպես իրավաբանական անձի կամք: Ուստի՝ իրավաբանական անձի միայն ղեկավար

անձնակազմի գործողություններն են նույնականացվում իրավաբանական անձի գործողությունների հետ:

Սուբյեկտիվ մոտեցման կողմնակիցներից Ս. Գ. Կելինան նշում է, որ իրավաբանական անձի կամքը ձևավորվում և արտահայտվում է ֆիզիկական անձանց միջոցով: Կատարված իրավախախտման մեջ իրավաբանական անձի մեղքը հանդիսանում է այն անձանց մեղքը (կազմակերպության անդամներ, ներկայացուցիչներ, պաշտոնատար անձինք), ովքեր, լիազորված լինելով հանդես գալ իրավաբանական անձի անունից, կատարում են իրավախախտումներ¹³:

Այս մոտեցման կողմնակիցներից է նաև Ու. Խ. Ջեկեբսոնը, ով գտնում է որ մեղքի՝ որպես արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ ունեցած հոգեբանական վերաբերմունքի մոտեցումը իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառելի չէ: Հանցանք կատարած իրավաբանական անձանց մեղքն արտահայտվում է դրա ներկայացուցիչների գործունեության մեջ, ովքեր կարող են գործել թե դիտավորությամբ, թե անզգուշությամբ¹⁴:

Ա.Գ. Բերեգինցկիին ևս գտնում է, որ իրավաբանական անձի մեղքի՝ որպես սուբյեկտիվ երևույթի, այսինքն, մեղքի՝ որպես հակաիրավական արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ հոգեբանական վերաբերմունքի ընկալումը, արտահայտվում է իրավաբանական անձի անունից հանդես եկող անձանց մեղքի պրոեկցիայի միջոցով¹⁵:

Յու. Յու. Կոլեսնիչենկոն ևս գտնում է, որ իրավաբանական անձի մեղքը նույնացվում է դրա ղեկավար անձնակազմի մեղքի հետ և հաստատված է համարվում միայն համապատասխան ղեկավար աշխատակցի մեղքի առկայության պայմաններում¹⁶:

Իրավաբանական անձանց մեղքի սուբյեկտիվ տեսության վերը քննարկված մոտեցումներն ընդհանրացվում են մեկ այլ տեսության շրջանակներում, որը

ստացել է իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության որոշման ընդլայնված նույնականացման մոդել անվանումը: Այս մոդելի համաձայն՝ բացի նույնականացման տեսությամբ պատասխանատվության առաջացման հիմնական հատկանիշներից, այսինքն՝ կոնկրետ ֆիզիկական անձի կողմից մեղավորությամբ հակաիրավական արարք կատարելուց, իրավաբանական անձի պատասխանատվության համար կարող է հիմք ծառայել նաև ղեկավար օղակի կողմից իր աշխատակիցներին վերահսկելու անկարողությունը, (վերահսկողության բացակայության կանոն):

Իրավաբանական անձի մեղքի մյուս՝ օբյեկտիվ (վարքագծային կամ կազմակերպական) տեսության համաձայն՝ իրավաբանական անձի պատասխանատվությունը սահմանվում է՝ ելնելով իրավաբանական անձի կորպորատիվ մշակույթի թերություններից: Իրավաբանական անձի ինքնուրույն մեղքի սահմանման կողմնակիցները նշում են, որ դրա անհրաժեշտությունը բխում է իրավաբանական անձի՝ ինքնուրույն և լիարժեք իրավունքի սուբյեկտ հանդիսանալու հանգամանքից, իսկ դրան՝ այս կամ այն անձի արարքի մեղսագրումը հակասում է այդ գաղափարին:

Այս տեսության շրջանակում առաջարկվում է սահմանել իրավաբանական անձանց մեղքի առանձին հասկացություն, համաձայն որի՝ իրավաբանական անձի կողմից կատարված հանցագործությունը համարվում է մեղավոր, եթե այն հնարավորություն ուներ հետևելու այն նորմերին ու կանոններին, որոնց խախտման համար նախատեսված է պատասխանատվություն, սակայն այդ անձի կողմից չեն իրականացվել բոլոր միջոցները դրանք պահպանելու ուղղությամբ: Այլ կերպ ասած՝ իրավաբանական անձը մեղավոր է ճանաչվում կատարված իրավախախտման համար, եթե նա պարտավոր էր կատարել իր վրա դրված պարտականությունները, սակայն չի կատարել

դրանք, չնայած նման հնարավորություն ունեցել է¹⁷:

Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ այս մոդելի կիրառման դեպքում կազմակերպությունը ստիպված կլինի ապացուցել իր անմեղությունը, ինչպես նաև պարտականությունների կատարման անհնարինությունը համար հիմք հանդիսացած անհաղթահարելի ուժի առկայությունը, ինչը հակասում է սուբյեկտիվ մեղսայնացման սկզբունքին, ինչպես նաև անմեղության կանխավարկածին:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է նկատել, որ իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության և դրա հիմքերի ու պայմանների սահմանումը բխում է այն իրողությունից, որ արդեն վաղուց իրավաբանական անձը հանդիսանում է իրավունքի ինքնուրույն սուբյեկտ, ով ունի իր սեփական հետաքրքրությունների շրջանակը, ունի իրավունքներ, կրում է պարտականություններ: Իրավաբանական անձի մեղքի՝ որպես քրեական պատասխանատվության պարտադիր պայմանի հստակ սահմանումը բխում է իրավաբանական անձին որպես իրավունքի լիարժեք սուբյեկտի կարգավիճակի ամրապնդման օբյեկտիվ անհրաժեշտությունից:

Անդրադառնալով իրավաբանական անձի մեղքի՝ սույն աշխատանքում քննարկված հայեցակարգերին՝ կարծում ենք, որ դրանցից միանշանակ մեկին կամ մյուսին նախապատվություն տալը չի լուծի խնդրի լիարժեք և բազմակողմ կարգավորման պահանջը: Հետևաբար՝ իրավաբանական անձի մեղքի հետ կապված հարցերի առավել համակարգային կարգավորման տեսանկյունից նպատակահարմար ենք գտնում ՀՀ քրեական օրենսգրքում քննարկված մոդելներից որոշ մոտեցումների զուգակցված տեղայնացումը:

Նախևառաջ, կարծում ենք, որ պետք է բացառել իրավաբանական անձի առանց մեղքի պատասխանատվության հնարավորությունը: Ինչպես նշվել է, նման մոտե-

ցումը հակասում է նյութադատավարական մի շարք հիմնարար սկզբունքներին:

Իրավաբանական անձի մեղքի սուբյեկտիվ տեսությունը, ըստ էության, ամենաընդունելի է թվում՝ իր ընդլայնված ներկայացուցչական մոդելով: Սակայն, հարկ է նշել, որ այդ դեպքում իրավաբանական անձի մեղքի մասին հնարավոր կլինի խոսել միայն այն պարագայում, երբ իրավաբանական անձի հիմնադիրը, ղեկավար աշխատողը, ներկայացուցիչը կամ հասարակ աշխատողը հանցավոր արարքը կատարի ոչ թե մասնավոր շահերից ելնելով, այլ ի շահ իրավաբանական անձի:

Նշվածից բացառություն կարող են հանդիսանալ այն դեպքերը, երբ հանցավոր արարքը կատարելիս աշխատակցի կողմից դրսևորվել է անգոռուշտություն և երբ իրավաբանական անձի աշխատակիցների կողմից հանցանքի կատարումը հնարավոր է դարձել կազմակերպությունում ներքին վերահսկողության բացակայության, իր աշխատակիցների կողմից հանցանքների կատարումը կանխարգելելու մեխանիզմների անկատարության հետևանքով:

Ինչ վերաբերում է մեղքի օբյեկտիվ տեսությանը և դրա ներդրման հնարավորությանը, կարծում ենք, որ այն որոշ հանցակազմերի պարագայում կարող է շատ արդյունավետ լինել: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է շրջակա միջավայրի անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններին, տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններից որոշներին: Այսինքն՝ այնպիսի հանցագործություններին, որոնք կարող են հանդիսանալ իրավաբանական անձի կողմից իր գործունեության հետ կապված օրենսդրական նորմերի չպահպանման արդյունք:

Այդ դեպքում իրավաբանական անձի կողմից քրեական պատասխանատվություն նախատեսող օրենսդրական նորմերի խախտման փաստի հաստատումը, իսկ նյութական հանցակազմերի դեպ-

քում՝ նաև հետևանքների առկայությունը, բավարար կլինեն իրավաբանական անձին պատասխանատվության ենթարկելու համար: Միևնույն ժամանակ, պետք է ապացուցվի, որ այդ նորմերի խախտումը տեղի է ունեցել իրավաբանական անձի կողմից դրանց պահպանման իրական

հնարավորություն ունենալու դեպքում, բացառելու համար իրավաբանական անձից անկախ հանգամանքների բերումով օրենսդրական պահանջների ցանկացած խախտման պարագայում վերջինիս քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը:

- 1 Տե՛ս Իվանցով Բ.Ս., Проблема ответственности юридических лиц в российском уголовном праве: Дисс. ... канд. юрид. наук, 12.00.08, СПб., 2000, էջ 74:
- 2 Տե՛ս Վոլժենկին Բ.Վ., Уголовная ответственность юридических лиц, СПб., 1998, էջ 21:
- 3 Տե՛ս Վեկլենկո Ս.Վ., Диалектика и вопросы вины в уголовном праве, Омск, 2003, էջ 11:
- 4 Տե՛ս Մամուտով Վ.Կ., Овсиенко В.В., Юдин В.Я., Предприятие и материальная ответственность, Киев, 1971, էջ 29:
- 5 Տե՛ս Սետրյով Մ.Ս., Административная ответственность организаций (юридических лиц): Дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.14, Саратов, 1998, էջ 92:
- 6 Տե՛ս Մորոզովա Ն.Ա., Административная ответственность юридических лиц: История, теория, практика: Дис... канд. юрид. наук, 12.00.14, М., 2003, էջ 119:
- 7 Տե՛ս Կոլեսնիչենկո Յ.Յ., Некоторые вопросы административной ответственности юридических лиц // Журнал российского права, 1999, №10, էջ 132:
- 8 Տե՛ս ՌԳ Սահմանադրական դատարանի 15.07.1999 թվականի թիվ 11-Պ որոշում:
- 9 Տե՛ս Չերկաև Դ.Ի., Административная ответственность юридических лиц // Законодательство, 2001, №11, էջեր 51-59:
- 10 Տե՛ս Մորոզովա Ն.Ա., Административная ответственность юридических лиц: История, теория, практика: Дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.14, М., 2003, էջեր 124-125:
- 11 Տե՛ս Դымչենկո Վ.Ի., Административная ответственность организаций: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, Свердловск, 1983, էջ 10:
- 12 Տե՛ս Անիկեենկո Յ.Բ., Административная ответственность юридических лиц: Материально-правовое исследование: Дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.14, Екатеринбург, 2006, էջ 90:
- 13 Տե՛ս Կելինա Ս.Գ., Ответственность юридических лиц в проекте нового УК Российской Федерации, М., ИГНАН, 1998, էջ 124:
- 14 Տե՛ս Դժեկեբաև Մ.Ս., Об уголовной ответственности юридических лиц //Известия ПАН Республики Казахстан, Серия общественных наук, 1993, էջ 36:
- 15 Տե՛ս Բերезնիցկիյ Ա.Գ., Административная ответственность юридических лиц: Дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.14, М., 2003, էջ 167:
- 16 Տե՛ս Կոլեսնիչենկո Յ.Յ., Некоторые аспекты вины юридических лиц, привлекаемых к административной ответственности // Журнал российского права, 2003, №1, էջ71:
- 17 Տե՛ս Սիտկովսկիյ Ի.Վ., Уголовная ответственность юридических лиц: Дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.08, М., 2003, էջ174:

ՆՈՅՄԵՐԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

RESUME - РЕЗЮМЕ

THE ISSUE OF LEGAL ENTITIES' GUILT

Srbuhi Galyan

Post-graduate student of YSU Chair of Criminal Law

The present article refers to the study of the guilt, as a condition of criminal responsibility of legal entities. Within the framework of the article at hand the existing scientific approaches regarding the guilt of legal entities are discussed, objective and subjective theories on formation of the guilt of the legal entity are researched and thoroughly analyzed, as well as the advantages and disadvantages of these theories were revealed via method of comparative analysis, in order to define the most acceptable solution of the present issue in the Criminal Code of the Republic of Armenia, in case the institute of responsibility of legal entities is adopted.

Key words: *legal entity, criminal responsibility of legal entities, guilt, the guilt of legal entities, theory of identification, imputation.*

ВОПРОС ВИНЫ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

Србуи Галян

Аспирант кафедры уголовного права ЕГУ

Статья посвящена исследованию вины как условия уголовной ответственности юридических лиц. В работе проведен анализ существующих научных подходов относительно вины юридических лиц, исследованы и тщательно проанализированы объективные и субъективные теории формирования вины юридического лица; способом сравнительного анализа выявлены преимущества и недостатки этих теорий, для определения наиболее приемлемого варианта решения этого вопроса в уголовном кодексе Республики Армения в случае внедрения института уголовной ответственности юридических лиц.

Ключевые слова: *юридическое лицо, уголовная ответственность юридических лиц, вина, вина юридического лица, теория отождествления, вменение.*

Բանալի բառեր - *հանրային իրավունք, իրավաբանական անձ, իրավունակություն, իրավասուրբյուղություն, գործունակություն:*

ԵՐԱՅԵՄԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՉԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՊՐԱՆՔԻ ՊԱՏԱՏԱԿԱՆ ԿՈՐՍՏԻ ԿԱՍ ՎՆԱՍՎԱԾՔԻ ՌԻՍԿԻ ԱՆՑՄԱՆ ԸՆԴՎԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐՆ ԱՄՍՊ՝ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ ԵՎ ԻՆԿՈՏԵՐՄՍԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Միջազգային առուվաճառքի շրջանառության մասնակիցներն, այն է՝ մեկը մի դեպքում որպես վաճառող, իսկ մեկ ուրիշն էլ գնորդ, ազատորեն մտնելով առևտրային հարաբերությունների մեջ, որպես կանոն ձգտում են իրենց միջև կնքված առուվաճառքի պայմանագրի հիման վրա ստանձնած պարտավորությունների պատշաճ կատարմամբ իրականացնել որոշակի նպատակներ: Ուստի միանգամայն բնական է, որ այդ պարտավորությունների կատարման և նպատակների իրագործման ճանապարհին չափազանց կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում միջազգային առևտրային հարաբերություններին բնորոշ առանձնահատկությունների ու բարդությունների հաշվառմամբ մի շարք հարցերի և ամենից առաջ վաճառողից գնորդին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցմանը վերաբերող խնդիրների իրավական կարգավորումը:

Եվ ահա Կ. Մ. Շմիտտգոֆֆը նախորդ դարի 90-ական թվականների սկզբներին, ամենայն հավանականությամբ, վերը նշված հանգամանքները հաշվի առնելով և խորհելով արտաքին տնտեսական գործարքների, ներառյալ ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի (այսուհետ նաև՝ **Ռ-իսկ**) անցման իրավական կարգավորման վերաբերյալ առկա մոտեցումների, հայեցակարգերի շուրջ՝ արտահայտվել է հետևյալ կերպ. «Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի գործարքների կարգավորումը հնարավոր է երկու տարբերակով. առաջին՝ *պրազմարիկ* կամ որնույն է՝ *գործնական (կիրառական)*, որը ներառում է ժամանակակից միջազգային առևտրային շրջանառությանը համա-

հունչ առանձին խումբ հանգամանքների մասնակի իրավական կարգավորումը, և երկրորդ՝ *դոզմարիկ* մոտեցումը, ինչը նշանակում է այդ նույն հարաբերությունների ընդհանուր կարգավորումը կոնվենցիաների (առաջին հերթին 1980 թվականի Վիեննայի կոնվենցիայի), տիպային օրենքների և մմանատիպ բնույթի այլ փաստաթղթերի միջոցով՝ մշակվող իրավաբան-միջազգայնագետների կողմից»²:

Հեղինակի նշված դատությունն ընթերցելուց հետո, բնականաբար, հարց է առաջանում՝ այդ դեպքում ո՞ր մնաց կամ ավելի ճիշտ ո՞րն է, ըստ հեղինակի, «առանձին խումբ հանգամանքների» մասնակի կարգավորման պրագմատիկ տարբերակը կամ այլ կերպ ասած՝ ինչն է հանդիսանում վերջիններիս իրավական կարգավորման համար հիմք հանդիսացող աղբյուրը միջազգային ապրանքաշրջանառության մեջ: Թերևս համոզված ենք, որ յուրաքանչյուրիս համար ամենևին էլ դժվար չի լինի ողջամտորեն ենթադրել, որ ինչպես Կ. Մ. Շմիտտգոֆֆն, այնպես էլ այդ բնագավառի ուսումնասիրությամբ զբաղվող նրա հասակակիցներն առանձին խումբ հարցերի, իսկ մեզ համար առաջնահերթ նշանակություն ունեցող Ռ-իսկի իրավական կարգավորումը, բարդ առևտրային պրակտիկային համահունչ, տեսնում էին մասնավոր ունիֆիկացիոն ակտերի ու առաջին հերթին գրի առնվող սովորութային ժողովածուների միջոցով, իսկ ահա այդ մասնավոր ունիֆիկացիոն ակտերի շարքից ԱՄՍՊ կոնվենցիային զուգահեռ ամենից առաջ արտաբերում էին համարժեք մեկ բառ, այն է՝ **ԻՆԿՈՏԵՐՄՍ**³ (այսուհետ նաև՝ **Կանոններ**), որի առաջնային խնդիրնե-

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րից մեկը (ներառյալ գլխավոր նպատակը), դեռևս 1936 թվականից սկսած, անշուշտ, վաճառողից գնորդին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցմանը վերաբերող հարցերի շուրջ միջազգային առևտրային շրջանառությունում ձևավորված սովորույթների մեկնաբանություններն են՝ արտահայտված առանձին տերմինների տեսքով:

Իհարկե, դատողություն, որն, անկասկած, հղի է նոր հարցադրմամբ. իսկ ինչու՞ է իրավագիտական միտքն ամբողջ աշխարհում պտտվում, չնայած և իրենց իրավաբանական բնույթով մեկը մյուսից տարբերվող, բայց միևնույն ժամանակ միմյանց լրացնող երկու փաստաթղթերի, այն է՝ ԱՄԱՊ կոնվենցիայի և Ինկոտերմսի շուրջ ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման տեսանկյունից: Չտալ այս հարցադրման պատասխանն, այլ միայն առանձին աշխատանքների շրջանակներում անդրադառնալ ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցմանը վերաբերող Կանոնների առանձին եզրույթների կամ ԱՄԱՊ կոնվենցիայի համապատասխան հողվածների մեկնաբանություններին, գրեթե համոզված ենք, որ այդ քայլով միանգամայն կհեռանանք սույն աշխատանքի հիմքում դրված գաղափարից, այն գաղափարից, որն առաջին հերթին ուղղված է բացահայտելու ռիսկի անցման տեսանկյունից Ինկոտերմսի և Կոնվենցիայի նշանակությունը միջազգային առևտրային շրջանառությունում: Իսկ այդ դեպքում ո՞րն է պատասխանը բարձրացված հարցադրման կամ թերևս ավելի ճիշտ կլինի ասել, ո՞րն է ելքը ստեղծված իրավիճակում:

Անժխտելի է այն իրողությունը, որ իրավաբանական դոկտրինայում «**ռիսկ**» կատեգորիայի ուսումնասիրությանը նվիրված են բազում աշխատություններ⁴, որոնց շրջանակում հեղինակներից յուրաքանչյուրը փորձել է հաջողությամբ լուծել իր առջև դրված համապատասխան խնդիրներ: Այս առումով բացառու-

թյուն չենք նաև մենք (այդ դեպքում ո՞րն է մեր խնդիրը): Ուստի հաշվի առնելով իրերի դրությունն՝ առաջարկում ենք վերոգրյալում բարձրաձայնված հարցադրման տեսանկյունից անդրադառնալ վաճառողից գնորդին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի փոխանցմանը վերաբերող այն բոլոր հարցերին, որոնք մեզ հնարավորություն կընձեռեն բացահայտելու մեկ շրջայի շրջանակներում ԱՄԱՊ կոնվենցիան և Ինկոտերմսը միմյանց կապող բոլոր օղակները: Այս հարցադրման պատասխանը տալու համար հաճախ իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտում են նաև միտքն առ այն, որ ԱՄԱՊ կոնվենցիան իր արմատներով հասնում է «*Lex mercatoria*» և դիտվում վերջինիս աղբյուրներից մեկը՝ միջազգային առևտրային սովորույթին, ներառյալ Ինկոտերմսին զուգահեռ⁵: Սակայն այս պահին խնդիր չունենալով անդրադառնալ նմանատիպ բնույթի հարցերի քննարկմանը՝ նպատակահարմար ենք գտնում դեռևս բավարարվել միայն մեր առջև ծառայած հարցերի պատասխանը տալով՝ հույս ունենալով, որ ապագայում դեռ հնարավորություն կընձեռվի անդրադառնալու նաև ԱՄԱՊ կոնվենցիա-*Lex mercatori*-Ինկոտերմս եռակողմ կառուցվածքի էությանը և իրավաբանական բնույթին:

Ունիֆիկացիոն նորմերի ստեղծումը, ժամանակ առ ժամանակ, ենթադրում է ազգային օրենսդրությունների միջև առկա հակասությունների փոխզիջում: Ունիֆիկացիոն գործընթացը պարզապես տարբեր իրավական համակարգերից առանձին կանոններ փոխառելու արհեստական գործողություն չէ բոլորի կողմից միատեսակ կիրառվող իրավական նորմեր ստեղծելու համար: Ընդհակառակը, այն ենթադրում է նորի ստեղծումը, առկա խնդիրների լուծման որոշումների որոնումը, որը, բնականաբար, նպաստում է ժամանակակից միջազգային առևտրի զարգացմանը⁶: Ավելին, այդ գործընթացը միջազգային մասնավոր իրավունքի

դոկտրինայում մեծ թվով մասնագետների կողմից համարվում է «իրավաբանական մտածողության գլոբալիզացիայի ուղղությամբ կատարված էական քայլ, միջազգային ունիֆիկացիայի նոր փուլ»⁷: Այլ կերպ ասած, ինչպես նշվում է իրավաբանական գրականության մեջ, եթե բնական գիտություններն ուսումնասիրում են երևույթները, որոնք կարող են լինել արձանագրված և փոփոխված, ապա միջազգային մասնավոր ունիֆիկացիոն նորմեր ստեղծող իրավաբան-գիտնականները պետք է հաշվի առնեն տարբեր իրավական հայեցակարգեր, որոնց տարբեր եղանակներով վերագրել են պատմական, տնտեսական, սոցիալ-մշակույթային մի շարք հանգամանքներ: Ուստի ԱՄՆ-ի կոնվենցիայի և Ինկոտերմսի միջև գոյություն ունեցող սերտ կապը քննարկվող տեսանկյունից դիտարկելու դեպքում թույլ է տալիս ձևավորելու հետևյալ դատողությունը⁸:

Յուրաքանչյուր ոք, ով երբևէ առնչվել կամ ներկայումս առնչվում է այս երկու փաստաթղթերի հետ, միանգամայն համակարծիք կլինի իրավաբանական գրականության ուսումնասիրության վրա հիմնված մեր այն մտտեցմանը, համաձայն որի, ինչպես ԱՄՆ-ի կոնվենցիայում, այնպես էլ Ինկոտերմսում, ընդ որում սկսած վերջինիս առաջին իսկ խմբագրականից, փորձ է արվել վերը նշված տեսանկյունից խուսափել վերացական կոնցեպցիաներ որդեգրելուց⁹: Դա առավել վառ դրսևորվում է ռիսկի անցմանը վերաբերող հարցերը կարգավորելիս: Ե՛վ Կոնվենցիան, և՛ Ինկոտերմսն ընթացել են այն միևնույն ուղղությամբ, ըստ որի, ինչպես Կանոնների բոլոր եզրույթները (A4-A5 կետերն), այնպես էլ Կոնվենցիայում տեղ գտած համապատասխան նորմերը (66-69 հոդվածներ) ելնում են վաճառողից գնորդին՝ մատակարարման պարտականությունը կատարելու պահին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման գաղափարից, այն է՝ երբ մի դեպքում, օրինակ՝ ապրանքը հանձնվում է առաջին փո-

խադրողին, մեկ այլ դեպքում, երբ գնորդն է այն ընդունում: Այլ կերպ ասած՝ երկու փաստաթղթերն էլ նախապատվությունը տվել են մեկ ընդհանուր կանոնին, համաձայն որի՝ ռիսկի անցումը տեղի է ունենում ապրանքի փոխանցման հետ միասին և ամենևին էլ կապված չէ այլ հանգամանքների, մասնավորապես սեփականության իրավունքի փոխանցման կամ պայմանագրի կատարման հետ¹⁰: Հետևաբար՝ ո՛չ Ինկոտերմսը, ո՛չ ԱՄՆ-ի կոնվենցիան չեն կարգավորում ապրանքին նկատմամբ սեփականության կամ այլ գույքային իրավունքների փոխանցմանը վերաբերող հարցեր. անկասկած, առավել նկատելի հանգամանքներ, քան այնպիսի գաղափար, ինչպիսին որ կարող է լինել սեփականության կամ ապրանքին կատմամբ որևէ այլ տիտղոսի իրավունքը:

ԱՄՆ-ի կոնվենցիայի ու Ինկոտերմսի միջև գոյություն ունեցող սերտ կապն առավել ցայտուն է դրսևորվում «թե ինչ է ասել ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկ» ձևակերպումը քննարկվող երկու աղբյուրների տեսանկյունից դիտարկելու դեպքում: Իսկ, եթե ավելի պարզ, ապա ինչ ենք հասկանում ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկ ասելով: Ընդ որում՝ այս հարցի պարզաբանումն ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական կարևոր նշանակություն:

Ա. Ս. Կոմարովը, նշված խնդիրը դիտարկելով ԱՄՆ-ի կոնվենցիայի և Ինկոտերմսի հարթությունից, արձանագրում է, որ այս փաստաթղթերից ոչ մեկում ուղղակի ձևով չի բացահայտվում ռիսկ հասկացությունն: «Այնուամենայնիվ, ինչպես նշում է հեղինակը, նկատելի է, որ վերջինիս մեկնաբանությունների մեջ սկզբունքային տարբերություններ ինչպես տարբեր երկրների իրավական համակարգերում, այնպես էլ միջազգային առևտրային պրակտիկայում ի հայտ չեն գալիս»¹¹: Սակայն, թերևս մեզ մոտ, հարգարժան Ա. Ս. Կոմարովի այս դատողությունը բոլոր դեպքերում ողջամիտ հարց է

ծնունդ: Եթե նույնիսկ մի պահ ընդունենք, որ սկզբունքորեն խնդիրներ առաջ չեն գալիս, այդ դեպքում որո՞նք են բոլորի կողմից, թեկուզ և շատ չնչին տարբերություններով ընդունված ռիսկ հասկացության վերաբերյալ առկա մեկնաբանությունները կամ գոնե նրանցից մեկը, որը ստացել է առավել համընդհանուր ճանաչում:

Բարձրացված հարցադրման պատասխանը տալու համար, մեր խորին համոզմամբ, ավելի ճիշտ կլինի ըստ արժանվույն գնահատել այս հարցի վերաբերյալ իրավագիտության մեջ նախորդների և ամենից առաջ Բ. Լ. Խասկելբերգի կատարած աշխատանքն: Ուստի միանգամայն նպատակահարմար կլինի էլնել առուվաճառքի պայմանագրի շրջանակներում ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի վերաբերյալ վերջինիս կողմից տրված բնորոշումից, չնայած այն հանգամանքին, որ այդ սահմանումը տրվել է դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանում, որը, սակայն, բոլորովին էլ չի կորցրել իր արդիականությունը, և որի վերաբերյալ ժամանակին նույնիսկ իր հիացմունքն է արտահայտել խորհրդային ժամանակաշրջանի իրավագիտության դասակարգներից մեկն, այն է՝ Օ. Ս. Բոֆֆեն¹²: Մասնավորապես՝ Բ. Լ. Խասկելբերգն իր թեկնածուական ատենախոսության մեջ ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկը բնորոշել է այսպես. «Իրի կորստի կամ վատթարացման ի հայտ գալու վտանգ, իսկ դրա հետ կապված նյութական վնասը ոչ թե թերությունների, այլ արտաքին ուժի ներգործության կամ թեկուզ նրան ներհատուկ ներքին հատկանիշների հետևանք է, սակայն չդասվող թերությունների շարքին քաղաքացիաիրավական իմաստով»¹³: Իհարկե, սա բնորոշում էր, տրված այն ժամանակ, երբ դեռ միայն նշմարվում էին ԱՄՆ-ի կոնվենցիայի առանձին սաղմերը, որը (սահմանումը), սակայն, հետագա սերունդների համար պետք է էտալոն հանդիսանար Կոնվենցիային համահունչ ապրանքի կորստի

կամ վնասվածքի բնորոշումը ձևակերպելիս: Իսկ ինչ վերաբերում է Ինկոտերմսին, ապա նշված սահմանումը վերջինիս համար դեռևս այն ժամանակ, ինչպես որ կտեսնենք ստորև, կարող էր լիովին համարվել ընդունելի:

Անշուշտ, ԱՄՆ-ի կոնվենցիայի ի հայտ գալուց հետո, ինչպես որ Ի. Ս. Ջիկինն էր ցանկանում տալ առևտրային սովորույթի նոր բնորոշում¹⁴, այնպես էլ այս բնագավառով հետաքրքրվող մյուս իրավագետները փորձում էին բացահայտել ռիսկ հասկացությունը, նրա բնույթը, որը ներհատուկ կլիներ ինչպես Կոնվենցիայի, այնպես էլ Ինկոտերմսի էությանն: Ի վերջո, այն (ռիսկը) բնորոշվեց շատ պարզ և լակոնիկ **վաճառվող ապրանքի չպահպանվածություն (կորուստ կամ վնասվածք), որն ի հայտ է գալիս պատահական իրադարձությունների կամ անհարթահարևի ուժի հետևանքով անկախ առուվաճառքի պայմանագրի մասնակիցների գործողություններից**¹⁵:

Մեր կարծիքով՝ նշված սահմանումը մի կողմից նախորդի, այն է՝ Բ. Լ. Խասկելբերգի կողմից տրված բնորոշման (1950 թվական) վերամարմնավորումն էր 20-րդ դարի մայրամուտին, մյուս կողմից Կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածում տեղ գտած **«եթե միայն կորուստը կամ վնասվածքը չեն առաջացել վաճառողի գործողությունների կամ բացթողումների հետևանքով»** ձևակերպման և Ինկոտերմսում օգտագործվող **«ապրանքի կորուստ կամ վնասվածքի ռիսկ»** արտահայտության մեկնաբանումն էր դոկտրինալ մակարդակով և միևնույն ժամանակ անցյալի ու ներկայի ամփոփումը մեկ նախադասության շրջանակներում: Իսկ, թե դա ինչպես կարող է պատահել, ընդ որում՝ բոլորովին չի բացառվում, որ կարող է հնչեցվել նաև մնան հարցադրում, ականատես կլինենք ներքոշարադրյալում:

Նախ և առաջ, երբ Կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածում, Ինկոտերմսի A5 և համապատասխանաբար B5 կետերում հղում է կատարվում ռիսկի անցման վրա, օգ-

տագործվում է «ապրանքի կորուստ կամ վնասվածք» արտահայտությունը: Վերջինս նշանակում է հենց ապրանքի փաստացի կորուստը կամ վնասվածքը, որը չի ներառում իր մեջ այնպիսի ռիսկեր, ինչպիսիք են օրինակ պայմանագրի հետաձգումը կամ չկատարումը տարբեր պատճառներով¹⁶:

Երկրորդ, ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցումը վաճառողից գնորդին վերաբերում է պատահական իրադարձությունների և չի շոշափում այն դեպքերը, երբ ապրանքը կորսվել կամ վնասվել է վաճառողի կամ գնորդի գործողությունների, օրինակ ապրանքի ոչ ճիշտ փաթեթավորման կամ սխալ մակնշման հետևանքով¹⁷: Այդ իսկ պատճառով էլ, եթե նույնիսկ ապրանքի կորուստը կամ վնասվածքը տեղի է ունեցել ռիսկի անցումից հետո, վաճառողը բոլոր դեպքերում կարող է կրել պատասխանատվություն, եթե այդպիսի կորուստը կամ վնասվածքը հանդիսացել է ապրանքը պայմանագրի պայմաններին չհամապատասխան փոխանցելու հետևանք¹⁸: Այլ խոսքով ասած՝ պատահական պետք է դիտել ապրանքի կորուստը կամ վնասվածքն այնպիսի հանգամանքների առկայության դեպքում, որն անհնարին կլիներ կանխատեսել նույնիսկ իրավահարաբերության մասնակիցների լիարժեք բարեխղճության առկայության դեպքում: Սակայն ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի հետևանքները պարզաբանելու դեպքում, ինչպես նշվում է իրավաբանական գրականության մեջ, դատարանը և արբիտրաժը յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով ազատված չեն «արդյո՞ք նման իրավիճակում առկա չի եղել կողմերի կամ կամ փոխադրողի մեղքը և արդյո՞ք կորուստը կրել է պատահական բնույթ» հարցադրումը հանգամանորեն պարզաբանելու պարտականությունից¹⁹:

Երրորդ, վաճառողից գնորդին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման տեսանկյունից ԱՄՆՊ կոնվենցիայի և Ինկոտերմսի միջև սերտ կապը

դրսևորվում է «պարտավոր է արդյո՞ք գնորդը վճարել գինը չնայած այն բանին, որ ապրանքը կորսված կամ վնասված է» հարցադրման համատեքստում, որը գերմանական դոկտրինայում ստացել է այսպես կոչված «գնի ռիսկն» անվանումը (Preisgefahr)²⁰: Վերջինս (գնի ռիսկը) գնորդի կողմից ապրանքի գինը վճարելու պարտականությունից ազատվելու ընդհանուր կանոնից նախատեսված բացառություն է, որի էությունը դրսևորվում է հետևյալում. գնորդը պարտավոր է վճարել գնման գինը, չնայած այն բանին, որ վաճառողն այլևս պարտավոր չէ մատակարարել ապրանք²¹: «Գնի ռիսկի հայեցակարգը,- գրում է Ս. Մ. Շմիտտգոֆֆն,- իր հստակ արտացոլումն է գտել 1964 թվականի Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի մասին միասնական օրենքում, համաձայն որի, եթե ռիսկն անցել է գնորդին, նա պարտավոր է վճարել գինը՝ չնայած ապրանքի կորստին կամ վնասվածքի ...: Ռիսկի փոխանցման դրույթներն Ինկոտերմսում նույնպես հիմնված են համանման հայեցակարգի վրա, քեկուզ չեն բովանդակում ուղղակի հղում գնի վճարման վերաբերյալ»²², - դատողություն, որը ներկայումս նույնպես լիովին համապատասխանում է իրերի դրույթանը:

Մասնավորապես, ինչպես որ Ինկոտերմս 2010-ն, ըստ որի «ռիսկի ի հայտ գալու դեպքում, որի մասին խոսվում է 11 եզրույթներում, գնորդը պարտավոր է վճարել ապրանքի գինը, եթե նույնիսկ ապրանքը ստացվել է այնպիսի վիճակում, որը չի համապատասխանում պայմանագրի պայմաններին կամ ապրանքն ամբողջովին կորսվել է»²³, այնպես էլ ԱՄՆՊ կոնվենցիայի 66-րդ հոդվածը ելնում է նշված հայեցակարգից, այն է, եթե ռիսկն անցել է գնորդին, վերջինս պարտավոր է վճարել ապրանքի համար՝ չնայած վերջինիս կորստին կամ վնասվածքին²⁴: Ահա և սրանում էլ դրսևորվում է «գնի ռիսկի» ողջ էությունը քննարկվող երկու փաստաթղթերում:

Չորրորդ, որպես օրենսդրական տեխնիկայի էտալոն՝ երկուսի դեպքում էլ հանդիսանում է պարզ և մատչելի լեզվի օգտագործումը²⁵, որը վկայակոչում է այն առարկաներն ու իրադարձությունները, որոնց համար բոլոր լեզուներով գոյություն ունի ընդհանուր բովանդակության բառեր: Այս հանգամանքն էլ հաշվի առնելով իրավաբանական գրականության մեջ, ընդ որում՝ լիովին արդարացիորեն, նշվում է. **«Չպետք է օգտագործել երկիմաստ արտահայտություններ և անենից առաջ իրավական նորմում պետք է հարակ շարադրվի, ինչպես դա արտացոլված է Կոնվենցիայում և Կանոնների բոլոր եզրույթներում, կողմերի կողմից պայմանագրի կատարման բոլոր փուլերը»**²⁶: Այլ խոսքով ասած՝ վաճառողից գնորդին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցմանը վերաբերող խնդիրներին անդրադառնալիս, ԱՄՄԿ կոնվենցիայի և Ինկոտերմսի մշակման ժամանակ բոլոր ջանքերը գործադրվել են նշված երկու փաստաթղթերում օգտագործվող արտահայտությունների շուրջ առավելագույն չափով հնարավոր և ցանկալի համաձայնության հասնելու համար: Այդ կերպ հաջողվել է խուսափել միևնույն արտահայտությունների ձևակերպման համար տարատեսակ եզրույթներ օգտագործելուց: Ավելին, ինչպես նշում է Գ. Յու. Ֆեդոսևան հնարավորության դեպքում Ինկոտեմս 2000²⁷, իհարկե մաս 2010 ժողովածուների խմբագրման ժամանակ օգտագործվել են Կոնվենցիայում տեղ գտած մի շարք ձևակերպումներ, ինչն, անշուշտ, հնարավորություն է ընձեռնել խուսափելու այսպես կոչված «թաքնված կոլիզիաներից», որը միջազգային մասնավոր իրավունքում օգտագործվող հասկացություն է այնպիսի իրավիճակները պարզաբանելու համար, որոնց դեպքում տարբեր պետությունների ազգային օրենսդրություններում բովանդակվում են բառացի միմյանց համընկնող տերմիններ՝ շնորհիված տարբեր բովանդակությամբ²⁸:

Վերջին առանձնահատկությունը, որին կցանկանայինք անդրադառնալ ստորև ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման տեսանկյունից և որը դարձյալ ներհատուկ է և՛ ԱՄՄԿ կոնվենցիային, և՛ Ինկոտերմսին, դրսևորվում է, երբ խնդիրը (ռիսկի անցումը) դիտարկում ենք ըստ կնքվող առուվաճառքի պայմանագրի բնույթի կամ որ նույն է՝ վաճառողի կողմից ապրանքի մատակարարման իր պարտավորությունների կատարման ծավալի: Մասնավորապես՝ Կոնվենցիայի 66-69-րդ հոդվածների և Կանոնների 11 եզրույթների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս առանձնացնելու կնքվող պայմանագրերի հետևյալ խումբ դասակարգումը, որից ելնելով էլ որոշվում է վաճառողից գնորդին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման պահը: Ընդ որում՝ ցանկանում ենք նշել, որ այս դասակարգումը երկու փաստաթղթերի համադրման արդյունքում կատարվում է Ինկոտերմսի և Կոնվենցիայի հիմքում դրված ռիսկի փոխանցման մեխանիզմներն առավել հասկանալի և մատչելի դարձնելու համար: Մասնավորապես՝

- ապրանքի փոխանցում նախատեսող առուվաճառքի պայմանագիր՝ առանց վաճառողի կողմից այն փոխադրելու պարտականության, որ համապատասխանում է ԱՄՄԿ կոնվենցիայի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասին և Ինկոտերմս E կատեգորիայի EXW եզրույթին,
- առուվաճառքի պայմանագիր՝ ապրանքի առաքման կամ բեռնաբարձման հետ միասին, համաձայն որի, վաճառողն ապրանքը պետք է հանձնի որոշակի վայրում: Այս դասակարգումը համարժեք է Կոնվենցիայի 67-րդ հոդվածին, ինչպես մաս Ինկոտերմսի F և C կատեգորիաներին, և
- առուվաճառքի պայմանագիր, որը նախատեսում է ապրանքը նշանակման վայր տեղ հասցնելու վաճառողի պարտականություն:

Այս դեպքում վաճառողը ոչ միայն պարտավոր է ապրանքն ուղարկել գնորդին այլ նաև պատասխանատու է ապրանքի նշանակման վայր ժամանելու համար²⁹: Դասակարգում, որն ամբողջովին արտացոլում է Կոնվեցիայի 69-րդ հոդվածի 2-րդ մասում և Ինկոտերմսի D կատեգորիայի երեք եզրույթներում արտացոլված ներկայիս միջազգային առևտրային պրակտիկային համահունչ սովորութային կանոնների առանձնահատկությունները:

Այսպիսով՝ ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ կարծում ենք պետք է հաջողված համարել ինչպես «*ինչու՞ է իրավագիտական միտքն ամբողջ աշխարհում պրպվում, չնայած և իրենց իրավաբա-*

նական բնույթով մեկը մյուսից փարբերվող, բայց միևնույն ժամանակ միմյանց լրացնող երկու փաստաթղթերի, այն է՝ ԱՄՆԳ կոնվենցիայի և Ինկոտերմսի շուրջ ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցման պեսանկյունից» հարցադրումն առանձնացնելու նպատակահարմարությունն, այնպես էլ վերոշարադրյալում այդ նույն հարցադրման քննարկման համար ելակետ ընդունած ենթահարցերը, որոնք հնարավորություն ընձեռնեցին ապրանքի կորստի կամ վնասվածքի ռիսկի անցմանը վերաբերող հարցերը պարզաբանել ԱՄՆԳ կոնվենցիայի և Ինկոտերմսի տեսանկյունից՝ հավաստելով վերջիններիս կարևորությունը միջազգային առևտրային շրջանառությունում:

- 1 Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի պայմանագրերի մասին Միավորված ազգերի կազմակերպության կոնվենցիա ՀՀԱԳՆԳՏ 2011.01.14/12(20), <http://www.arlis.am>:
- 2 Տե՛ս Շմիտտգոֆ Կ.Մ., Экспорт: право и практика международной торговли / Пер. с англ., М., Юрид. литература, 1993, էջ 283:
- 3 Տե՛ս այլ մասին Շմիտտգոֆ Կ.Մ., նշված տեղում:
- 4 Տե՛ս օրինակ՝ Օյգենզիտ Բ.Ա., Проблемы риска в гражданском праве (Часть общая): Душанбе 1972, Хаскельберг Բ.Լ., Риск случайной гибели проданной вещи по советскому гражданскому праву // Ученые записки: Томский государственный университет им. В.В. Куйбышева 1954, юрид. науки, N 23, Танев В.М., Понятие «риск» в гражданском кодексе РФ //Актуальные проблемы гражданского права, М., 2000, Кабышев О.А., Предпринимательский риск: Правовые вопросы: Автореферат дисс. канд. юрид. наук, М., 1996, Хмелевской И.Н., Проблемы риска в гражданском законодательстве. Дисс. канд. юрид. наук, М., 2001, Кастрюлин Д.Ф., Переход риска случайной гибели или случайного повреждения товара по договору международной купли-продажи: Дисс. канд. юрид. наук, Саратов, 2003:
- 5 Տե՛ս Chukwumerue O., Choic of Law in International Commercial Arbitration. Westport: QuorumBooks, 1994, էջ 115, Канашевский В.А., Внешнеэкономические сделки: материально-правовое и коллизийное регулирования. Wolters Kluwer, 2008, 251-257:
- 6 Տե՛ս Կастрюлин Д.Ф., նշված աշխատությունը, էջ 86:
- 7 Տե՛ս Вилкова Н.Г., Международные коммерческие контракты: теория и практика унификации правового регулирования, М., 2001, էջ 36:
- 8 Տե՛ս Кастрюлин Д.Ф., նշված տեղում 86:
- 9 Տե՛ս օրինակ՝ von Hoffman B., Passing of risk in International Sales Goods // Pettar Sarcevic & Paul Volken eds. International Sale Goods: Dubrovnik Luctures. New York, Osean, 1986, էջ 298-299:
- 10 Տե՛ս Рамберг Ян, Комментарий к Инкотермс 2010: понимание и практическое применение, Публикация ICCN 720, пер. с англ. Вилкова Н.Г., М., 2011, էջ 61-62, 124, 143-144:
- 11 Տե՛ս Комаров А.С., Переход риска случайной гибели или повреждения товара: Внешняя торговля. N 4-5, 1992, էջ 41:
- 12 Տե՛ս Хаскельберг Բ.Լ., Гражданское право: Избранные труды. Томск ОАО «Издательство» «Красное знамя», 2008, էջ 17-18:
- 13 Տե՛ս Хаскельберг Բ.Լ., Переход права собственности по договору купли-продажи в советском гражданском праве, Дисс. канд. юрид. наук, Л., 1950, էջ 389:
- 14 Տե՛ս Зыкин И.С., Обычаи и обыкновения в международной торговле: понятие, применение, формирование, применимое право и типовые контракты, М., 1983, էջ 13:
- 15 Տե՛ս Венская конвенция о договорах международной купли-продажи товаров: Комментарий. Под ред. Комарова А.С., М., 1994, էջ 157:
- 16 Տե՛ս Комментарий к Инкотермс 2000. Толкование и практическое применение. Публикация МТП N 620, Пер. с англ., М., 2001, էջ 75:
- 17 Տե՛ս Կастрюлин Д.Ф., Переход риска случайной гибели или случайного повреждения товара по договору международной купли-продажи: Дисс. канд. юрид. наук: Саратов, 2003, էջ 17: Ramberg Jn, ICCGuidetoIncoterms 2010, էջ 89:

- 18 St'u Germany 24 March 1999 District Court Flensburg In Case law on UNCISTRAL texts (CLOUT) abstract no. 377 // <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/990324g2.html> 24.03.2017:
- 19 St'u Крылова З.Г., О моменте перехода права собственности (права оперативного управления) по договору поставки // Вопросы Советского государства и права. Труды Иркутского университета имени А.А. Жданова, 1967, Том XLV, Вып. 8, Часть 3, էջ 10:
- 20 St'u Shmmitthoff S.M., The risk of Loss in Transit in International Sales // Clive S. Shmmitthoff² Select Essays on International Law: Boston / Lomdon 1988, էջ 279-280:
- 21 St'u Медкус Д., Отдельные виды обязательств в Германском уложении // Проблемы гражданского и предпринимательского права Германии, Пер. с нем., М., 2001, էջ 81:
- 22 St'u Shmmitthoff S.M., նշված աշխատությունը, էջ 280:
- 23 St'u Рамберг Ян, Комментарий к Инкотермс 2010: понимание и практическое применение, Публикация ICCN 720, пер. с англ. Вилкова Н.Г., М., 2011, էջ 125:
- 24 St'u Кастрюлин Д.Ф., Переход риска случайной гибели или случайного повреждения товара по договору международной купли-продажи, Дисс. канд. юрид. наук, Саратов, 2003, էջ 23:
- 25 ԱՄՄՊ կոնվենցիայի առավելությունների, ներառյալ լեզվական ոճի մասին առավել մանրամասն տե՛ս՝ Հայկյանց Ա. Մ., Ապրանքների միջազգային առուվաճառքի իրավական կարգավորումը, Եր., «Ասողիկ» 2011թ., էջ 70-76:
- 26 St'u Roth P.M., The Passing of Risk // American Journal of Comparative Law. 1999, Vol. 27 N 3&2 (Spring/Summer), էջ 291-310:
- 27 St'u Кастрюлин Д.Ф., Переход риска случайной гибели или случайного повреждения товара по договору международной купли-продажи: Дисс. канд. юрид. наук, Саратов, 2003, էջ 87:
- 28 St'u Федосева Г.Ю., Международное частное право, Учебник, М., 2000, էջ 111:
- 29 Նշված դասակարգման մասին տե՛ս Եлицин В.М., Договор продажи товаров по англо-американскому праву. Автореферат дисс канд. юрид. наук, М., 1971 էջ 7-8: Buydaert M., The passing of risk in the International sale of goods. A comparison between the CISG and the Incoterms, G., 2013, էջ 82-90:

RESUME - РЕЗЮМЕ

GENERAL TERMS FOR THE TRANSITION RISK OF ACCIDENTAL LOSS OR DAMAGE ISSUES RELATING TO A PRODUCT ACCORDING TO THE CISG CONVENTION AND INCOTERMS CONTEXTS

Gevorg Virabyan
Master of Law

Scientific coordinator, Professor A.M. Haykants

This article is dedicated to the discussion about transition risk of accidental loss or damage issues relating to a product in international trading. Particularly, risk issues were discussed by the CISG Convention and Incoterms. However, the author's aim was not to refer to the Convention's certain norms or to the comments for the Incoterms' terms, but was to reveal ideas and mechanisms of the transition risk of accidental loss or damage issues relating to a product, based on, closely connected, meanwhile very divergent, according to their legal nature, two documents.

Key words: ISG Convention, accidental loss or damage of a product, Incoterms, law regulation of a risk, Rules, terms, trading agreement.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕХОДА РИСКА СЛУЧАЙНОЙ ГИБЕЛИ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИЮ ТОВАРА В КОНТЕКСТЕ КОНВЕНЦИИ МКПТ И ИНКОТЕРМС

Геворг Вирабян
Магистр юриспруденции

Научный руководитель д.ю.н. профессор А.М. Айкянц

Данное исследование посвящено обсуждению проблем перехода риска случайной гибели или повреждению товара в международном коммерческом обороте. В частности, в статье анализируются вопросы, касающиеся риска и являющиеся объектом обсуждения конвенции МКПТ и Инкотермс.

Цель нашего исследования не является изучение отдельных норм Конвенции или толкование терминов Инкотермс в той или иной ситуации. Перед нами стоит задача выявить идеи и механизмы перехода риска гибели или повреждению товара, упомянутых в двух документах, которые несмотря на то, что являются различными по своей юридической природе, взаимосвязаны.

Ключевые слова: Конвенция МКПТ, случайная гибель или повреждение товара, Инкотермс, правовое регулирование риска, Правила, термины, договор купли-продажи.

Բանալի բառեր - ՄՄՄ-ի կոնվենցիա, ապրանքի պատահական կորուստ կամ վնասվածք, Բնկորորին, ռիսկի իրավական կարգավորում, Շանոններ, Էզրոյքներ, առուվաճառքի պայմանագիր:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2017 թվականի հուլիսի 20-ին
դռնբաց դատական գիտում, քննելով ՀՀ ֆինանսների նախարարության և անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի վճռաբեկ բողոքները ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 22.12.2015 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի ընդդեմ ՀՀ ֆինանսների նախարարության Շենգավիթի հարկային տեսչության (այսուհետ՝ Տեսչություն)՝ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտը մասնակիորեն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանը պահանջել է մասնակիորեն՝ 1-ին և 3-րդ կետերի մասով, անվավեր ճանաչել Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Գ. Սոսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 03.07.2015 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետը՝ միայն թվով 4 չգրանցված աշխատողի (2.400.000 ՀՀ դրամի) մասով, ինչպես նաև 3-րդ կետը ճանաչվել են անվավեր, իսկ մնացած մասով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 22.12.2015 թվականի որոշմամբ Տեսչության և Մարտին Ջարոյանի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքները մերժվել են և Դատարանի 03.07.2015 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոքներ են ներկայացրել ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը և անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանը:

Վճռաբեկ բողոքների պատասխաններ չեն ներկայացվել:

2. Անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ և 10-րդ կետերը, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 1-ին մասը, «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի «դ» կետը, ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշումը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ և 27-րդ հոդվածները, 29-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 2-րդ մասի 1-ին կետը:

Բողոք բերած անչը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ վարձու աշխատողներին վերաբերող խախտումն արձանագրելիս ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձանց կողմից չեն պահպանվել ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշման պահանջները: Մասնավորապես՝ ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձինք անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանից չեն պահանջել համապատասխան աշխատանքային պայմանագրեր, այլ փաստաթղթեր, չեն ճշտել փաստացի աշխատանք կատարող կամ կատարած վարձու աշխատողների տվյալները, աշխատանքի բնույթը, նրանցից չեն վերցրել բացատրություններ: Տեսչության աշխատակիցները հիմնվել են բացառապես անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի հայտարարության վրա, մինչդեռ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար տնտեսավարող սուբյեկտի նկատմամբ լրացուցիչ հարկային պարտավորություն կարող է առաջադրվել միայն այն դեպքում, երբ խախտման փաստը լիազոր մարմինն արձանագրել է ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ սահմանված կարգով: Հետևաբար Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետն ընդունվել է օրենքի խախտմամբ և ենթակա է անվավեր ճանաչման, ինչն անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է «անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասով բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 22.12.2015 թվականի որոշումը»:

2.1. ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճարեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճարեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

ա) Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 102-րդ հոդվածը, «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

Բողոք բերած անչը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետով արձանագրված թվով 4 մատուցողներն անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի թույլտվությամբ աշխատել են նրա կողմից վարձակալված տարածքում և նրան պատկանող գույքով: Հետևաբար, այդ 4 չգրանցված աշխատողների մասով ևս անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի նկատմամբ ենթակա է առաջադրման եկամտային հարկի գծով լրացուցիչ հարկային պարտավորություն:

բ) Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Արդյունագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Բողոք բերած անչը նշված պնդումը պարճառարանել է հերկյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանն իր հայտարարության մեջ հատակ նշել է, որ Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում գործող հանրային սննդի կետը գործում է 150քմ մակերեսով տարածքում, իսկ Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեում՝ 100քմ մակերեսով տարածքում: Անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից վարճակալված տարածքների մակերեսների վերաբերյալ նշված տեղեկությունը հաստատվել է ստուգման ընթացքում, ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձինք դրա վերաբերյալ կասկածներ չեն ունեցել, և չափագրումներ կատարելու անհրաժեշտություն չի առաջացել:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է մասնակիորեն բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 22.12.2015 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի հայցը՝ վիճարկվող վարչական ակտի 1-ին կետը՝ միայն թվով 4 չգրանցված աշխատողի (2.400.000 ՀՀ դրամի), և 3-րդ կետն անվավեր ճանաչելու պահանջների մասով, մերժել:

3. Վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեն հերկյալ փաստերը.

1) Տեսչության պետի 07.11.2014 թվականի թիվ 6100287 հանձնարարագրի համաձայն՝ Տեսչության ընթացիկ հսկողության 2-րդ բաժնի հարկային տեսուչներին հանձնարարվել է անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ ՀՀ օրենքների և այլ իրավական ակտերի առանձին պահանջների կատարման ճշտությունը պարզելու նպատակով իրականացնել, ի թիվս այլնի, աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձևակերպելու ճշտության ստուգում և օրենքով սահմանված ելակետային տվյալների և գործակիցների ճշտության ստուգում (**հատոր 1-ին, գ.թ. 26**).

2) Եկամտային հարկի և սոցիալական վճարի 2014 թվականի սեպտեմբերի ամսական ամփոփ հաշվարկի համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանն ունեցել է ընդամենը 3 աշխատող (**հատոր 1-ին, գ.թ. 29**).

3) Տեսչության պետին հասցեագրված 07.11.2014 թվականի հայտարարության համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանը հայտնել է, որ ինքը՝ որպես անհատ ձեռնարկատեր, «Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 և Անդրանիկի թիվ 52 հասցեներում զբաղվում է հանրային սննդի կազմակերպմամբ: Անդրանիկի թիվ 52 հասցեում իր մոտ աշխատում են թվով 3 աշխատակից, իսկ Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում՝ թվով 8 աշխատակից, ունի թվով 1 գլխավոր հաշվապահ և թվով 2 երաժիշտ, որոնց չի վարչապարտում (նրանք աշխատում են օրական թեյավճարով): Բացի վերը նշված թվով 14 աշխատակցից, 07.11.2014 թվականին միջոցառում ունենալու կապակցությամբ Մաշտոցի թիվ 31 հասցե այդ միջոցառման «տերերի» կողմից հրավիրվել էին լրացուցիչ թվով 4 մարուցող: Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում գործող հանրային սննդի կետը գործում է 150քմ տարածքում, իսկ Անդրանիկի թիվ 52 հասցեում էլ գործունեություն է իրականացվում 100քմ տարածքում: Տարածքները վերցրել է վարձով՝ Անդրանիկի թիվ 52 հասցեի համար վճարելով 30.000 ՀՀ դրամ, իսկ Մաշտոցի 31 հասցեի համար՝ 50.000 ՀՀ դրամ» (**հատոր 1-ին, գ.թ. 27-28**).

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

4) Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի նախագծի վերաբերյալ 18.11.2014 թվականի առարկության համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանը հայտնել է Տեսչության պետին, որ Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեում իր կողմից օգտագործվող մակերեսը կազմում է 20քմ, իսկ Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում՝ 58քմ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 76**).

5) Անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից հարկային մարմնին ներկայացված՝ արտոնագրային վճար վճարող համարվելու մասին հայտարարություններում առկա են հետևյալ տեղեկությունները.

ա) Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեում 2014 թվականի սեպտեմբեր, հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսների համար ելակետային տվյալի մեծությունը կազմել է 20քմ,

բ) Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում 2014 թվականի հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսների համար ելակետային տվյալի մեծությունը կազմել է համապատասխանաբար 68,5քմ և 58քմ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 33-37**).

6) Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ կատարված ստուգման արդյունքում պարզվել է հետևյալը.

ա) Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետի համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանը խախտել է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին կետի և 85-րդ հոդվածի 1-ին կետի պահանջները: Այսպես, հիմք ընդունելով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի գրավոր հայտարարությունը և համեմատելով այն եկամտային հարկի հաշվարկի հետ, պարզվել է, որ վերջինիս մոտ թվով 15 վարձու աշխատող ձևակերպված չէին ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Նշված իրավախախտման համար «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի ուժով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից ենթակա է վճարման 9.000.000 (15 x 600.000) ՀՀ դրամ եկամտային հարկ:

բ) Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետով արձանագրվել է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի գրավոր հայտարարության համաձայն՝ վերջինս Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 և Անդրանիկի թիվ 52 հասցեներում իրականացնում է հանրային սննդի գործունեություն՝ համապատասխանաբար 150քմ և 100քմ մակերեսներով սպասարկման սրահներում: Սակայն Մաշտոցի թիվ 31 հասցեի համար անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի՝ արտոնագրային վճար վճարող համարվելու մասին 2014 թվականի հոկտեմբեր ամսվա հայտարարության մեջ ներկայացվել է 68,5քմ մակերես, իսկ նոյեմբեր ամսվա հայտարարության մեջ՝ 58քմ մակերես, այսինքն՝ Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 հասցեի մակերեսը պակաս է ներկայացվել համապատասխանաբար 81,5քմ-ով և 92քմ-ով: Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեի համար անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի՝ արտոնագրային վճար վճարող համարվելու մասին 2014 թվականի սեպտեմբեր, հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսների հայտարարության մեջ ներկայացվել է 20քմ մակերես, այսինքն՝ Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեի մակերեսը 3 ամսվա համար պակաս է ներկայացվել 80քմ-ով: Նշված իրավախախտման համար «Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ կետի, «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ և 25-րդ հոդվածների ուժով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի նկատմամբ առաջադրվել է լրացուցիչ պարտավորություն՝ 1.192.720 ՀՀ դրամի չափով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 6-8**):

4. Վճարել նատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճարել նատարանն արձանագրում է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանը

րոյանի ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար եկամտային հարկի գծով լրացուցիչ հարկային պարտավորության առաջացման իրավական մախաղրյալների և առանձնահատկությունների վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան մնանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Մինևույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ ստորադաս դատարանների կողմից «Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասի խախտման հետևանքով առկա է առերևույթ դատական սխալ, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

1) *աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար եկամտային հարկի գծով լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրող վարչական ակտը կարող է արդյո՞ք իրավաչափ համարվել այն պայմաններում, երբ լիազոր մարմնի կողմից նշված փաստը արձանագրելիս ՀՀ կառավարության սահմանած կարգը չի պահպանվել, սակայն րնրեսավարող սուբյեկտը վարչական վարույթի ընթացքում ընդունել է չգրանցված աշխատողներ ունենալու հանգամանքը,*

2) *հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող գործունեության համար արտոնագրային վճարի երակետային րվյալները կարող են արդյո՞ք արձանագրվել րնրեսավարող սուբյեկտի կողմից օրենքով նախատեսված սրուզման շրջանակներում րրված քացարրության մեջ առկա հսրակ և աներկբա րեդեկրրությունների միջոցով:*

4.1. Քննելով Մարտին Զարոյանի վճռաբեկ բողոքը՝ Վճռաբեկ դատարանը եկավ հետևյալ եզրահանգման.

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատողի և գործատուի միջև աշխատանքային հարաբերությունները ծագում են աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կնքված գրավոր աշխատանքային պայմանագրով կամ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտով:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անօրինական է համարվում այն աշխատանքը, որն իրականացվում է առանց աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կնքված գրավոր աշխատանքային պայմանագրի կամ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտի:

«Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու (այսինքն՝ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտի և (կամ) գրավոր պայմանագրի բացա-

կայության) փաստը լիազոր մարմնի կողմից Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով արձանագրվելու դեպքում գործատուն (...) տվյալ (արձանագրման) ամսում յուրաքանչյուր չձևակերպված վարձու աշխատողի համար հաշվարկում և վճարում է եկամտային հարկ՝

ա. 60.000 դրամի չափով, եթե չձևակերպված վարձու աշխատողների քանակը մեկից երեք է,

բ. 150.000 դրամի չափով, եթե չձևակերպված վարձու աշխատողների քանակը չորսից վեց է,

գ. 300.000 դրամի չափով, եթե չձևակերպված վարձու աշխատողների քանակը յոթից ինն է,

դ. 600.000 դրամի չափով, եթե չձևակերպված վարձու աշխատողների քանակը գերազանցում է ինը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գրավոր վարչական ակտն իր բովանդակությամբ պետք է համապատասխանի դրա ընդունման համար օրենքով սահմանված պահանջներից, նշում պարունակի այն բոլոր էական փաստական և իրավաբանական հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք վարչական մարմնին հիմք են տվել ընդունելու համապատասխան որոշում:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գրավոր կամ գրավոր հաստատված վարչական ակտը պետք է պարունակի հիմնավորում, որում պետք է նշվեն համապատասխան որոշում ընդունելու բոլոր էական փաստական և իրավական հիմքերը:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ (...) ստուգող մարմինը կազմում է ակտը և դրա մեկ օրինակը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, (...) ներկայացնում տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ (...) ակտում նշվում են՝ (...) (9) ստուգմամբ բացահայտված խախտումները, խախտումների նկարագրությունը, խախտման ժամկետը (եթե հնարավոր է որոշել) և այն իրավական նորմերը, որոնց պահանջները չեն կատարվել, (10) պատասխանատվության կիրառման համապատասխան իրավական հիմքերը (...):

Վճարել դատարանը փաստում է, որ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 14-րդ և 102-րդ հոդվածների բովանդակությունից հետևում է, որ աշխատողի և գործատուի միջև աշխատանքային հարաբերությունների ծագման համար օրենսդիրը նախատեսել է հետևյալ հիմքերը. (1) գրավոր աշխատանքային պայմանագիր կամ (2) աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտ: Ընդ որում, աշխատանքային հարաբերությունների ծագման վերոգրյալ հիմքերի միաժամանակյա բացակայության դեպքում իրականացվող աշխատանքը համարվում է անօրինական:

Փաստորեն, օրենսդրի տեսանկյունից՝ առանց աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կնքված գրավոր աշխատանքային պայմանագրի կամ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտի իրականացվող աշխատանքը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում որակվում է որպես անօրինական աշխատանք, որը գործատուի համար առաջացնում է «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված անբարենպաստ հետևանքները: Այսպես, «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված իրավական նորմի բովանդակային վերլուծության արդյունքում

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստի առկայության դեպքում գործատուն պարտավոր է յուրաքանչյուր չձևակերպված վարձու աշխատողի համար հաշվարկել և վճարել եկամտային հարկ, որի չափը պայմանավորված է չձևակերպված վարձու աշխատողների քանակով: Ընդ որում, գործատուի համար նշված անբարենպաստ հետևանքը կարող է առաջանալ միայն այն դեպքում, եթե իրավասու մարմինը տվյալ գործատուի մոտ աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստն արձանագրել է ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ կառավարությունը, հիմք ընդունելով «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 25.07.2013 թվականի «Աշխատողի աշխատանքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստն արձանագրելու կարգը և արձանագրության ձևը սահմանելու մասին» թիվ 1259-Ն որոշման 1-ին կետով սահմանել է աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու (այսինքն՝ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտի կամ գրավոր պայմանագրի բացակայության) փաստն արձանագրելու կարգը (այսուհետ՝ Կարգ)՝ համաձայն թիվ 1 հավելվածի, և աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու (...) փաստի վերաբերյալ արձանագրության ձևը՝ համաձայն թիվ 2 հավելվածի:

Կարգի 2-րդ կետի համաձայն՝ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու (...) փաստն արձանագրվում է հարկ վճարողի (տնտեսավարող սուբյեկտի) մոտ հարկային մարմնի կողմից իրականացվող Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի հետ փոխհարաբերությունների ճշտության, պարտադիր սոցիալական ապահովության վճարների հաշվարկման ու վճարման ճշտությունը պարզելուն ուղղված ստուգումների, օպերատիվ հետախուզական միջոցառումների, ինչպես նաև հարկային մարմնի կամ լիազորված այլ մարմնի կողմից առանց անհատական իրավական ակտի կամ գրավոր պայմանագրի աշխատող պահելու դեպքերի բացահայտմանն ուղղված ստուգումների (նույն կարգի իմաստով՝ ստուգում) շրջանակներում: Նույն կարգի իմաստով՝ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը համարվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպված, եթե առկա չէ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտ կամ գրավոր պայմանագիր:

ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշման վկայակոչված իրավադրույթների բովանդակությունից հետևում է, որ աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստը հարկային մարմնի կամ այլ իրավասու մարմնի կողմից կարող է արձանագրվել է տվյալ գործատուի՝ որպես հարկ վճարողի (տնտեսավարող սուբյեկտի) մոտ իրականացվող օրենքով նախատեսված հետևյալ ընթացակարգերի միջոցով.

- 1) Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի հետ փոխհարաբերությունների ճշտության ստուգում,
- 2) պարտադիր սոցիալական ապահովության վճարների հաշվարկման ու վճարման ճշտությունը պարզելուն ուղղված ստուգում,
- 3) առանց անհատական իրավական ակտի կամ գրավոր պայմանագրի աշխատող պահելու դեպքերի բացահայտմանն ուղղված ստուգում,

4) օպերատիվ հետախուզական միջոցառում:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենքով նախատեսված նշված ընթացակարգերի շրջանակներում հարկային մարմնի կամ այլ իրավասու մարմնի խնդիրը, *inter alia*, տվյալ գործատուի՝ որպես հարկ վճարողի (տնտեսավարող սուբյեկտի) մոտ աշխատանք կատարող այնպիսի անձանց բացահայտումն է, որոնց վերաբերյալ առկա չէ աշխատանքի ընդունման մասին գրավոր պայմանագիր կամ անհատական իրավական ակտ: Նշված փաստի բացահայտումը հիմք է հանդիսանում գործատուի նկատմամբ «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսված անբարենպաստ հետևանքների կիրառման համար: Մակայն ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ ոչ միայն սահմանված են աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստի արձանագրմանն ուղղված միջոցառումները և այդ միջոցառումների շրջանակներում հարկային մարմնի կամ այլ իրավասու մարմնի կողմից բացահայտման ենթակա փաստերի էությունը, այլ նաև մանրամասն շարադրված են այն ընթացակարգային կանոնները, որոնք պետք է հաջորդաբար կատարվեն իրավասու մարմնի կողմից իր առջև դրված խնդիրը պատշաճ կերպով լուծելու համար:

Այսպես, Կարգի 4-րդ կետի համաձայն՝ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու (...) փաստն արձանագրելու համար ստուգում իրականացնող անձինք իրականացնում են հետևյալ գործողությունները՝

1) գործատուից պահանջում են փաստացի աշխատանք կատարող (...) անձանց աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտերը կամ գրավոր պայմանագրերը, իսկ անհրաժեշտության և առկայության դեպքում՝ նաև գործատուի կողմից հաստատված հաստիքացուցակը.

2) կազմում են ստուգման պահին փաստացի աշխատանք կատարող (...) այն անձանց ցանկը, որոնց մասով գործատուն չի ներկայացնում աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտ կամ գրավոր պայմանագիր (...).

3) փաստաթղթերի ուսումնասիրությամբ, գործատուից գրավոր բացատրություններ վերցնելով՝ պարզում են նույն կետի 2-րդ ենթակետով կազմված ցանկում ներառված անձանց կողմից իրականացվող կամ ստուգվող ժամանակաշրջանում իրականացված աշխատանքային պարտականությունների բնույթը.

4) նույն կետի 2-րդ ենթակետում նշված ցանկում ներառված անձանց բացատրում են հայտարարություն տալուց հրաժարվելու նրանց իրավունքների մասին և, նրանց համաձայնությամբ, վերցնում են հայտարարություն (...), որտեղ նշվում են՝ հայտարարություն տվող անձի անունը, ազգանունը, հայրանունը, անձը հաստատող փաստաթղթի տվյալները, հայտարարություն տվող անձի կողմից իրականացվող աշխատանքային գործառնությունների հակիրճ նկարագրությունը, տվյալ գործատուի մոտ աշխատելու ժամանակահատվածը.

5) նույն կետի 4-րդ ենթակետով ներկայացված հայտարարությունն ստուգման արդյունքում ստուգում իրականացնող անձանց կողմից կազմվող՝ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու (...) փաստի վերաբերյալ կազմվող՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2013 թվականի հուլիսի 25-ի թիվ 1259-Ն որոշման թիվ 2 հավելվածով սահմանված արձանագրության (...) անբաժանելի մասն է:

Կարգի 5-րդ մասի համաձայն՝ արձանագրության մեջ պարտադիր նշվում են նույն կարգի 4-րդ կետի 2-րդ ենթակետով նախատեսված ցանկում ընդգրկված անձի (ան-

ծանց) անունը, ազգանունը, անձնագրային տվյալները, նրա (նրանց) կողմից կատարվող աշխատանքային պարտականությունների բնույթը (...):

Կարգի 6-րդ կետի համաձայն՝ արձանագրությունն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով իրականացվող ստուգումների արդյունքում ստուգում իրականացնող անձանց կողմից կազմվող ստուգման ակտի անբաժանելի մասն է:

Փաստորեն, այս կամ այն տնտեսավարող սուբյեկտի մոտ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստն արձանագրելիս իրավասու մարմնի պաշտոնատար անձինք պետք է հաջորդաբար իրականացնեն Կարգի 4-րդ կետում նկարագրված քայլերը: Այնուհետև իրավասու մարմնի պաշտոնատար անձանց կողմից պետք է կազմվի ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշման թիվ 2 հավելվածով սահմանված ձևի արձանագրություն, որում պետք է նշվեն, *inter alia*, փաստացի աշխատանք կատարած անձանց տվյալները (անունը, ազգանունը, անձնագրային տվյալները), նրանց կողմից կատարվող աշխատանքային պարտականությունների բնույթը (պաշտոնը, մասնագիտությունը), իսկ փաստացի աշխատանք կատարած անձանցից հայտարարություններ վերցված լինելու դեպքում այդ հայտարարությունները պետք է կցվեն նշված արձանագրությանը: Եթե աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստն արձանագրվել է օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով իրականացվող ստուգումների արդյունքում, ապա նշված արձանագրությունը պետք է կցվի ստուգման ակտին՝ որպես դրա անբաժանելի մաս:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը գրավոր չձևակերպելու փաստը ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ սահմանված Կարգին համապատասխան արձանագրելու օրենսդրական պահանջը հետապնդում է գործի փաստերի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննարկումն ու բոլոր հանգամանքների բացահայտումն ապահովելու նպատակ, որը հետազայում, մասնավորապես՝ «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կիրառմամբ տնտեսավարող սուբյեկտի նկատմամբ լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրող վարչական ակտի վիճարկման դեպքում հնարավորություն կտա պարզելու այդ վարչական ակտի իրավաչափությունը: Հետևաբար աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար տնտեսավարող սուբյեկտի նկատմամբ լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրող վարչական ակտի վիճարկման դեպքում վարչական դատարանը պետք է նախևառաջ պարզի այն հարցը, թե տվյալ վարչական ակտը կայացրած իրավասու մարմինը պահպանել է արդյոք ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ սահմանված Կարգի պահանջները, թե՛ ոչ:

Մինևույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ և 57-րդ հոդվածների վկայակոչված իրավական նորմերի համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում գրավոր կամ գրավոր հաստատված վարչական ակտերը պետք է հիմնավորված լինեն. օրենսդիրը սահմանել է, որ վարչական ակտի հիմնավորումներում պետք է անպայման նշվեն համապատասխան վարչական ակտն ընդունելու բոլոր էական փաստական և իրավական հիմքերը, այսինքն՝ վարչական մարմինը վարչական ակտն ընդունելիս պարտավոր է վարչական ակտում նշել այն բոլոր փաստական հանգամանքները և իրավական հիմքերը, որոնք հիմք են հանդիսացել տվյալ վարչական ակտն ընդունելու համար:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկին որոշումներում անդրադարձել է վարչական ակտի հիմնավորվածության հարցին՝ արձանագրելով, որ վարչական ակտը հիմնավորելու՝ վարչական մարմնի պարտականության սահմանումը նպատակ է հետապնդում ապահովել վարչական վարույթի մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների և ազատությունների գործնականում արդյունավետ պաշտպանությունը (*Կրե՛ս, Գիթա Հեյդարիմարանջեհն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության անձնագրային և վիզաների վարչության թիվ ՎԳ/6781/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ օրենսդրի կողմից վարչական ակտի հիմնավորում պարունակելու պահանջն ինքնանպատակ չէ. այն հնարավորություն է տալիս շահագրգիռ անձանց, ովքեր համաձայն չեն ընդունված վարչական ակտի հետ, վարչական բողոք կամ դատարան հայց ներկայացնելով, գործնականում իրացնել իրենց արդյունավետ իրավական պաշտպանության և դատարան դիմելու հիմնարար իրավունքները: Միաժամանակ վարչական մարմնի կողմից ընդունված հիմնավորված վարչական ակտը գործնականում իրական հնարավորություն է տալիս վարչական բողոքը քննարկող վարչական մարմնին կամ դատարանին պարզելու այն փաստական և իրավական հիմքերը, որոնք վարչական ակտն ընդունած վարչական մարմինը դրել է իր որոշման հիմքում (*Կրե՛ս, «Ինեկորանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԳ/2127/05/11 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.07.2014 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ և 10-րդ կետերով ստուգման ակտի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների իրավական վերլուծությանը՝ արտահայտելով այն իրավական դիրքորոշումը, որ այդ իրավադրույթների ուժով ստուգման ակտը պետք է ամբողջական և հստակ տեղեկություններ պարունակի ստուգմամբ բացահայտված խախտումների նկարագրության, խախտված իրավական նորմերի և պատասխանատվության կիրառման համապատասխան իրավական հիմքերի վերաբերյալ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ ստուգման ակտի բովանդակությանն ուղղված նշված օրենսդրական պահանջների պահպանման դեպքում միայն հնարավոր կլինի պարզել տվյալ ստուգման ակտի իրավաչափության հարցը (*Կրե՛ս, «Արթիկի «Սյրեկլունաշ»» ԲԲԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Գյումրու տարածքային հարկային տեսչության թիվ ՎԳ5/0519/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.04.2017 թվականի որոշումը*):

Հիմք ընդունելով վարչական ակտերի հիմնավորվածության պահանջի վերաբերյալ վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար տնտեսավարող սուբյեկտի նկատմամբ լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրող վարչական ակտը (մասնավորապես՝ ստուգման ակտը) պետք է պարունակի հիմնավորում, *inter alia*, աշխատողի աշխատանքի ընդունումը գրավոր չձևակերպելու փաստը ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ սահմանված Կարգին համապատասխան արձանագրված լինելու վերաբերյալ, քանի որ նշվածն այն էական փաստական և իրավաբանական հանգամանքներից մեկն է, որը հիմք է հանդիսանում «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կիրառմամբ տնտեսավարող սուբյեկտի նկատմամբ լրացու-

ցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրելու համար:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ կատարված ստուգման արդյունքում Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետով արձանագրվել է թվով 15 վարձու աշխատողի աշխատանքի ընդունումը գրավոր ձևակերպված չլինելու փաստ: Նշված իրավախախտման համար «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի ուժով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի նկատմամբ եկամտային հարկի գծով առաջադրվել է լրացուցիչ հարկային պարտավորություն՝ 9.000.000 (15 x 600.000) ՀՀ դրամի չափով:

Ըստ ստուգման ակտի՝ նշված փաստն արձանագրելու համար հիմք է ընդունվել անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի գրավոր հայտարարության և եկամտային հարկի հաշվարկի համեմատությունը: Այսպես, անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի գրավոր հայտարարությամբ վերջինս, ըստ էության, ընդունել է, որ իր կողմից ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացման երկու վայրերում՝ Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 և Մաշտոցի թիվ 31 հասցեներում, աշխատում են թվով 14 անձինք, որոնցից բացի 07.11.2014 թվականին Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում միջոցառում ունենալու կապակցությամբ ևս 4 անձինք ոչ իր հրավերով ժամանակավոր կերպով աշխատել են որպես մատուցողներ: Փաստորեն, Տեսչությունը հիմք է ընդունել անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի հայտարարության մեջ նշված տվյալն այն մասին, որ վերջինիս մոտ աշխատանք կատարող անձնաց թիվը 18 (14+4) է: Նշված տվյալը համադրելով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից ներկայացված եկամտային հարկի հաշվարկում առկա այն տեղեկության հետ, որ վերջինս ունի ընդամենը 3 աշխատող, Տեսչությունը գտել է, որ անհատ ձեռնարկատիրոջ մոտ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպված աշխատողների թիվը հավասար է 15-ի (18-3):

Դատարանը, մասնակիորեն բավարարելով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի հայցը, Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետն անվավեր է ճանաչել միայն թվով 4 չգրանցված աշխատողի (2.400.000 ՀՀ դրամի) մասով: Դատարանը գտել է, որ թեև Տեսչությունն աշխատողների աշխատանքի ընդունումը գրավոր ձևակերպված չլինելու փաստի արձանագրումը չի կատարել ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգով, սակայն անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից առանց ձևակերպման աշխատողների առկայությունն ընդունվելն արդեն բավարար է այդ փաստը հաստատված համարելու համար: Միևնույն ժամանակ Դատարանը նշել է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի հայտարարությամբ նշված թվով 4 մատուցողները, որոնք հրավիրվել են այլ անձի կողմից, անհատ ձեռնարկատիրոջ հետ աշխատանքային հարաբերություններ չեն ունեցել, հետևաբար նրանց կատարած աշխատանքը չի կարող համարվել անօրինական:

Վերաքննիչ դատարանը մերժել է Տեսչության և Մարտին Չարոյանի ներկայացուցի վերաքննիչ բողոքները և Դատարանի վճիռը թողել է անփոփոխ՝ հիմնավոր համարելով Դատարանի վերոգրյալ պատճառաբանությունները:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո համադրելով սույն գործի փաստերը և գնահատելով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործի փաստերի ուսումնասիրության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի քննության ընթացքում վարչական մարմինը չի սպա-

ցուցել այն հանգամանքը, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ իրականացված աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձևակերպելու ճշտության ստուգման շրջանակներում բացահայտված թվով 15 վարձու աշխատողի աշխատանքի ընդունումը գրավոր ձևակերպված չլինելու փաստն արձանագրվել է ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ սահմանված կարգով: Այսպես, սույն գործով բացակայում է որևէ ապացույց այն մասին, որ Տեսչության պաշտոնատար անձինք ստուգման ընթացքում հաջորդաբար կատարել են Կարգի 4-րդ կետում նկարագրված գործողությունները, կազմել են ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշման թիվ 2 հավելվածով սահմանված ձևի արձանագրություն և այն կցել ստուգման ակտին: Տվյալ դեպքում անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստն արձանագրելիս Տեսչության պաշտոնատար անձինք թույլ են տվել, *inter alia*, հետևյալ ընթացակարգային խախտումները.

- 1) գործատուից չեն պահանջվել աշխատանք կատարած անձանց աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտերը կամ գրավոր պայմանագրերը կամ գործատուի կողմից հաստատված հաստիքացուցակը,
- 2) չի կազմվել ստուգման պահին աշխատանք կատարած այն անձանց ցանկը, որոնց մասով գործատուն չի ներկայացնում աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտ կամ գրավոր պայմանագիր,
- 3) չի պարզվել աշխատանք կատարած անձանց ցանկում ներառված անձանց կողմից իրականացված աշխատանքային պարտականությունների բնույթը,
- 4) քայլեր չեն ձեռնարկվել անհատ ձեռնարկատիրոջ մոտ աշխատանք կատարած անձանց համաձայնությանը նրանցից համապատասխան հայտարարություն վերցնելու ուղղությամբ,
- 5) չի կազմվել ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշման թիվ 2 հավելվածով սահմանված ձևի արձանագրություն և այն չի կցվել ստուգման ակտին՝ որպես դրա անբաժանելի մաս:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ իրականացված աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձևակերպելու ճշտության ստուգման շրջանակներում բացահայտված թվով 15 վարձու աշխատողի աշխատանքի ընդունումը գրավոր ձևակերպված չլինելու փաստը Տեսչության կողմից չի արձանագրվել ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգով, ինչն իրավացիորեն հաստատված է համարել նաև Դատարանը: Սիւնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ իրականացված աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ձևակերպելու ճշտության ստուգման շրջանակներում բացահայտված թվով 15 վարձու աշխատողի աշխատանքի ընդունումը գրավոր ձևակերպված չլինելու փաստը ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ սահմանված կարգով արձանագրված չլինելու պայմաններում անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից տրված հայտարարությամբ որոշակի քանակությամբ չգրանցված աշխատողներ ունենալու փաստի ընդունումը տվյալ դեպքում չի կարող հիմք հանդիսանալ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետն իրավաչափ դիտելու համար: Նշված դատողության համար Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասում արտացոլված օրենսդրական այն պարտադիր

պահանջը, որ աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու փաստը պետք է անպայմանորեն արձանագրվի ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգով: Հակառակ պարագայում, այսինքն՝ երբ քննարկվող փաստը չի արձանագրվում ՀՀ կառավարության կողմից սահմանված կարգով, ապա տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտին աշխատողի աշխատանքի ընդունումն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար եկամտային հարկի գծով լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրող վարչական ակտն ամեն դեպքում ոչ իրավաչափ է՝ անկախ այն հանգամանքից, թե արդյոք տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտն ընդունել է իր մոտ չգրանցված աշխատողներ ունենալու փաստը, թե՛ ոչ:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետը նշում չի պարունակում այն բոլոր էական փաստական և իրավաբանական հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք վարչական մարմնին հիմք են տվել ընդունելու աշխատողի աշխատանքի ընդունումը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի նկատմամբ եկամտային հարկի գծով լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրելու վերաբերյալ համապատասխան որոշումը, քանի որ ստուգման ակտը չի պարունակում հիմնավորում աշխատողի աշխատանքի ընդունումը գրավոր չձևակերպելու փաստը ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշմամբ սահմանված Կարգին համապատասխան արձանագրված լինելու վերաբերյալ:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետն ընդունվել է օրենքի, մասնավորապես՝ «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 5-րդ մասի և դրա հիման վրա ընդունված՝ ՀՀ կառավարության 25.07.2013 թվականի թիվ 1259-Ն որոշման, ինչպես նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ և 57-րդ հոդվածների և «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ և 10-րդ կետերի, խախտմամբ և ենթակա էր ամբողջությամբ անվավեր ճանաչման, ինչն անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի վճռաբեկ բողոքը հիմնավոր է և ենթակա է բավարարման:

4.2.1. Քննելով ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով՝ Վճռաբեկ դատարանը եկավ հեղեյալ եզրահանգման.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքի առաջին հիմքով առաջ քաշված հիմնավորումները հակասում են անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում աշխատողի աշխատանքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գրավոր չձևակերպելու համար եկամտային հարկի գծով լրացուցիչ հարկային պարտավորության առաջացման առանձնահատկությունների և իրավական նախադրյալների վերաբերյալ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով անհիմն է:

ՆՈՅՆՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

4.2.2. Քննելով ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճարելի բողոքը երկրորդ հիմքով՝ Վճարելի դատարանը եկավ հետևյալ եզրահանգման.

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ նույն օրենքը կարգավորում է արտոնագրային վճարի հաշվարկման և վճարման հետ կապված հարաբերությունները, սահմանում է վճարողների շրջանակը, արտոնագրային վճարի չափը և վճարման կարգը:

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ արտոնագրային վճարը նույն օրենքով սահմանված չափերով և ժամկետներում նույն օրենքով նախատեսված գործունեություն իրականացնող ֆիզիկական անձի (այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատիրոջ) համար ավելացված արժեքի հարկին (...) փոխարինող պետական բյուջե մուծվող պարտադիր և անհատույց վճար է:

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1.1-ին մասի համաձայն՝ նույն օրենքի անբաժանելի մասը կազմող թիվ 7 հավելվածով սահմանված գործունեության տեսակներ իրականացնողները համարվում են արտոնագրային վճար վճարողներ (...): Նույն օրենքի թիվ 7 հավելվածով սահմանված գործունեության տեսակների համար արտոնագրային վճարի հարկման օբյեկտները, արտոնագրային վճարի հաշվարկման ու վճարման կարգը և ժամկետները սահմանվում են նույն օրենքի անբաժանելի մասը կազմող թիվ 8 հավելվածով:

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքի անբաժանելի մաս համարվող թիվ 7 հավելվածում նշված գործունեության տեսակների մասով գործունեության իրականացման յուրաքանչյուր վայրի արտոնագրում նշված արտոնագրային վճարի ելակետային տվյալի մեծությունը հարկային մարմնի կողմից արձանագրված ելակետային տվյալի մեծությունից պակաս լինելու (...) դեպքերում արտոնագրային վճար վճարողից գանձվում են տվյալ ժամանակահատվածի համար պակաս վճարված արտոնագրային վճարը և տուգանք՝ պակաս վճարված արտոնագրային վճարի 50 տոկոսի չափով (...):

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի թիվ 7 հավելվածի 1-ին կետի 1-ին ենթակետի համաձայն՝ արտոնագրային վճարով հարկվող գործունեության տեսակներից մեկը հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող գործունեությունն է:

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի թիվ 7 հավելվածի 2-րդ կետի 1-ին ենթակետի համաձայն՝ նույն հավելվածի իմաստով՝ հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող գործունեություն է համարվում խոհարարական արտադրանքի սպառման կազմակերպումը:

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի թիվ 8 հավելվածի 13-րդ կետի 1-ին ենթակետի համաձայն (...) հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող (...) գործունեության մասով արտոնագրային վճարի մեկամսյա չափը որոշվում է ելակետային տվյալին համապատասխանող մեկամսյա դրույքաչափով, իսկ նույն հավելվածով գործակից սահմանված լինելու դեպքում՝ մեկամսյա դրույքաչափի և գործակիցների արտադրյալով:

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի թիվ 8 հավելվածի 13-րդ կետի 1-ին ենթակետի համաձայն՝ արտոնագրային վճարի հաշվարկման համար հիմք ընդունվող ելակետային տվյալներն են՝ հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող գործունեության համար՝ հանրային սննդի սպասարկման սրահի մակերեսը, որն իր մեջ ներառում է պատրաստի խոհարարական արտադրանքի իրացման և սպառման կազմակերպման համար նախատեսված տարածքը, իսկ բացօթյա վայրերում հանրային սննդի սպասարկման սրահ է համարվում հանրային սննդի գործունեության իրականացման

ընդհանուր մակերեսը՝ արտահայտված քառակուսի մետրով:

Վերոգրյալ իրավադրույթների համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը, «Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորելով արտոնագրային վճարի հաշվարկման և վճարման հետ կապված հարաբերությունները, սահմանել է, որ արտոնագրային վճարն օրենքով նախատեսված որոշակի գործունեություն իրականացնող անձանց կողմից պետական բյուջե մուծվող պարտադիր և անհատույց վճար է, որը ֆիզիկական անձանց, այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատերերի, համար փոխարինում է ավելացված արժեքի հարկին: Նշված օրենքում օրենսդիրը սպառնիչ կերպով թվարկել է գործունեության այն տեսակները, որոնք իրականացնող սուբյեկտները համարվում են արտոնագրային վճար վճարողներ: Այսպես, ի թիվս այլնի, արտոնագրային վճարով հարկվող գործունեության տեսակ է հանդիսանում նաև հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող գործունեությունը, որն օրենսդրի կողմից բնորոշվում է որպես խոհարարական արտադրանքի սպառման կազմակերպում:

Օրենսդիրը «Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանել է նաև այս կամ այն գործունեության տեսակով զբաղվելու համար վճարման ենթակա արտոնագրային վճարի չափը որոշելու կարգը: Այսպես, օրինակ՝ հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող գործունեության համար արտոնագրային վճարի մեկամսյա չափը որոշվում է ելակետային տվյալին համապատասխանող մեկամսյա դրույքաչափով (կամ գործակից սահմանված լինելու դեպքում՝ մեկամսյա դրույքաչափի և գործակիցների արտադրյալով): Ընդ որում, հանրային սննդի ոլորտում իրականացվող գործունեության համար արտոնագրային վճարի մեկամսյա չափը որոշելու համար որպես ելակետային տվյալ հիմք է ընդունվում հանրային սննդի սպասարկման սրահի մակերեսը՝ արտահայտված քառակուսի մետրով, այսինքն՝

- 1) պատրաստի խոհարարական արտադրանքի իրացման և սպառման կազմակերպման համար նախատեսված տարածքը,
- 2) իսկ բացօթյա վայրերում՝ հանրային սննդի գործունեության իրականացման ընդհանուր տարածքը:

«Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասում օրենսդիրը նախատեսել է արտոնագրային վճար վճարողի պատասխանատվությունն այն դեպքի համար, երբ արտոնագրային վճարով հարկվող գործունեության իրականացման վայրի արտոնագրում նշված արտոնագրային վճարի ելակետային տվյալի մեծությունը պակաս է, քան հարկային մարմնի կողմից արձանագրված ելակետային տվյալի մեծությունը. այդ իրավախախտման համար արտոնագրային վճար վճարողից գանձվում են տվյալ ժամանակահատվածի համար պակաս վճարված արտոնագրային վճարը և տուգանք՝ պակաս վճարված արտոնագրային վճարի 50 տոկոսի չափով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի մոտ կատարված ստուգման արդյունքում Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետով արձանագրվել է, որ անհատ ձեռնարկատիրոջ կողմից հանրային սննդի ոլորտում գործունեության իրականացման երկու տարբեր վայրերի համար արտոնագրային վճարի ելակետային տվյալի մեծությունը պակաս է, քան հարկային մարմնի կողմից արձանագրված ելակետային տվյալի մեծությունը: Նշված իրավախախտման համար «Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ կետի, «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ և 25-րդ հոդվածների ուժով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի նկատմամբ առաջադրվել է լրացուցիչ պարտավորություն՝ 1.192.720 ՀՀ դրամի չափով:

Ըստ ստուգման ակտի՝ նշված փաստն արձանագրելու համար հիմք է ընդունվել անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից ստուգման ընթացքում տրված գրավոր հայտարարության և արտոնագրային վճար վճարող համարվելու մասին 2014 թվականի տարբեր ամիսների հայտարարությունների համեմատությունը: Այսպես, անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից ստուգման ընթացքում տրված գրավոր հայտարարությանը վերջինս նշել է, որ հանրային սննդի ոլորտում գործունեությունն իրականացնում է Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 և Անդրանիկի թիվ 52 հասցեներում՝ համապատասխանաբար 150քմ և 100քմ մակերեսներով սպասարկման սրահներում: Մակայն Մաշտոցի թիվ 31 հասցեի համար անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի՝ արտոնագրային վճար վճարող համարվելու մասին 2014 թվականի հոկտեմբեր ամսվա հայտարարության մեջ ներկայացվել է 68,5քմ մակերես, իսկ նոյեմբեր ամսվա հայտարարության մեջ՝ 58քմ մակերես, այսինքն՝ Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 հասցեի մակերեսը պակաս է ներկայացվել համապատասխանաբար 81,5քմ-ով (150-68,5) և 92քմ-ով (150-58): Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեի համար անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի՝ արտոնագրային վճար վճարող համարվելու մասին 2014 թվականի սեպտեմբեր, հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսների հայտարարության մեջ ներկայացվել է 20քմ մակերես, այսինքն՝ Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեի մակերեսը 3 ամսվա համար պակաս է ներկայացվել 80քմ-ով (100-20):

Դատարանը Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետը ճանաչել է անվավեր՝ պատճառաբանելով, որ վիճարկվող վարչական ակտի 3-րդ կետն ընդունվել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ և 37-րդ հոդվածների խախտմամբ, քանի որ վարչական մարմինն անհիմն կերպով հիմք է ընդունել անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից ստուգման ընթացքում տրված գրավոր հայտարարությունը և չի հերքել ստուգման ակտի նախագծի առարկությանը ներկայացված տեղեկություններն այն մասին, որ Երևան քաղաքի Անդրանիկի թիվ 52 հասցեում փաստացի օգտագործվող տարածքի մակերեսը կազմում է միայն 20քմ, Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում՝ 58քմ:

Վերաքննիչ դատարանը մերժել է Տեսչության վերաքննիչ բողոքը և Դատարանի վճիռը թողել է անփոփոխ՝ վերահաստատելով Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ Դատարանի պատճառաբանությունները:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո համադրելով սույն գործի փաստերը և գնահատելով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի «գ» կետի համաձայն՝ տնտեսավարող սուբյեկտի պաշտոնատար անձինք իրավունք ունեն ներկայացնել բացատրություններ (...):

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը վարչական վարույթում որպես ապացույց գնահատում է գործում առկա բացատրությունները (...):

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ վարչական վարույթի, այդ թվում նաև՝ օրենքով նախատեսված ստուգումների, ընթացքում տնտեսավարող սուբյեկտի պաշտոնատար անձանց կողմից տրված բացատրությունները հանդիսանում են ապացույցներ և կարող են դրվել այդ վարչական վարույթի արդյունքում կայացվելիք վարչական ակտի հիմքում, եթե տվյալ հարաբերությունները կարգավորող հատուկ օրենսդրությամբ որևէ այլ ընթացակարգ նախատեսված չէ:

Տվյալ դեպքում վարչական վարույթի ընթացքում, մասնավորապես՝ օրենքով սահմանված ելակետային տվյալների և գործակիցների ճշտության ստուգումը փաստացի սկսելու օրը, այն է՝ 07.11.2014 թվականին, անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանը գրավոր բացատրություն է տվել այն մասին, որ «(...) *Մաշտոցի թիվ 31 հասցեում գործող հանրային սննդի կետը գործում է 150քմ տարածքում, իսկ Անդրանիկի թիվ 52 հասցեում էլ գործունեություն է իրականացվում 100քմ տարածքում (...)*»: Փաստորեն, նշված բացատրությամբ (հայտարարությամբ) անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանը հստակ և աներկբա կերպով վարչական մարմնին հայտնել է Երևան քաղաքի Մաշտոցի թիվ 31 և Անդրանիկի թիվ 52 հասցեներում հանրային սննդի ոլորտում իր կողմից իրականացվող գործունեության համար արտոնագրային վճարի մեկամսյա չափը որոշելու համար հիմք հանդիսացող ելակետային տվյալները, այսինքն՝ նշված հասցեներում պատրաստի խոհարարական արտադրանքի իրացման և սպառման կազմակերպման համար նախատեսված տարածքների մակերեսները: Հիմք ընդունելով հանրային սննդի սպասարկման սրահի մակերեսների վերաբերյալ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի կողմից տրված բացատրության (հայտարարության) մեջ նշված առերևույթ կասկած չհարուցող տվյալները՝ ստուգում իրականացնող վարչական մարմնին արձանագրել է, որ անհատ ձեռնարկատիրոջ կողմից արտոնագրային վճարով հարկվող գործունեության իրականացման վայրերի համար արտոնագրային վճարի մեկամսյա չափը որոշելու համար հիմք հանդիսացող ի սկզբանե հարկային մարմին ներկայացված ելակետային տվյալների մեծությունը պակաս է, քան ստուգման արդյունքում հարկային մարմնի կողմից պարզված ելակետային տվյալների մեծությունը: Ինչ վերաբերում է ստուգման ակտի նախագծի վերաբերյալ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի կողմից հետագայում ներկայացված առարկությանը, ապա Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ այն չի կարող նսեմացնել անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի կողմից 07.11.2014 թվականին տրված գրավոր բացատրության (հայտարարության) ապացուցողական նշանակությունը կամ հիմք հանդիսանալ նշված բացատրությամբ ներկայացված տեղեկությունները ոչ արժանահավատ դիտարկելու համար:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանին «Արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասի խախտումը վերագրվել է իրավաչափորեն, և այդ մասով վիճարկվող վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու իրավական հիմքերը բացակայել են, ինչն անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքը երկրորդ հիմքով հիմնավոր է, և անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի հայքը՝ Տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասով, ենթակա էր մերժման, ինչը հաշվի չի առնվել ստորադաս դատարանների կողմից:

Այսպիսով, սույն գործով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Ջարոյանի վճռաբեկ բողոքի հիմքի և ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքի երկրորդ հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-151-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի վերոգրյալ հոդվածով ամրագրված՝ անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է բերում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական ղեկարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ եթե հայցվորի կամ բողոք բերողի պահանջները բավարարվում են մասամբ, ապա հաշվանցման եղանակով դատարանը կարող է հայցվորին, բողոք բերողին և պատասխանողին փոխադարձաբար ազատել դատական ծախսերի հատուցումից կամ համաչափորեն բաշխել դատական ծախսերը նրանց միջև:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանը վերաքննիչ բողոքի համար վճարել է 10.000 ՀՀ դրամ, իսկ վճռաբեկ բողոքի համար՝ 20.000 ՀՀ դրամ պետական տուրք: Այդ ծավալով վճարված պետական տուրքն անհրաժեշտ է եղել վճռաբեկ բողոք բերող անձի դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար, քանի որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման: Հետևաբար, անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Չարոյանի կողմից վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումարը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի հիմքով

ենթակա է հատուցման ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով ՀՀ ֆինանսների նախարարությունն իր վերաքննիչ բողոքի համար վճարել է 10.000 ՀՀ դրամ, իսկ վճռաբեկ բողոքի համար՝ 20.000 ՀՀ դրամ պետական տուրք: Հետևաբար, ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումարը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի հիմքով ենթակա է հատուցման անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Զարոյանի կողմից, քանի որ ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքը ևս ենթակա է բավարարման (մասնակիորեն):

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տվյալ դեպքում անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Զարոյանի վճռաբեկ բողոքի բավարարման և ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքի մասնակի բավարարման պայմաններում հայցվորի պահանջը բավարարվում է մասամբ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Զարոյանին և ՀՀ ֆինանսների նախարարությանն անհրաժեշտ է հաշվանցման եղանակով փոխադարձաբար ազատել վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար դատական ծախսերի հատուցումից: Հետևաբար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի ուժով վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար պետական տուրքի հատուցման հարցը պետք է համարել լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Զարոյանի վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 22.12.2015 թվականի որոշման՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության Շենգավիթի հարկային տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետը՝ թվով 11 չգրանցված աշխատողի համար 6.600.000 ՀՀ դրամ լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրելու մասով, անվավեր ճանաչելու հայցապահանջը մերժելու մասով ՀՀ վարչական դատարանի 03.07.2015 թվականի վճիռն անփոփոխ թողնելու մասը և այդ մասով փոփոխել այն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Զարոյանի հայցը՝ նշված պահանջի մասով, բավարարել: ՀՀ ֆինանսների նախարարության Շենգավիթի հարկային տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 1-ին կետը՝ թվով 11 չգրանցված աշխատողի համար 6.600.000 ՀՀ դրամ լրացուցիչ հարկային պարտավորություն առաջադրելու մասով, ճանաչել անվավեր:

ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 22.12.2015 թվականի որոշման՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության Շենգավիթի հարկային տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետն անվավեր ճանաչելու հայցապահանջը բավարարելու մասով ՀՀ վարչական դատարանի 03.07.2015 թվականի վճիռն անփոփոխ թողնելու մասը և այդ մասով փոփոխել այն՝ անհատ ձեռնարկատեր Մարտին Զարոյանի հայցը՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության Շենգավիթի հարկային տեսչության 20.11.2014 թվականի թիվ 6100287 ակտի 3-րդ կետն անվավեր ճանաչելու պահանջի

մասին, մերժել: Մնացած մասով ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 22.12.2015 թվականի որոշումը թողնել անփոփոխ:

2. Վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար դատական ծախսերի հարցը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիմքով համարել լուծված:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2017 թվականի հուլիսի 20-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով «Ինտերպոլ» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերու-
թյուն) ներկայացուցիչներ Սիլվա Պետրոսյանի և Արթուր Դավթյանի վճարեկ բողոքը
ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 22.12.2016 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ
հայցի Խորեն Նասիբյանի ընդդեմ Ընկերության՝ անհատական իրավական ակտն
անվավեր ճանաչելու, աշխատանքում վերականգնելու, չվճարված աշխատավարձը և
միջին աշխատավարձը հարկադիր պարապորոյի ամբողջ ժամանակահատվածի հա-
մար վճարելուն պարտավորեցնելու, գանձման ենթակա աշխատավարձի նկատմամբ
ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասը կիրառելու պահանջների
մասին, և ըստ հակընդդեմ հայցի Ընկերության ընդդեմ Խորեն Նասիբյանի՝ գումարի
բռնագանձման պահանջի մասին,

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Խորեն Նասիբյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Ընկե-
րության կողմից 26.06.2015 թվականին ընդունված անհատական իրավական ակտը
և իրեն վերականգնել աշխատանքում, պարտավորեցնել Ընկերությանը վճարելու
մինչև 26.06.2015 թվականն իրեն հասանելիք չվճարված աշխատավարձը, հարկադիր
պարապորոյի ամբողջ ժամանակահատվածի համար միջին աշխատավարձը, մինչև
26.06.2015 թվականը գանձման ենթակա աշխատավարձի գումարի նկատմամբ կի-
րառել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասը և Ընկերությունից
բռնագանձել տուժանք նշված աշխատավարձի վճարման կետանցված յուրաքանչյուր
օրվա համար:

Հակընդդեմ հայցով դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է Խորեն Նասի-
բյանից բռնագանձել 400.000 ՀՀ դրամ՝ որպես Ընկերության կողմից Խորեն Նասիբյա-
նին հանձնված և չվերադարձված ապրանքների գումար:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասու-
թյան դատարանի (դատավոր՝ Կ. Պետրոսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 29.07.2016
թվականի վճռով հայցը բավարարվել է, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ մերժվել:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան)

**ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն**

22.12.2016 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 29.07.2016 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք են ներկայացրել Ընկերության ներկայացուցիչները: Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Խորեն Նասիբյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, փաստարկները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոնշյալ հիմնավորումներով.

1) *Վերաքննիչ դատարանը կիրառել է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 60-րդ, 61-րդ, 61.1.-րդ և 68-րդ հոդվածները, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը և 265-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որոնք չպետք է կիրառել, չի կիրառել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը, որոնք պետք է կիրառել, սխալ է մեկնաբանել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:*

Բողոք բերած անձինք նշված պնդումը պարճառաբանել են հերկյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել միայն 26.06.2015 թվականին Ընկերության կողմից ընդունված անհատական իրավական ակտի անվավերության հարցը և գալով սխալ եզրահանգման՝ չի անդրադարձել ակտի հիմքում դրված, աշխատանքից ազատելու համար հիմք հանդիսացած իրավական նորմին գնահատական տալուն:

Բացի այդ, սույն գործում առկա չէ վեճի առարկա հանդիսացող 26.06.2015 թվականի հրամանը, իսկ հայցվորի վրա դրված է նշված հրամանը դատարան ներկայացնելու պարտականությունը, մինչդեռ հայցվորը ոչ մի միջոց չի ձեռնարկել ստանալու այդ հրամանը:

Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ իրավական ակտի մասին իրազեկված լինելու փաստը հաստատվում է իրավական ակտի հանձնումով, և եկել է այն եզրահանգման, որ Ընկերության կողմից ընդունված ակտն իրավաբանական ուժ չունի՝ չանդրադառնալով այն հարցին, թե որ պահն է համարվում ակտի իրավաբանական ուժի մեջ մտնելու պահը՝ իրավական ակտի հանձնումը, թե իրավական ակտի մասին իրազեկումը: Վերաքննիչ դատարանը չի հանգել միանշանակ հետևության, թե արդյոք Ընկերության ընդունած ակտն առչինչ է, անվավեր, թե իրավաբանական ուժ չունեցող:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Խորեն Նասիբյանը չէր կարող վերականգնվել նախկին աշխատանքում, ուստի կիրառելի էր ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, մինչդեռ Դատարանը կիրառել է նույն հոդվածի 1-ին մասը:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև, որ Ընկերությունը հայցվորին վճարել է մայիս ամսվա աշխատավարձը, իսկ մինչև 26.06.2015 թվականն Ընկերությունը հայցվորին աշխատավարձ վճարելու պարտավորություն չի ունեցել, հետևաբար չէր կարող բռնագանձվել այդ աշխատավարձը և դրա նկատմամբ հաշվարկվել ու բռնագանձվել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված տույժը:

2) *Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածը:*

Բողոք բերած անձինք նշված պնդումը պարճառաբանել են հերկյալ փաստարկով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ Ընկերության կողմից Գատարան է ներկայացվել թիվ Ա6320310332 հարկային հաշիվը, որի համաձայն՝ «Alcatel One Touch Idol 2 mini» բջջային հեռախոսն Ընկերությանը մատակարարվել է 87.900 ՀՀ դրամով, իսկ «HP PROBOOK 450G1 15/4/750/15.6» մոդելի համակարգչի մասով Ընկերությունը ներկայացրել է «INVOICE» վերառառությամբ փաստաթուղթ, որտեղ երևում է, որ այդ համակարգիչը տրամադրվել է Խորեն Նասիբյանին: Աշխատանքից ազատվելուց հետո Խորեն Նասիբյանը չի վերադարձրել նշված ապրանքները, ինչը, սակայն, Գատարանի կողմից պատշաճ չի գնահատվել, և հակընդդեմ հայցն անհիմն կերպով մերժվել է:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձինք պահանջել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 22.12.2016 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը մերժել, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ բավարարել:

2.1 Վճարել բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Բողոքաբերն ըստ էության չի ներկայացրել որևէ պատշաճ հիմնավորում այն մասին, որ Գատարանի վճիռն օրինական չէ: Վճարել բողոքի հիմնավորումների հիմքում դրված օրենսդրական նորմերը մեկնաբանվել են՝ խեղաթյուրելով դրանց իմաստը, որպիսի հանգամանքը հակասում է «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածով սահմանված՝ իրավական ակտի մեկնաբանման կանոններին: Մասնավորապես՝ Ընկերությունը չի ապացուցել հայցվորի կողմից աշխատանքի չներկայանալու հանգամանքը, ինչպես նաև անդրադառնալով «ուժի մեջ չմտած», «անվավեր» և «առոչինչ» եզրույթներին՝ Ընկերությունն ինքն էլ չի նշել դրանց տարբերությունները: Ինչ վերաբերում է աշխատանքում վերականգնելու անհնարինությանը, ապա Ընկերությունը չի ներկայացրել որևէ ապացույց անհնարինության մասին:

Բացի այդ, գործում առկա չէ Ընկերության կողմից ներկայացված որևէ ապացույց այն մասին, որ հակընդդեմ հայցում նշված տեխնիկական սարքերը հանձնվել են հայցվորին:

3. Վճարել բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Խորեն Նասիբյանի և Ընկերության միջև 22.01.2015 թվականին կնքված աշխատանքային պայմանագրի 1.1 կետի համաձայն՝ Խորեն Նասիբյանն ընդունվել է աշխատանքի որպես գործադիր տնօրեն: Պայմանագրի 1.2 կետի համաձայն՝ աշխատանքային պայմանագրով ստանձնած աշխատանքն աշխատողի հիմնական աշխատանքից զատ համատեղությամբ աշխատանք է:

Պայմանագրի 5.1 կետի համաձայն՝ աշխատողի հաստատուն համախառն ամսական աշխատավարձը՝ ներառյալ կիրառելի հարկերը և վճարները, կազմում է 1.889.000 ՀՀ դրամ, որից զուտ աշխատավարձը՝ 1.400.000 ՀՀ դրամ, եկամտային հարկը՝ 489.000 ՀՀ դրամ:

Պայմանագրի 6.1 կետի համաձայն՝ աշխատողի առաջին աշխատանքային օրն է 01.02.2015 թվականը, աշխատողի աշխատանքը՝ երկուշաբթի-որբաթ օրերին: Այդուհանդերձ, աշխատողի ղեկավար պաշտոնից ելնելով՝ նրա աշխատանքային ռեժիմը կարող է որոշակիորեն տարբերվել վերը նշվածից և լինել չկարգավորվող: Պայմանագրի 6.2 կետի համաձայն՝ պայմանագրի գործողության ժամկետն է 6 ամիս՝ հաշ-

ՆՈՅՆԵՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ված աշխատողի առաջին աշխատանքային օրվանից: Պայմանագրի 6.5 կետի համաձայն՝ եթե կողմերից որևէ մեկը Պայմանագրի ժամկետը լրանալուց առնվազն 10 օր առաջ գրավոր չի ծանուցում մյուս կողմին, որ չի ցանկանում շարունակել Պայմանագիրը, ապա Պայմանագրի գործողության ժամկետը համարվում է երկարացված 6 ամիս ժամկետով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 9-15**):

2) Ընկերության 17.06.2015 թվականի ծանուցման համաձայն՝ 05.05.2015 թվականից ավելի քան 1 ամիս 10 օր Խորեն Նասիբյանն անհարգելի պատճառներով չի ներկայացել աշխատանքի: Առաջարկվել է 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում ներկայացնել գրավոր բացատրություն աշխատանքի չներկայանալու պատճառների մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 71**):

3) 23.06.2015 թվականի բացատրությամբ Խորեն Նասիբյանը հայտնել է, որ իր պաշտոնի առանձնահատկություններից ելնելով՝ աշխատանքային ռեժիմը չկարգավորվող է, Ընկերության ծանուցման մեջ նշված ժամկետի ընթացքում և տվյալ պահին ինքը գտնվում է աշխատանքի մեջ, կատարում է իր պարտականությունները (**հատոր 1-ին, գ.թ. 72-73**):

4) 21.07.2015 թվականի էլեկտրոնային նամակագրության համաձայն՝ Խորեն Նասիբյանի բանկային հաշվեհամարին Ընկերության կողմից կատարվել է 445.865 ՀՀ դրամի չափով փոխանցում (**հատոր 1-ին, գ.թ. 69**):

5) 05.08.2015 թվականին Ընկերության աշխատակից Գոհար Պապոյանին ուղարկված էլեկտրոնային նամակագրության, 15.07.2016 թվականի դատական նիստի ժամանակ որպես վկա հրավիրված Ռուբեն Խաչատրյանի ցուցմունքի համաձայն՝ Խորեն Նասիբյանը մինչև 2015 թվականի օգոստոս ամիսը ներառյալ կատարել է իր պարտականությունները (**հատոր 1-ին գ.թ. 30, հատոր 2-րդ, գ.թ. 128-131, 135, դատական նիստի արձանագրություն**):

6) 06.05.2015 թվականի թիվ Ա6320310332 հարկային հաշվի համաձայն՝ «Alcatel One Touch Idol 2 mini» բջջային հեռախոսը Ընկերությանը մատակարարվել է 06.05.2015 թվականին 87.900 ՀՀ դրամով (**հատոր 2-րդ, գ.թ. 61**):

7) Սույն գործում առկա չէ 26.06.2015 թվականին Խորեն Նասիբյանին աշխատանքից ազատելու մասին հրամանը, ինչպես նաև ապացույց՝ այդ հրամանի մասին վերջինիս պատշաճ իրազեկելու մասին:

4. Վճարել դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճարել դատարանն արձանագրում է, որ վճարել բողոքի վարույթ ընդունումը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի առկայությամբ, այն է՝

1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճարել դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ գործով ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 5-րդ և 265-րդ հոդվածների վերաբերյալ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար,

2) ստորադաս դատարանի կողմից ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասի խախտման և 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասի չկիրառման հետևանքով առկա է առերևույթ դատական սխալ, որն ազդել է գործի ելքի վրա, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճարել դատարանն անհրաժեշտ է համարում

անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

1) արդյո՞ք աշխատողին աշխատանքից ազատելու մասին անհատական իրավական ակտը ենթակա է անվավեր ճանաչման, եթե այն ուժի մեջ չի մտել,

2) արդյո՞ք աշխատողը կարող է վերականգնվել իր նախկին աշխատանքում, եթե վեճը լուծելու պահին լրացել է գործարտի և աշխատողի միջև կնքված որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը: Այդ դեպքում երբ վանի՞ց պետք է աշխատանքային պայմանագիրը համարվի լուծված: Արդյո՞ք որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու պարճառով գործարտի և աշխատողի հետագա աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինության դեպքում գործարտն պարտավոր է հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար վճարել հատուցում՝ միջին աշխատավարձի չափով մինչև դարարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը և աշխատողին աշխատանքում չվերականգնելու դիմաց հատուցում:

Վերոգրյալի համատեքստում քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքերի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ.

1. վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պարճառաբանությամբ.

ա) գործարտի կայացրած անհատական իրավական ակտն ուժի մեջ մտնելու կարգը և ուժի մեջ չմտնած ակտի վիճարկման հնարավորությունը.

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրավական ակտը Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդի, Հայաստանի Հանրապետության պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական կամ համայնքային հիմնարկների, ինչպես նաև իրավաբանական անձանց, դրանց առանձնացված ստորաբաժանումների կամ հիմնարկների՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով իրենց լիազորությունների շրջանակում ընդունած պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է, որով սահմանվում են պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, պատասխանատվություններ, սահմանափակումներ կամ այլ կանոններ (այսուհետ՝ վարքագծի կանոններ):

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ իրավական ակտերն իրենց բնույթով լինում են նորմատիվ, անհատական (ոչ նորմատիվ) կամ ներքին (լոկալ):

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ անհատական ակտ է նույն հոդվածի առաջին մասում նշված մարմինների՝ իրենց լիազորությունների շրջանակում ընդունած իրավական այն ակտը, որն ունի ժամանակավոր կամ մշտական բնույթ, նախատեսված է մեկանգամյա կամ բազմակի կիրառման համար, չի պարունակում իրավական նորմ և սահմանում է վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակի անհատապես նշված (նախատեսված) ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց կամ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ պետական կամ համայնքային հիմնարկների (այսուհետ՝ անձ) համար:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին պարբերության համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի նախագահի, Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի, գերատեսչական, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական այլ մարմինների, պետական կամ համայնքային հիմնարկների, **իրավաբանական անձանց** անհատական իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում դրանց **ընդունմանը հաջորդող օրվանից**, եթե այլ բան նախատեսված չէ նույն օրենքով, այլ օրենքներով

կամ այդ անհատական իրավական ակտով: (...) Եթե նույն մասով սահմանված անհատական իրավական ակտերով նախատեսված է պարտականություն (այդ թվում՝ հանձնարարություններ) սահմանող կամ պետական մարմինների, պետական կամ համայնքային հիմնարկների կամ անձանց իրավական վիճակը վատթարացնող դրույթ, ապա այդ անհատական իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում տվյալ անհատական իրավական ակտը համապատասխան մարմիններում կամ կազմակերպություններում մուտքագրվելու կամ պաշտոնատար անձանց կամ քաղաքացիներին հանձնվելու կամ նրանց տրամադրած (նշած) գտնվելու կամ բնակության վայր ուղարկելու կամ պատշաճ այլ կարգով **իրազեկելու օրվան հաջորդող օրվանից**, եթե օրենքով կամ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական այլ ակտերով կամ այդ անհատական իրավական ակտով ավելի ուշ ժամկետ նախատեսված չէ:

Նույն մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ նույն մասում նախատեսված մարմինների ընդունած և պատասխանատվություն սահմանող անհատական իրավական ակտն ուժի մեջ է մտնում տվյալ անհատական իրավական ակտը համապատասխան մարմիններում կամ կազմակերպություններում մուտքագրվելու կամ պաշտոնատար անձանց կամ քաղաքացիներին հանձնելու կամ նրանց տրամադրած (նշած) գտնվելու կամ բնակվելու վայր ուղարկելու կամ պատշաճ այլ կարգով **նրանց իրազեկելու պահից**, եթե օրենքով կամ ավելի բարձր իրավական ուժ ունեցող իրավական այլ ակտերով կամ այդ անհատական իրավական ակտով ավելի ուշ ժամկետ նախատեսված չէ:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 61-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անհատական իրավական այլ ակտերը՝ դրանք ընդունելու օրվան հաջորդող երեք օրվա ընթացքում ուղարկվում կամ հանձնվում են այն մարմիններին, պաշտոնատար անձանց կամ քաղաքացիներին, որոնց վրա տարածվում են դրանք:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 61.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նույն օրենքով նախատեսված **իրավաբանական ուժ չունեցող իրավական ակտերն առ ոչինչ են և ենթակա չեն կատարման կամ կիրառման**: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ իրավաբանական ուժ չունեցող իրավական ակտի կատարումը կամ կիրառումն առաջացնում է օրենքով սահմանված պատասխանատվություն:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անձը պարտավոր չէ կատարել իրավաբանական ուժ չունեցող, ինչպես նաև նույն օրենքով սահմանված կարգով չիրապարակված կամ ուժի մեջ չմտած իրավական ակտի պահանջները: Անձը չի կարող պատասխանատվության ենթարկվել իրավաբանական ուժ չունեցող, ինչպես նաև նույն օրենքով սահմանված կարգով չիրապարակված կամ ուժի մեջ չմտած իրավական ակտի պահանջների խախտման համար:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործատուի ներքին և անհատական իրավական ակտերն ընդունվում են հրամանների կամ կարգադրությունների, իսկ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում՝ այլ իրավական ակտերի տեսքով:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անհատական աշխատանքային հարաբերությունները կարգավորելու նպատակով գործատուն ընդունում է անհատական իրավական ակտեր:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գործատուի ընդունած ներքին և անհատական իրավական ակտերն **ուժի մեջ են մտնում** այդ ակտի մասին համապատասխան անձանց **պատշաճ կարգով իրազեկելու պահից**, եթե այդ իրավական ակտերով այլ ժամկետ նախատեսված չէ: Աշխատանքի ընդունման, ինչպես նաև աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու մասին անհատական իրավական ակտի մեկ օրինակը

հանձնվում է աշխատողին այն ընդունելուց հետո՝ երեք օրվա ընթացքում:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է՝

(...) 4) պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ գործատուի իրավական ակտն անվավեր ճանաչելով, (...)

11) օրենքով նախատեսված այլ եղանակներով:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի վերոհիշյալ հոդվածների վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ իրավական ակտերի՝ մասնավորապես անհատական իրավական ակտերի կատարման կամ կիրառման հնարավորությունն օրենսդիրը պայմանավորել է դրանց ուժի մեջ մտնելու հանգամանքով, այսինքն՝ եթե այդ իրավական ակտերն օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով ուժի մեջ չեն մտել, ապա դրանք ի սկզբանե առոչինչ են, իրավական առումով գոյություն չունեն և կատարման կամ կիրառման ենթակա չեն: Ավելին, առոչինչ իրավական ակտերի կատարման կամ կիրառման համար օրենսդիրը սահմանել է պատասխանատվություն: Դա նշանակում է, որ ուժի մեջ չմտած իրավական ակտերը որևէ իրավական հետևանք չեն կարող առաջացնել իրավական ակտերի հասցեատերերի, ինչպես նաև այլ իրավակիրառողների համար, բացի դրանց կատարման կամ կիրառման համար պատասխանատվությունից: Ընդ որում, մնան կարգավորումը կիրառելի է նաև ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի տեսանկյունից գործատու հանդիսացող իրավաբանական անձի ընդունած ակտերի նկատմամբ:

Վճռաբեկ դատարանի եզրահանգմամբ գործատուի՝ օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին չհամապատասխանող անհատական իրավական ակտի վիճարկման համար նախ անհրաժեշտ է, որպեսզի այդ իրավական ակտն իրավաբանական ուժի մեջ մտած լինի: Իրավական ակտի հասցեատիրոջ պահանջով ակտն անվավեր ճանաչելը վերջինիս համար իրավական նշանակություն ունի այն դեպքում, երբ վիճարկվող ակտի կատարմամբ կամ կիրառմամբ խախտվել են կամ կարող են խախտվել նրա իրավունքներն ու օրինական շահերը, իսկ դա կարող է առկա լինել միայն իրավաբանական ուժի մեջ մտած ակտի պարագայում՝ նկատի ունենալով, որ եթե անհատական իրավական ակտի մասին հասցեատերը սահմանված կարգով չի իրազեկվել, ապա անկախ այն հանգամանքից՝ այդ իրավական ակտն իր բովանդակությամբ համապատասխանում է օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին, թե՛ ոչ, այդ իրավաբանական ակտն ուժի մեջ չմտնելու հետևանքով ենթակա չէ կատարման կամ կիրառման: Նման դեպքում դատարաններն աշխատողների իրավունքների պաշտպանությունը պետք է իրականացնեն ոչ թե ուժի մեջ չմտած անհատական իրավական ակտն անվավեր ճանաչելով, այլ պարզապես այդ իրավական ակտը չկիրառելով, ինչը կառաջացնի աշխատողի ակնկալված բարենպաստ իրավական հետևանքը: Վճռաբեկ դատարանի մնան հետևությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ի սկզբանե գոյություն չունեցող, իրավաբանական ուժ չստացած իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջն առարկայագուրկ է, այսինքն՝ չի կարող վիճարկվել իրավական առումով գոյություն չունեցող ակտը: Հետևաբար իրավաբանական ուժ չունեցող անհատական իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջը բավարարվել չի կարող:

բ) որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրից բխող աշխատանքային հարաբերությունների դադարման առանձնահատկությունները.

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային հարաբերությունները աշխատողի և գործատուի փոխադարձ համաձայնության վրա

հիմնված հարաբերություններն են, ըստ որի՝ աշխատողն անձամբ, որոշակի վարձատրությամբ կատարում է աշխատանքային գործառույթներ (որոշակի մասնագիտությամբ, որակավորմամբ կամ պաշտոնում աշխատանք)՝ ենթարկվելով ներքին կարգապահական կանոններին, իսկ գործատուն ապահովում է աշխատանքային օրենսդրությամբ, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերով, կոլեկտիվ և աշխատանքային պայմանագրերով նախատեսված աշխատանքի պայմաններ:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող՝ 01.03.2011 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատողի և գործատուի միջև աշխատանքային հարաբերությունները ծագում են աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կնքված գրավոր աշխատանքային պայմանագրով կամ կողմերի համաձայնությամբ՝ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտով:

Ներկայումս գործող ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատողի և գործատուի միջև աշխատանքային հարաբերությունները ծագում են աշխատանքային օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կնքված գրավոր աշխատանքային պայմանագրով կամ աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտով:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային պայմանագիրը համաձայնություն է աշխատողի և գործատուի միջև, ըստ որի՝ աշխատողը պարտավորվում է գործատուի համար կատարել որոշակի մասնագիտությամբ, որակավորմամբ աշխատանք՝ պահպանելով աշխատավայրում սահմանված աշխատանքային կարգապահությունը, իսկ գործատուն պարտավորվում է աշխատողին տրամադրել պայմանագրով որոշված աշխատանքը, վճարել նրա կատարած աշխատանքի համար պայմանավորված աշխատավարձը և ապահովել Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ, այլ նորմատիվ իրավական ակտերով, կոլեկտիվ պայմանագրով, կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված աշխատանքային պայմաններ:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային պայմանագիրը կնքվում է՝

1) անորոշ ժամկետով, եթե աշխատանքային պայմանագրում դրա գործողության ժամկետը նշված չէ,

2) որոշակի ժամկետով, եթե աշխատանքային պայմանագրում դրա գործողության ժամկետը նշված է:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր է կնքվում, եթե աշխատանքային հարաբերությունները չեն կարող որոշվել անորոշ ժամկետով՝ հաշվի առնելով կատարվելիք աշխատանքի բնույթը կամ կատարման պայմանները, եթե նույն օրենսգրքով կամ օրենքներով այլ բան նախատեսված չէ:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը կարող է կնքվել որոշակի ժամանակահատվածով կամ օրացուցային ժամկետի սահմանումով կամ աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված աշխատանքների ավարտման սահմանումով:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ որոշակի ժամկետով պայմանագրեր կնքվում են նաև համատեղությամբ աշխատանք կատարողների հետ:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխա-

տանքային պայմանագիրը լուծվում է՝

(...) 2) պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու դեպքում.

(...) 4) գործատուի նախաձեռնությամբ (...):

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածով նախատեսված դեպքերում աշխատանքային պայմանագրի լուծումը ձևակերպվում է գործատուի ընդունած անհատական իրավական ակտով (...):

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի համաձայն՝ աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը կարող է սահմանվել մինչև որոշակի օրացուցային տարին, ամիսը, ամսաթիվը կամ մինչև որոշակի իրադարձություն տեղի ունենալը, դրա փոփոխվելը կամ ավարտվելը:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու պատճառով գործատուն կամ աշխատողն իրավունք ունեն լուծելու պայմանագիրը, բացառությամբ նույն հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված դեպքի:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործատուն կարող է ժամկետը լրանալու պատճառով լուծել որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը՝ այդ մասին գրավոր ծանուցելով աշխատողին առնվազն տասն օր առաջ:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ աշխատողը կարող է լուծել որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը՝ պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց առնվազն տասն օր առաջ գրավոր ծանուցելով գործատուին: Եթե աշխատողը չի ծանուցել գործատուին որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու մասին և պայմանագրով նախատեսված վերջին աշխատանքային օրվան հաջորդող աշխատանքային օրը դուրս չի եկել աշխատանքի, ապա պայմանագիրը համարվում է լուծված, և գործատուն պարտավոր է աշխատողի հետ կատարել վերջնահաշվարկ այդպիսի պահանջ ներկայացվելու օրվան հաջորդող հինգ օրվա ընթացքում:

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ եթե որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց հետո պայմանագիրը չի լուծվում նույն հոդվածով սահմանված կարգով, և աշխատանքային հարաբերությունները շարունակվում են, ապա պայմանագիրը համարվում է կնքված անորոշ ժամկետով:

Վերոնշյալ իրավական նորմերի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ աշխատանքային հարաբերությունները կարգավորվում են, որպես կանոն, անորոշ ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրով՝ նկատի ունենալով աշխատանքային հարաբերությունների կայուն և կատարվող աշխատանքի մշտական բնույթ ունենալը: Երաշխավորված աշխատանքի ապահովման և աշխատանքային հարաբերությունների կայունության սկզբունքն առավել արտահայտվում է հենց անորոշ ժամկետով աշխատանքային հարաբերություններում: Ուստի, դա է պատճառը, որ օրենսդիրը սահմանափակել է աշխատանքային պայմանագրեր կնքելիս անորոշ ժամկետով կամ որոշակի ժամկետով պայմանագրի տեսակն ընտրելու՝ կողմերի կամքի ազատությունը՝ սահմանելով, որ որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր է կնքվում, եթե աշխատանքային հարաբերությունները չեն կարող որոշվել անորոշ ժամկետով:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ գործատուի և աշխատողի միջև որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր կնքելիս նրանց միջև աշխատանքային հարաբերությունները ծագում են աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամ-

կետի սկզբից և տևում մինչև դրա գործողության ժամկետի ավարտը: Աշխատանքային իրավահարաբերությունները՝ որպես կամային հասարակական հարաբերություններ, ծագում, փոփոխվում և դադարում են աշխատանքային իրավունքի սուբյեկտների կամքի ազատ արտահայտության արդյունքում: Եթե աշխատանքային պայմանագրի կողմերն օրենքին համապատասխան որոշում են կնքել որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագիր, ապա նրանք կամովին իրենց աշխատանքային հարաբերությունները սահմանափակում են պայմանագրով որոշված ժամկետով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-րդ հոդվածով նախատեսվում է գործողության ժամկետը լրանալու հիմքով որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի լուծման մեխանիզմը՝ առանձնացնելով մնացած պայմանագրի լուծման հնարավոր տարբերակները:

Այսպես, ընդհանուր կանոնն այն է, որ աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց հետո գործատուի և աշխատողի միջև աշխատանքային հարաբերությունները դադարում են: Օրենսդիրը նշված կարգից սահմանել է մեկ բացառություն, այն է՝ եթե որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց հետո պայմանագիրը չի լուծվում օրենքով սահմանված կարգով, և աշխատանքային հարաբերությունները շարունակվում են, ապա պայմանագիրը համարվում է կնքված անորոշ ժամկետով: Նման իրավակարգավորումից բխում է, որ աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետի լրանալն ինքնին չի հանգեցնում աշխատանքային պայմանագրի դադարման, **եթե պայմանագրի երկու կողմերն էլ դրսևորում են աշխատանքային հարաբերությունները շարունակելու կամք**, այսինքն՝ աշխատողը շարունակում է աշխատանքը, իսկ գործատուն՝ ընդունում նրա աշխատանքի արդյունքը, ինչպես նաև կողմերը շարունակում են իրացնել աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները: Ուստի, այն դեպքերում, երբ որոշակի ժամկետով կնքված **աշխատանքային պայմանագրով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո** աշխատողը փաստացի շարունակում է աշխատել և աշխատանքային պայմանագիրը չի լուծվում, ապա աշխատանքային պայմանագիրը համարվում է կնքված անորոշ ժամկետով, որից հետո աշխատանքային պայմանագիրն արդեն չի կարող լուծվել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով և 111-րդ հոդվածով սահմանված՝ որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու հիմքով: Նման դեպքերում աշխատանքային պայմանագիրը, համարվելով անորոշ ժամկետով կնքված պայմանագիր, կարող է լուծվել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 109-րդ հոդվածով նախատեսված այլ հիմքերով:

Մյուս բոլոր դեպքերում որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը ենթակա է լուծման կամ գործատուի (ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն), կամ աշխատողի (ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն) կողմից՝ այդ մասին մյուս կողմին ծանուցելով առնվազն տասն օր առաջ:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օրենսդիրը լիարժեք կարգավորում չի նախատեսել այն դեպքերի համար, երբ աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու դեպքում այս կամ այն (օրինակ՝ կողմերի միջև աշխատանքային վեճի առկայության) պատճառով աշխատանքային հարաբերությունները չեն շարունակվում, իսկ կողմերն էլ օրենքով սահմանված կարգով աշխատանքային պայմանագիրը չեն լուծում՝ դրա գործողության ժամկետը լրանալու հիմքով:

Նման դեպքերի մի մասի համար օրենսդիրը ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-

րդ հոդվածի 4-րդ մասի իրավակարգավորմամբ նախատեսել է, որ աշխատանքային պայմանագիրը համարվում է լուծված, **եթե աշխատողը չի պահպանել** պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց հետո պայմանագրի լուծման մասին ծանուցման պահանջը, ինչպես նաև պայմանագրով նախատեսված վերջին աշխատանքային օրվան հաջորդող աշխատանքային օրը դուրս չի եկել աշխատանքի: Նման դեպքում փաստորեն պայմանագիրը **համարվում է լուծված օրենքի ուժով:**

Ինչ վերաբերում է գործատուի կողմից որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի լուծման մասին ծանուցման պահանջը չպահպանելուն, ապա օրենսդիրը դրա հետ կապված որևէ իրավական հետևանք, մասնավորապես՝ օրենքի ուժով պայմանագրի դադարում կամ լուծում չի նախատեսել: Ստացվում է, որ գործատուի կողմից աշխատանքային հարաբերությունները դադարեցնելու կամքի առկայության պայմաններում միայն գրավոր ծանուցման պահանջը չպահպանելն այն դեպքերում, երբ աշխատողը ցանկություն չունի երկարաձգելու աշխատանքային հարաբերությունները, չի հանգեցնում պայմանագրի լուծման կամ աշխատանքային հարաբերությունների դադարման, և այդ պարագայում էլ աշխատողը չի կարող օգտվել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածով սահմանված իր խախտված իրավունքները վերականգնելու հնարավորությունից՝ պահանջելով, օրինակ, ձևակերպել աշխատանքային հարաբերությունների դադարումը, կատարել վերջնահաշվարկ և այլն, քանի որ ըստ այդ հոդվածի ձևակերպման՝ աշխատողն իրավունք ունի դիմելու դատարան «գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագիրը դադարեցնելու կամ աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու հետ համաձայն չլինելու դեպքում»: Մինչդեռ, եթե կողմերի միջև աշխատանքային հարաբերությունները չեն շարունակվում, իսկ գործատուն էլ չի դադարեցնում կամ լուծում աշխատանքային պայմանագիրը, աշխատողը հայտնվում է անորոշ իրավական վիճակում, իսկ դա նրա համար առաջացնում է իրավունքների խախտման վտանգ:

Վճռաբեկ դատարանի եզրահանգմամբ տվյալ դեպքում, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, ենթակա է կիրառման օրենքի անալոգիա, այն է՝ եթե աշխատանքային հարաբերություններն ուղղակիորեն կարգավորված չեն օրենքով, ապա մնան հարաբերությունների նկատմամբ, եթե դա չի հակասում դրանց էությանը, կիրառվում են համանման հարաբերություններ կարգավորող աշխատանքային օրենսդրության նորմերը: Քանի որ որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու հիմքով աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու հավասար հնարավորություններ ունեն և՛ աշխատողը, և՛ գործատուն, ապա Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վերջինիս կողմից աշխատանքային հարաբերությունները չշարունակելու կամքի դրսևորման պայմաններում պայմանագրի լուծման ծանուցման պահանջը չպահպանելու դեպքում պայմանագիրը պետք է համարվի լուծված պայմանագրով սահմանված ժամկետը լրանալու հաջորդ օրը, եթե աշխատանքային հարաբերությունները չեն շարունակվել, մասնավորապես, եթե գործատուն աշխատողին թույլ չի տվել շարունակելու աշխատանքը: Բարձրացված խնդրի նմանատիպ կարգավորումը համապատասխանում է աշխատանքային հարաբերությունների կողմերի իրավահավասարության (ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ), աշխատողի և գործատուի փոխադարձ համաձայնության հիման վրա աշխատանքային իրավահարաբերությունների պայմանագրային կարգով կարգավորման (ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 6-րդ և 13-րդ հոդվածներ), աշխատանքային իրավունքների և պարտականությունների օրինական, բարեխիղճ և ողջամիտ իրականացման (ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 37-րդ հոդ-

ՆՈՅՆԵՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ված) սկզբունքներին և կիրառելի է այն դեպքում, եթե կողմերի միջև կնքված պայմանագրով այլ բան սահմանված չէ: Պայմանագրով այլ բան սահմանված լինելու դեպքում, եթե պայմանագիրը չի հակասում օրենքին և այլ իրավական ակտերին, գործում է պայմանագիրը:

զ) որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը գործատուի նախաձեռնությամբ առանց օրինական հիմքերի կամ օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտումով լուծելու դեպքում աշխատողին աշխատանքում վերականգնելու և հարկադիր պարապուրդի գումար վճարելու առանձնահատկությունները:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատանքի պայմանների փոփոխման, գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագիրը դադարեցնելու կամ աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու հետ համաձայն չլինելու դեպքում աշխատողը համապատասխան անհատական իրավական ակտը (փաստաթուղթը) ստանալու օրվանից հետո՝ երկու ամսվա ընթացքում, իրավունք ունի դիմելու դատարան: Եթե պարզվում է, որ աշխատանքի պայմանները փոփոխվել են, աշխատողի հետ աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է առանց օրինական հիմքերի կամ օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտումով, ապա աշխատողի խախտված իրավունքները վերականգնվում են: Այդ դեպքում աշխատողի օգտին գործատուից գանձվում է միջին աշխատավարձը՝ հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար, կամ աշխատավարձի տարբերությունը այն ժամանակահատվածի համար, որի ընթացքում աշխատողը կատարում էր նվազ վարձատրվող աշխատանք: Միջին աշխատավարձը հաշվարկվում է աշխատողի միջին օրական աշխատավարձի չափը համապատասխան օրերի քանակով բազմապատկելու միջոցով:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ տնտեսական, տեխնոլոգիական, կազմակերպչական պատճառներով կամ գործատուի և աշխատողի հետագա աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինության դեպքում դատարանը կարող է աշխատողին չվերականգնել իր նախկին աշխատանքում՝ պարտավորեցնելով գործատուին հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար վճարել հատուցում՝ միջին աշխատավարձի չափով, մինչև դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը, և աշխատողին աշխատանքում չվերականգնելու դիմաց հատուցում՝ ոչ պակաս, քան միջին աշխատավարձի, բայց ոչ ավելի, քան միջին աշխատավարձի տասներկուապատիկի չափով: Դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից աշխատանքային պայմանագիրը համարվում է լուծված:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, *Ջոյա Տարուրյանն ընդդեմ «ԱրմենՏել» ՓԲԸ-ի գործով* կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով նշված հոդվածի կիրառման դեպքին, դիրքորոշում է հայտնել նաև այն մասին, որ օրենսդիրը ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանել է աշխատանքում չվերականգնելու գործատուի իրավական հնարավորությունը՝ վերապահելով դատարանին այդ վարքագծի իրավաչափության գնահատման իրավասությունը՝ որոշելու տնտեսական, տեխնոլոգիական, կազմակերպչական կամ այլ պատճառներով կամ գործատուի և աշխատողի հետագա աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինությունը կոնկրետ գործի փաստերից ելնելով (*տե՛ս, թիվ 3-496(ՎԴ) քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.03.2007 թվականի որոշումը*):

Բացի այդ, *Քրիստինա Նեփիշն ընդդեմ «ԱրմենՏել» ՓԲԸ-ի գործով* վերահաստատելով նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դա-

տարանն անհրաժեշտ է համարել անդրադառնալ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով աշխատանքային պայմանագիրը գործատուի նախաձեռնությամբ լուծված լինելու դեպքում ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված կարգով աշխատանքում վերականգնելու առանձնահատկություններին՝ արձանագրելով, որ՝

1. ոչ բոլոր դեպքերում է, որ առանց օրինական հիմքերի կամ օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտումով աշխատանքի պայմանները փոփոխելը, աշխատողի հետ աշխատանքային պայմանագիրը լուծելը կարող է հիմք հանդիսանալ աշխատողին նախկին աշխատանքում վերականգնելու համար.

2. այդ կանոնից բացառություն է այն դեպքը, երբ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասը դատարանին իրավունք է վերապահում անգամ վերը նշված խախտումների փաստը հաստատված համարելու պայմաններում աշխատողին չվերականգնել նախկին աշխատանքում, եթե դա անհնարին է նաև տնտեսական, տեխնոլոգիական, կազմակերպչական պատճառներով: Այս դեպքում նախկին աշխատանքում վերականգնելու փոխարեն դատարանը գործատուին պարտավորեցնում է հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար աշխատողին վճարել հատուցում՝ նրա միջին աշխատավարձի չափով, մինչև դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը, և աշխատողին աշխատանքում չվերականգնելու դիմաց հատուցում՝ ոչ պակաս, քան միջին աշխատավարձի, բայց ոչ ավելի, քան միջին աշխատավարձի տասներկուապատիկի չափով.

3. ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասում խոսքը գնում է միայն նախկին աշխատանքում վերականգնվելու մասին, այսինքն՝ այն աշխատանքում, որն աշխատողը հրամանի կամ աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա կատարել է աշխատանքից ազատվելու հրամանն արձակելու պահի դրությամբ (*տե՛ս, թիվ ԵԱԲԴ/1879/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.07.2014 թվականի որոշումը*):

Չարգացնելով նախկինում արտահայտված դիրքորոշումները՝ վերոգրյալ հոդվածի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ նշված հոդվածով օրենսդիրը, անդրադառնալով աշխատանքային պայմանագրի վերաբերյալ վեճերին, կարգավորել է աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու դեպքում աշխատողների խախտված իրավունքների վերականգնման դեպքերը՝ առանձնացնելով երկու խումբ իրավիճակներ.

1. աշխատողը վերականգնվում է իր նախկին աշխատանքում՝ ստանալով հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար միջին աշխատավարձ,

2. աշխատողը չի վերականգնվում նախկին աշխատանքում՝ ստանալով հատուցումներ հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի, ինչպես նաև աշխատանքում չվերականգնվելու դիմաց:

Վերոնշյալ երկրորդ իրավիճակը հնարավոր է հետևյալ դեպքերում.

1. Առկա են տնտեսական, տեխնոլոգիական, կազմակերպչական պատճառներ: Մասնավորապես, նման իրավիճակ հնարավոր է այն դեպքում, երբ գործատուի վարչակազմակերպչական կառուցվածքում գոյություն չունի այնպիսի հաստիքային միավոր, որտեղ նախկինում աշխատել է աշխատողը, և առկա չէ աշխատողի մասնագիտական պատրաստվածությամբ, որակավորմանը, առողջական վիճակին համապատասխան այլ աշխատանք (*տե՛ս, օրինակ, Անասուս Գիշյանը, Նորայր Եղիկյանն ընդդեմ «ԱրմենՏել» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԱԲԴ/0605/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 06.11.2009 թվականի որոշումը*):

2. Գործատուի և աշխատողի հետագա աշխատանքային հարաբերությունները վերականգնելն անհնարին է այլ պատճառներով: Ընդ որում, նշված հիմքի կիրառման համար օրենսդիրը կոնկրետ դեպքեր չի նախատեսել՝ հնարավորություն տալով դատարաններին յուրաքանչյուր դեպքում գործի փաստական հանգամանքների շրջանակներում գնահատել աշխատանքում աշխատողի վերականգնման անհնարինությունը:

Այսպիսով, վերլուծելով նշված հոդվածով սահմանված իրավակարգավորումները, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դրանով օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել համապարփակ կերպով կարգավորելու աշխատանքային պայմանագրի վերաբերյալ վեճերը, մասնավորապես՝ գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագիրը դադարեցնելու և լուծելու հետ կապված բոլոր վեճերը՝ որպես աշխատողի խախտված իրավունքների վերականգնման եղանակներ սահմանելով ինչպես աշխատողի վերականգնումը նախկին աշխատանքում, այնպես էլ դրա անհնարինության դեպքում աշխատողին փոխհատուցումներ վճարելու գործատուի պարտականությունը:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ նշված հոդվածի իրավակարգավորումները կիրառելի են գործատուի նախաձեռնությամբ աշխատանքային պայմանագիրը դադարեցնելու և լուծելու վերաբերյալ բոլոր վեճերով՝ անկախ պայմանագիրը դադարեցնելու կամ լուծելու հիմքից, այլապես աշխատանքային վեճերի մի մասը դուրս կմնա օրենսդրական կարգավորման ոլորտից:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ հոդվածով սահմանված իրավակարգավորումները կրում են ընդհանուր բնույթ, դրանով մասնավորապես, սահմանված չեն գործատուի նախաձեռնությամբ որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի դադարեցման կամ լուծման դեպքում աշխատողի խախտված իրավունքների վերականգնման եղանակների որոշակի առանձնահատկություններ, մինչդեռ որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ պայմանագրի կողմերը փոխադարձ համաձայնությամբ աշխատանքային հարաբերությունների դադարումը կախման մեջ են դնում որոշակի իրադարձությունից, այն է՝ ժամկետը լրանալու հանգամանքից: Այսինքն՝ դեռևս աշխատանքային պայմանագիրը կնքելիս կողմերը գիտակցում են, որ եթե պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց հետո երկու կողմն էլ աշխատանքային հարաբերությունները շարունակելու միասնական կամք չդրսևորեն, ապա այդ հարաբերությունները սահմանափակվելու են պայմանագրով որոշված ժամկետով, և չեն կարող օրինական ակնկալիք ունենալ, որ որոշված ժամկետից հետո աշխատանքային հարաբերություններն անպայման շարունակվելու են: Դրանից տրամաբանորեն հետևում է, որ եթե առկա չէ կողմերից մեկի ազատ կամքը, պայմանագրի մյուս կողմը կամ որևէ այլ անձ չի կարող հարկադրել շարունակելու աշխատանքային հարաբերությունները պայմանագրի ժամկետը լրանալուց հետո, քանի որ նման հարկադրանքը կհակասի ինչպես կողմերի նախապես արտահայտած կամքին, այնպես էլ պայմանագրի կողմերի հավասարության սկզբունքին:

Վերը շարադրված վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ եթե գործատուի նախաձեռնությամբ ցանկացած հիմքով աշխատանքային պայմանագրի դադարեցման կամ լուծման վերաբերյալ վեճը լուծելու պահին լրացել է գործատուի և աշխատողի միջև կնքված որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը, ապա մույնիսկ գործատուի կողմից որոշակի ժամկետով կնքված պայմանագիրը լուծելու մասին ծանուցման օրենսդրական պահանջը չկատարելու պարագայում աշխատողը չի կարող վերականգնվել իր նախկին աշխատանքի:

տանքում՝ անկախ պայմանագիրը լուծելու հիմքի և կարգի օրինականությունից, քանի որ կողմերը պայմանագիր կնքելիս իրենց ազատ կամքով նման հնարավորություն չեն սահմանել և նման օրինական ակնկալիք չեն ունեցել: Այլ կերպ ասած, եթե գործատուն որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետի ընթացքում այլ հիմքով լուծում է աշխատանքային պայմանագիրը, որից հետո աշխատողը վիճարկում է պայմանագրի լուծման օրինականությունը, և եթե դատարանի վճռի կայացման պահի դրությամբ արդեն իսկ լրացել է որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը, ապա աշխատողն աշխատանքում վերականգնվել չի կարող՝ անկախ պայմանագրի լուծման օրինականությունից և այն հանգամանքից, որ աշխատողը ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի հիման վրա գործատուի կողմից չի ծանուցվել որոշակի ժամկետով աշխատանքային պայմանագրի լուծման վերաբերյալ:

Հետևաբար առանց օրինական հիմքերի կամ օրենսդրությամբ սահմանված կարգի խախտումով որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու դեպքում այդ պայմանագրով սահմանված ժամկետը վեճը լուծելու ժամանակ լրացած լինելու և գործատուի կողմից աշխատանքային հարաբերությունները չջարտնակելու կամք դրսևորելու պայմաններում առկա է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի իմաստով գործատուի և աշխատողի հետագա աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինություն՝ կապված կողմերի կնքած աշխատանքային պայմանագրի պայմանների կատարման հետ: Ուստի, եթե կողմերը պայմանագիր կնքելիս պայմանավորվել են իրենց աշխատանքային հարաբերությունները սահմանափակել որոշակի ժամկետով, ապա դատարանն իրավասու չէ կողմերից մեկի կամքին հակառակ փոփոխելու աշխատանքային պայմանագրի պայմանները՝ գործատուի համար առաջացնելով սպասվածից անբարենպաստ, իսկ աշխատողի համար՝ առանց պայմանագրային հիմքի առավել բարենպաստ հետևանքներ:

Նման պայմաններում, եթե աշխատողին աշխատանքից ազատելն անօրինական է, կիրառելի է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ընդ որում՝ աշխատանքային պայմանագրի լուծման օրվա և հատուցումների հարցերը լուծելիս ևս դատարանները պետք է հաշվի առնեն որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի վերոշարադրյալ առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագիրը պետք է համարվի լուծված պայմանագրով որոշված ժամկետի հաջորդ օրը, իսկ հարկադիր պարապուրդի գումարն էլ կարող է բռնագանձվել մինչև պայմանագրով որոշված ժամկետի ավարտը, քանի որ այդ ժամկետը կողմերի նախապես դրսևորած կամքին համապատասխան ընդգրկում է հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածը:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Խորեն Նասիրյանի և Ընկերության միջև 22.01.2015 թվականին կնքված աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա Խորեն Նասիրյանն ընդունվել է աշխատանքի որպես գործադիր տնօրեն: Պայմանագրի համաձայն՝ աշխատողի առաջին աշխատանքային օրն է 01.02.2015 թվականը, իսկ պայմանագրի գործողության ժամկետն է 6 ամիս՝ հաշված աշխատողի առաջին աշխատանքային օրվանից: Պայմանագրի 6.5 կետի համաձայն՝ եթե կողմերի որևէ մեկը Պայմանագրի ժամկետը լրանալուց առնվազն 10 օր առաջ գրավոր չի ծանուցում մյուս կողմին, որ չի ցանկանում շարունակել Պայմանագիրը, ապա Պայմանագրի գործողու-

ՆՈՅՆՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

քյան ժամկետը համարվում է երկարացված 6 ամիս ժամկետով:

Ընկերության 17.06.2015 թվականի ծանուցման համաձայն՝ 05.05.2015 թվականից ավելի քան 1 ամիս 10 օր Խորեն Նասիբյանն անհարգելի պատճառներով չի ներկայացել աշխատանքի: Առաջարկվել է 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում ներկայացնել գրավոր բացատրություն աշխատանքի չներկայանալու պատճառների մասին:

23.06.2015 թվականի բացատրության համաձայն՝ Խորեն Նասիբյանը հայտնել է, որ իր պաշտոնի առանձնահատկություններից ելնելով՝ աշխատանքային ռեժիմը չկարգավորվող է, Ընկերության կողմից նշված ժամկետի ընթացքում և տվյալ պահին ինքը գտնվում է աշխատանքի մեջ, կատարում է իր պարտականությունները:

05.08.2015 թվականին Ընկերության աշխատակից Գոհար Պապոյանին ուղարկված էլեկտրոնային նամակագրության, 15.07.2016 թվականի դատական նիստի ժամանակ որպես վկա հրավիրված Ռուբեն Խաչատրյանի ցուցմունքի համաձայն՝ Խորեն Նասիբյանը մինչև 2015 թվականի օգոստոս ամիսը ներառյալ կատարել է իր պարտականությունները:

Սույն գործում առկա չէ 26.06.2015 թվականին Խորեն Նասիբյանին աշխատանքից ազատելու մասին հրամանը, ինչպես նաև ապացույց՝ այդ հրամանի մասին վերջինիս պատշաճ իրազեկելու մասին:

Սույն գործով Դատարանն Ընկերության 26.06.2015 թվականի հրամանն անվավեր ճանաչելու հիմքում դրել է այն պատճառաբանությունը, որ Ընկերության 26.06.2015 թվականի հրամանը պարտադիր պետք է հանձնվեր Խորեն Նասիբյանին, մինչդեռ գործում առկա չէ ապացույց այն վերջինիս հանձնված լինելու մասին, մնալ ապացույց չի ներկայացրել նաև Ընկերությունը: Վերոգրյալի հիման վրա Դատարանը հրամանը համարել է իրավաբանական ուժ չունեցող և այն անվավեր է ճանաչել:

Խորեն Նասիբյանին նախկին աշխատանքում վերականգնելու պահանջի մասով Դատարանը գտել է, որ քանի որ գործատուի կողմից աշխատանքային պայմանագիրը չի լուծվել դրա ժամկետը լրանալու հիմքով, իսկ այլ հիմքով այն լուծելու վերաբերյալ իրավական ակտն առոչինչ է, ուստի 22.01.2015 թվականին Խորեն Նասիբյանի և Ընկերության միջև կնքված աշխատանքային պայմանագիրը դարձել է անորոշ ժամկետով կնքված: Խորեն Նասիբյանին աշխատանքից ազատելու և նրա հետ կնքված աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ հրամանն անվավեր ճանաչելու, Խորեն Նասիբյանի և Ընկերության միջև աշխատանքային պայմանագիրն անորոշ ժամկետով կնքված համարելու պայմաններում Դատարանը եկել է այն եզրահանգման, որ Խորեն Նասիբյանը ենթակա է նախկին աշխատանքում վերականգնման:

Չվճարված աշխատավարձը և հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար միջին աշխատավարձը վճարելու պահանջի մասով Դատարանը եզրակացրել է, որ 26.06.2015 թվականից Խորեն Նասիբյանը գտնվել է հարկադիր պարապուրդի մեջ, և քանի որ վերջինս վերականգնվում է նախկին աշխատանքում, հետևաբար Ընկերությունից ենթակա է բռնագանձման Խորեն Նասիբյանի միջին աշխատավարձը՝ հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար: Բացի այդ, մինչև 26.06.2015 թվականը Ընկերությունից հօգուտ Խորեն Նասիբյանի ենթակա է բռնագանձման նաև Խորեն Նասիբյանին հասանելիք և մինչ այդ պահը չվճարված աշխատավարձը:

Անդրադառնալով Խորեն Նասիբյանի օգտին բռնագանձման ենթակա աշխատավարձի գումարի նկատմամբ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասը կիրառելու՝ Ընկերությունից Խորեն Նասիբյանի օգտին աշխատավարձի վճարման կետանցված յուրաքանչյուր օրվա համար տուժանք բռնագանձելու պահանջին՝

Դատարանն արձանագրել է, որ առկա է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի կիրառման համար անհրաժեշտ փաստական հիմքը և մինչև 26.06.2015 թվականը Խորեն Նասիբյանին վճարման ենթակա, սակայն չվճարված աշխատավարձի նկատմամբ դրա վճարման կետանցված յուրաքանչյուր օրվա համար պետք է բռնագանձվի տուժանք՝ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված չափով:

Վերաքննիչ դատարանը, վերաքննիչ բողոքը մերժելով, պատճառաբանել է, որ ոչ միայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով, այլև ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով սահմանվել է անհատական իրավական ակտն աշխատողին հանձնելու գործատուի պարտականությունը, սակայն Ընկերությունը՝ որպես գործատու և անհատական իրավական ակտ ընդունող մարմին, այն աշխատողին օրենքով սահմանված կարգով չի հանձնել կամ չի իրագրել աշխատողին: Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգել է, որ թեև Խորեն Նասիբյանի ազատման վերաբերյալ անհատական իրավական ակտը ձևակերպվել է՝ ընդունվել է (անվիճելի փաստ), սակայն այն առաջին, այսինքն՝ իրավական ուժ չունեցող է դարձել այդ ակտի մասին վերջինիս պատշաճ կարգով չիրագրելու հիմքով:

Վերաքննիչ դատարանը պատճառաբանել է, որ երբ աշխատողի հետ աշխատանքային պայմանագիրը լուծվել է առանց օրինական հիմքերի կամ օրենսդրության խախտմամբ, ապա աշխատողի խախտված իրավունքները վերականգնվում են: Այդ դեպքում աշխատողի օգտին գործատուից գանձվում է միջին աշխատավարձը՝ հարկադիր պարապուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար: Միաժամանակ Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ սույն գործով կիրառման ենթակա չէր ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Անդրադառնալով ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան մինչև 26.06.2015 թվականը չվճարված աշխատավարձի նկատմամբ տուժանքի բռնագանձելն անհիմն լինելու վերաբերյալ բողոք բերած անձի փաստարկին՝ Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգել է, որ գործատուն մինչև 26.06.2015 թվականն աշխատողին աշխատավարձ վճարելու պարտականություն ունեցել է, հետևաբար այն չվճարելու համար տուժանք բռնագանձելը Դատարանի կողմից իրավաչափ է:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Դատարանն անվավեր է ճանաչել հայցվորի հետ աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ Ընկերության 26.06.2015 թվականի անհատական իրավական ակտն այն պայմաններում, երբ սույն գործում ոչ միայն առկա չէ այդ իրավական ակտը (կողմերից և ոչ մեկն այն չի ներկայացրել), այլև առկա չէ որևէ ապացույց նման անհատական իրավական ակտի մասին հայցվորին սահմանված կարգով իրագրելու վերաբերյալ, ինչպես նաև հայցվորն ինքն էլ հայտնել է, որ չի ստացել այդ ակտը: Նման պարագայում այդպիսի իրավական ակտն առաջինն է՝ իրավական ուժի մեջ մտած չլինելու հիմքով: Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը հիմնավոր է համարել հրամանն անվավեր ճանաչելու անհրաժեշտության վերաբերյալ Դատարանի հետևությունները և վճիռն այդ մասով թողել է օրինական ուժի մեջ: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Խորեն Նասիբյանի կողմից 26.06.2015 թվականի անհատական իրավական ակտի մասին պատշաճ կարգով իրագրելված չլինելու պայմաններում նշված ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջն առարկայագուրկ էր և մերժման ենթակա:

ՆՈՅՆԵՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Այդուհանդերձ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո Ընկերության և Խորեն Նասիրյանի միջև կնքված աշխատանքային պայմանագիրը պետք է համարել լուծված՝ նկատի ունենալով, որ վեճի լուծման պահին աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրացել էր: Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Դատարանն աշխատանքից ազատելու մասին գործատուի կողմից աշխատողին չծանուցելու փաստի ուժով աշխատանքային պայմանագիրը համարել է կնքված անորոշ ժամկետով և վճռով հայցվորին վերականգնել է նախկին աշխատանքում՝ հաշվի չառնելով այն փաստը, որ կողմերի միջև կնքված աշխատանքային պայմանագրի 6.2 և 6.5 կետերի համաձայն՝ այն կնքվել է 6 ամիս ժամկետով՝ պայմանագիրը լուծելու մասին միմյանց չծանուցելու դեպքում ևս 6 ամիս ժամկետով երկարացված համարվելու պայմանով: Այսինքն՝ պայմանագրի գործողության ժամկետի առաջին 6 ամիսը լրանալուց հետո պայմանագիրը չլուծվելու և աշխատողի կողմից աշխատանքը շարունակելու պայմաններում պայմանագիրը պետք է համարվեր ոչ թե անորոշ ժամկետով կնքված, այլ երկարացված մինչև 01.02.2016 թվականը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ 29.07.2016 թվականին սույն գործով վճիռը կայացնելու օրվա դրությամբ Դատարանի համար ակնհայտ է եղել, որ վեճը լուծելու պահին գործատուի և աշխատողի միջև կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը 01.02.2016 թվականին լրացած է եղել: Նման պայմաններում սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համաձայն՝ պայմանագիրը չէր կարող համարվել կնքված անորոշ ժամկետով, և հայցվորն իր նախկին աշխատանքում վերականգնվել չէր կարող, քանի որ կողմերի աշխատանքային հարաբերություններն իրենց իսկ որոշած ժամկետը լրանալուց հետո դադարել էին, վեճի լուծման պահին առկա էր կողմերի աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինություն՝ պայմանավորված կողմերի ազատ կամքով որոշված պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալով և աշխատանքային հարաբերությունները չշարունակելու գործատուի կամահայտնությամբ: Այդ դեպքում աշխատանքային պայմանագիրը պետք է համարվեր լուծված 02.02.2016 թվականից՝ որոշակի ժամկետով կնքված աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալու հիմքով (ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 111-րդ հոդված):

Աշխատողին նախկին աշխատանքում վերականգնելով՝ Դատարանը միաժամանակ գործատուից բռնագանձել է հարկադիր պարապորդի գումարը՝ մինչև հայցվորին փաստացի աշխատանքում վերականգնելու պահը, մինչդեռ տվյալ դեպքում ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կիրառմամբ աշխատողի միջին աշխատավարձի չափով հարկադիր պարապորդի գումարը ենթակա էր բռնագանձման 26.06.2015 թվականից մինչև 01.02.2016 թվականը ներառյալ, քանի որ այդ ժամկետն ընդգրկում է հարկադիր պարապորդի ամբողջ ժամանակահատվածը՝ նկատի ունենալով, որ պայմանագրի գործողության ժամկետը լրացել է 01.02.2016 թվականին:

Անդրադառնալով սույն գործով ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված՝ աշխատողին աշխատանքում չվերականգնելու դիմաց հատուցում վճարելու հնարավորությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ սույն գործով ի սկզբանե Խորեն Նասիրյանի համար ակնհայտ է եղել, որ աշխատանքային պայմանագրի գործողության առավելագույն ժամկետը 01.02.2016 թվականն է: Հետևաբար Խորեն Նասիրյանը չէր կարող վերականգնվել աշխատանքում աշխատանքային պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց հետո: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վերջինիս աշխատանքում չվերականգնվե-

լու դիմաց հատուցում չպետք է վճարվի:

Դատարանը որոշել է գործատուից բռնագանձել նաև մինչև 26.06.2015 թվականը չվճարած աշխատավարձը, ինչպես նաև այդ գումարի նկատմամբ հաշվարկել և բռնագանձել է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված տուժանքը՝ կետանցված յուրաքանչյուր օրվա համար: Նկատի ունենալով, որ մինչև 2015 թվականի օգոստոս ամիսը ներառյալ հայցվորը կատարել է իր աշխատանքային պարտականությունները, իսկ 26.06.2015 թվականի դրությամբ ունեցել է չվճարված աշխատավարձ, որի վճարումն ուշացվել է (դրա մի մասը վճարված է եղել 21.07.2015 թվականի դրությամբ), Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված մասով Դատարանը գործը ճիշտ է լուծել, իսկ Վերաքննիչ դատարանն էլ իրավացիորեն մերժել է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված տուժանքը կիրառելի չլինելու մասին գործատուի ներկայացուցիչների փաստարկները, ուստի նշված մասով Դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ թողնելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը հիմնավոր է:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանում բերված փաստարկները՝ բողոքի առաջին հիմքի վերաբերյալ, հերքվում են վերոնշյալ պարճառաբանություններով:

2. Վճռաբեկ բողոքը երկրորդ հիմքով անհիմն է հեղուկալ պարճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 274-րդ հոդվածի համաձայն՝ սեփականատերն իրավունք ունի իր գույքը հետ պահանջել ուրիշի ապօրինի տիրապետումից:

Ապօրինի տիրապետման փաստն առկա է ոչ միայն այն դեպքում, երբ ի սկզբանե բացակայում է տիտղոսային տիրապետումը, այլև երբ տիրապետումը հիմնված է օրինական հիմքի (տիտղոս) վրա, որը հետագայում վերանում է:

Ուրիշի ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ պահանջելու գործով ապացուցման առարկան պատասխանողի կողմից վեճի առարկա գույքն ապօրինի տիրապետելու և հայցվորի կողմից տվյալ գույքի սեփականատեր հանդիսանալու փաստերն են: Հետևաբար ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ վերադարձնելու պահանջ ներկայացնող կողմը կրում է նշված երկու փաստերի ապացուցման բեռը (*յոեն, Միսակ-Նուբար Թերեյեկյանն ընդդեմ Ռուբեն Քոչարի և մյուսների թիվ ԵԿԴ/0805/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի որոշումը*):

Վիճակագիտն հայցը կարող է հարուցվել միայն ապօրինի տիրապետողի դեմ, հետևաբար այդպիսի հայցով պատշաճ պատասխանող կարող է լինել այն անձը, ում ապօրինի տիրապետման ներքո գտնվում է սեփականատիրոջ կամ օրինական տիրապետողի գույքը (*յոեն, Վարդան Ղազարյանն ընդդեմ Լևոն Գրիգորյանի թիվ ԼԴ1/0030/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 08.05.2014 թվականի որոշումը*):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է ապացուցի իր վկայակոչած փաստերը: Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ եթե բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո վիճելի է մնում փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը, ապա դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի ապացուցման պարտականությունը կրող կողմը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը յուրաքանչյուր ապացույց գնահատում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտության վրա հիմնված ներքին համոզմամբ: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ դատարանի համար որևէ

ՆՈՅՆՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ապացույց նախապես հաստատվածի ուժ չունի, բացառությամբ նույն օրենսգրքի 52-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր գործով կողմերի միջև ապացուցման պարտականությունը ճիշտ բաշխելու համար դատարանն առաջին հերթին պետք է պարզի յուրաքանչյուր գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը՝ ելնելով գործին մասնակցող անձանց պահանջներից և առարկություններից: Ընդ որում, գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը վիճելի լինելու դեպքում դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի ապացուցման պարտականությունը կրող կողմը (*տե՛ս, Էդգար Մարկոսյանը և Չարուհի Գևորգյանն ընդդեմ Սեդա Մարգարյանի թիվ ԵԱՆԴ/0479/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ այս կամ այն հանգամանքի առկայության կամ բացակայության մասին դատարանի եզրակացությունը պետք է լինի գործով ձեռք բերված ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման տրամաբանական հետևությունը՝ հաշվի առնելով դրանց համակցությունը և փոխադարձ կապը, կիրառման ենթակա իրավունքը և ներքին համոզմունքը (*տե՛ս, Ռուզաննա Թորոսյանն ընդդեմ Նվեր Մկրտչյանի թիվ ԵԱԲԴ/1688/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.07.2011 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ դատարանը յուրաքանչյուր ապացույց բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտելու դեպքում պետք է հաշվի առնի, թե որքանով է այդ ապացույցը վերաբերելի և թույլատրելի տվյալ փաստական հանգամանքը հաստատելու կամ մերժելու համար (*տե՛ս, Սվետլանա Ժուլիկյանն ընդդեմ Անահիտ Խաչատրյանի թիվ ԵՄԳ/0232/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.04.2009 թվականի որոշումը*):

Սույն գործում առկա 06.05.2015 թվականի թիվ Ա6320310332 հարկային հաշվի համաձայն՝ «Alcatel One Touch Idol 2 mini» բջջային հեռախոսը Ընկերությանը մատակարարվել է 06.05.2015 թվականին 87.900 ՀՀ դրամով: Սույն գործում առկա չէ ապացույց «Alcatel One Touch Idol 2 mini» բջջային հեռախոսը Խորեն Նասիբյանին հանձնելու վերաբերյալ, ինչպես նաև առկա չէ որևէ թույլատրելի ապացույց «HP PROBOOK 450G1 15/4/750/15.6» համակարգիչը Ընկերությանը պատկանելու և Խորեն Նասիբյանին հանձնված լինելու վերաբերյալ:

Դատարանը, հակընդդեմ հայցը մերժելով, գտել է, որ Ընկերության կողմից չեն ներկայացվել պատշաճ ապացույցներ Խորեն Նասիբյանին համակարգիչ և բջջային հեռախոս հանձնված լինելու և ներկայումս դրանք նրա մոտ գտնվելու վերաբերյալ, հետևաբար դրանց արժեքն աշխատողից բռնագանձելու պահանջն անհիմն է:

Վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքն անհիմն է համարել հակընդդեմ հայցի մասով՝ գտնելով, որ գործում առկա չեն Ընկերության կողմից աշխատողին համակարգիչ և հեռախոս հանձնված լինելու մասին ապացույցներ, հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի համաձայն՝ Դատարանն իրավացիորեն այդպիսի ապացույցներ չներկայացնելու բացասական հետևանքները դրել է Ընկերության վրա:

Անդրադառնալով հակընդդեմ հայցի կապակցությամբ ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ինչպես Դատարանը, այնպես էլ Վերաքննիչ դատարանը ճիշտ են գնահատել հակընդդեմ հայցը հիմնավորելու համար Ընկերության ներկայացրած ապացույցները:

րը՝ իրավաչափորեն արձանագրելով, որ Ընկերության կողմից չի ներկայացվել ապացույց այն մասին, որ վերոնշյալ ապրանքները հանձնվել են Խորեն Նասիբյանին: Ավելին, ստորադաս դատարաններն իրավաչափորեն եզրահանգել են, որ «HP PROBOOK 450G1 15/4/750/15.6» համակարգիչը Ընկերությանը պատկանելու վերաբերյալ ներկայացված օտարալեզու փաստաթուղթն անթույլատրելի է՝ նկատի ունենալով, որ *բար Արեգնազ Կարապետյանի դիմումի* գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հայտնել է դիրքորոշում այն մասին, որ օտար լեզվով կազմված փաստաթղթերի ներկայացման դեպքում ապացուցման պարտականություն ունեցող դատավարության մասնակիցների կողմից պետք է ներկայացվի նաև այդ փաստաթղթի պատշաճ կերպով հաստատված հայերեն թարգմանությունը (*տե՛ս, թիվ ԳԳ/0504/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հակընդդեմ հայցի մասով դատական սխալ առկա չէ և Վերաքննիչ դատարանի որոշումը հիմնավոր է:

Վճռաբեկ բողոքի պարաստիանում բերված փաստարկները՝ բողոքի երկրորդ հիմքի վերաբերյալ, հիմնավորվում են վերոնշյալ պատճառաբանություններով:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի առաջին հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը մասնակիորեն բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետի 4-րդ ենթակետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Պահանջների մի մասով Վերաքննիչ դատարանի որոշումն անփոփոխ թողնելիս, իսկ մյուս մասով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելիս և փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և փորձագետին, վկային կանչելու, ապացույցները դրանց գտնվելու վայրում զննելու, փաստաբանի խելամիտ վար-

ՆՈՅՆՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ձատրության և գործի քննության հետ կապված այլ գործողությունների համար վճարման ենթակա գումարներից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին և 7-րդ ենթակետերի համաձայն՝ պետական տուրքը վճարվում է՝ հայցադիմումների, դատարանի վճիռների և որոշումների դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն, իսկ 3-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոք բերելու հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն հոդվածի կանոններին համապատասխան:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի «ա» կետի համաձայն՝ դատարաններում պետական տուրքի վճարումից ազատվում են հայցվորները՝ աշխատավարձի և դրան հավասարեցված վճարումների հետ կապված այլ գումարների գանձման և աշխատանքային վեճերի վերաբերյալ հայցերով:

Սույն գործով նկատի ունենալով, որ վճռաբեկ բողոքի մասնակիորեն բավարարման արդյունքում ստորադաս դատարանի դատական ակտը ենթակա է մասնակիորեն բեկանման, իսկ հայցը՝ անհատական իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու և նախկին աշխատանքում վերականգնելու պահանջների մասով, մերժման, վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի «ա» կետը և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին կետը, գտնում է, որ Խորեն Նասիբյանից հօգուտ Ընկերության պետք է բռնագանձել երկու ոչ գույքային պահանջների համար 20.000 ՀՀ դրամ (յուրաքանչյուր ոչ գույքային պահանջի համար 10.000 ՀՀ դրամ)՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար Ընկերության կողմից նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար, երկու ոչ գույքային պահանջների համար 40.000 ՀՀ դրամ (յուրաքանչյուր ոչ գույքային պահանջի համար 20.000 ՀՀ դրամ)՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի հատուցման գումար: Մնացած մասով պետական տուրքի հարցը պետք է համարել լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241.2-րդ հոդվածներով՝ վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 22.12.2016 թվականի որոշման՝ «Ինտերակո» ՍՊԸ-ի 26.06.2015 թվականի անհատական իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու, Խորեն Նասիբյանին նախկին աշխատանքում վերականգնելու և հարկադիր պարապուրդի գումար բռնագանձելու պահանջների մասով Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 29.07.2016 թվականի վճիռն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասերը, և այդ մասերով այն փոփոխել:

Խորեն Նասիբյանի հայցը՝ «Ինտերակո» ՍՊԸ-ի 26.06.2015 թվականի անհատական իրավական ակտն անվավեր ճանաչելու և Խորեն Նասիբյանին նախկին աշխատանքում վերականգնելու պահանջների մասով, մերժել:

Դատական պրակտիկա

Խորեն Նասիբյանի հայցը՝ հարկադիր պարապուրդի գումար բռնագանձելու պահանջի մասով, բավարարել մասնակիորեն՝ «Ինտերակո» ՍՊԸ-ից հոգուտ Խորեն Նասիբյանի բռնագանձել նրա միջին աշխատավարձի չափով հարկադիր պարապուրդի գումարը՝ 26.06.2015 թվականից մինչև 01.02.2016 թվականը ներառյալ:

Որոշումը՝ մնացած մասով, թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Խորեն Նասիբյանից հոգուտ «Ինտերակո» ՍՊԸ-ի բռնագանձել 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրք:

Խորեն Նասիբյանից հոգուտ «Ինտերակո» ՍՊԸ-ի բռնագանձել 40.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճարեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրք:

Դատական ծախսերի հարցը մնացած մասերով համարել լուծված:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՐԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2017 թվականի հունիսի 22-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով մեղադրյալ Էդգար Գեղամի Եղիազարյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների քննչական բաժնի ավագ քննիչ Ս.Պողոսյանի՝ 2016 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցվել է թիվ 17144916 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի օգոստոսի 31-ի որոշմամբ Էդգար Գեղամի Եղիազարյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ և 9-րդ կետերով:

Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի օգոստոսի 31-ի որոշմամբ քննիչ Ս.Պողոսյանի միջնորդությունը բավարարվել է, և մեղադրյալ Է.Եղիազարյանի նկատմամբ խափանման միջոց է կիրառվել կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով: Է.Եղիազարյանի նկատմամբ գրավի կիրառումը ճանաչվել է թույլատրելի, և գրավի չափ սահմանվել 2.000.000 /երկու միլիոն/ ՀՀ դրամը:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2016 թվականի հոկտեմբերի 10-ի որոշմամբ դատախազի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է, և մեղադրյալ Է.Եղիազարյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդությունը քննելու վերաբերյալ Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի օգոստոսի 31-ի որոշումը մասնակիորեն բեկանվել, այն է՝ կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց գրավի կիրառումը ճանաչվել է անթույլատրելի և Է.Եղիազարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է բողոքվել կալանավորումը՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով:

2. Նախաքննության մարմինը 2016 թվականի նոյեմբերի 25-ին որոշում է կայացրել մեղադրյալ Է.Եղիազարյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը 2 (երկու) ամսով երկարացնելու միջնորդություն հարուցելու մասին:

Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասու-

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

յան առաջին ատյանի դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 1-ի որոշմամբ մեղադրյալ Է.Եղիազարյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը 2 (երկու) ամսով երկարացնելու մասին նախաքննության մարմնի միջնորդությունը մերժվել է:

3. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 1-ի որոշման դեմ դատախազի վերաքննիչ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշմամբ մերժվել է, իսկ բողոքարկված դատական ակտը՝ թողնվել անփոփոխ:

4. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2017 թվականի ապրիլի 25-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Նախաքննության մարմինը Է.Եղիազարյանին մեղադրանք է առաջադրել այն բանի համար, որ նա իր «(...) քրոջ՝ Քրիստինե Կովալյովայի ընկեր Դավիթ Աշոտի Փարամազյանի հետ 2016թ. օգոստոսի 28-ին, ժամը 01:00-ի սահմաններում Երևան քաղաքի Վիլնյուսի 7 շենքի 1-ին շքամուտքի 2-րդ և 3-րդ հարկերի միջհարկային սարիճանահարթակում՝ խուլիգանական դրդումներով, մահապի և դանակի գործադրմամբ Տիգրան Հակոբի Շախբեկյանի առողջությանը դիտավորությամբ պատճառել են կյանքին վրանգ սպառնացող ծանր վնաս:

Այսպես.

2016թ. օգոստոսի 28-ին, ժամը 01:00-ի սահմաններում Էդգար Եղիազարյանը և Դավիթ Փարամազյանը միմյանց հանդիպել են Երևան քաղաքի Վիլնյուսի 7-րդ շենքի բակում, որի ժամանակ վերհիշել են, որ Էդգար Եղիազարյանի՝ նույն շենքի 2-րդ բնակարանի վերևի հարկի բնակիչ Տիգրան Շախբեկյանի բնակարանի վերանորոգման ժամանակ՝ 2015թ. սեպտեմբեր ամսին, խանգարվել է Էդգար Եղիազարյանի ընտանիքի անդամների հանգիստը: Տիգրան Շախբեկյանից պարզաբանում ստանալու նպատակով բարձրացել են վերջինիս բնակարան, հայտնաբերել հնչեցնելով՝ բակել բնակարանի մուտքի դուռը և պահանջել են Տիգրան Շախբեկյանին դուրս գալ բնակարանից: Տիգրան Շախբեկյանը հրաժարվել է բացել բնակարանի դուռը, սակայն Դավիթ Փարամազյանը և Էդգար Եղիազարյանը ստիպել են՝ ստելով, որ շարունակելու են հայտնաբերել հնչեցնել կնոջ ներկայությամբ, մինչև դուրս չգա բնակարանից: Տիգրան Շախբեկյանը ձարահարյալ դուրս է եկել բնակարանից և նրանց պահանջով իջել են շենքի բակ, որտեղ անհիմն պարզաբանում են պահանջել՝ թե իբր Տիգրան Շախբեկյանը կնոջ՝ Արմինե Օլեյանի հետ պարբերաբար խանգարում են Էդգար Եղիազարյանի ընտանիքի անդամների հանգիստը:

Արմինե Օլեյանը, կռահելով, որ ամուսնու դուրս կանչելը հնարավոր է կապված է նախկինում վերանորոգման աշխատանքներ կատարելու ընթացքում Էդգար Եղիազարյանի ընտանիքի անդամների հանգիստը խանգարելու հետ, ամուսնու անվրանգության նկատառումներից ելնելով և փնտրանության հետագա զարգացումը կանխելու նպատակով իջել է Էդգար Եղիազարյանի բնակարան և փորձել վերջինիս քրոջից՝ Քրիստինե Կովալյովայից և փսփից՝ Լյուդմիլա Կովալյովայից պարզել, թե իրենք ինչով են խանգարում նրանց: Դավիթ Փարամազյանը և Էդգար Եղիազարյանը րեդեկանալով Արմինե Օլեյանի այցի մասին, անմիջապես վերադարձել են բնակարան:

ՆՈՅՆԵՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րան, որպեսզի Արմինե Օլեյանի ներկայությամբ կրկին հայտոյել են ամուսնուն, սպա բնակարանից դուրս են հրավիրել վերջիններին՝ միաժամանակ Տիգրան Շախբեկյանից պահանջել են իջնել շենքի բակ: Ամուսիններով իրենց բնակարան բարձրանալու ընթացքում նկատելով, որ Էդգար Եղիազարյանը և Դավիթ Փարամազյանն աստիճաններով իջնում են շենքի բակ, որոշել են կրկին գնալ Էդգար Եղիազարյանի բնակարան և վերջնական լուծում տալ ծագած խնդրին: Մտնելով հիշյալ բնակարան՝ գրուցել են Քրիստինե Կովալյովայի և Լյուդմիլա Կովալյովայի հետ, ովքեր հայտնել են, որ որևէ դժգոհություն չունեն նրանցից, որպիսի խոսակցության ընթացքում բնակարան են վերադարձել Էդգար Եղիազարյանը և Դավիթ Փարամազյանը, հայտոյել Տիգրան Շախբեկյանին և հրելով վերջինին՝ բնակարանից դուրս են հանել շենքի շքամուտք ու իջել 2-րդ և 3-րդ հարկերի միջհարկային աստիճանահարթակ, որպեսզի խուլիզանական դրդումներով, չնչին առիթով՝ րեղի ունեցածի հետ կապված սեփական անչի առավելություններն ընդգծելու մոլուցքից մղված, արհամարհելով հասարակության բարոյական նորմերի պահանջները, Տիգրան Շախբեկյանի առողջությանը ծանր վնաս պարձառելու միասնական դիրավորությամբ, գիտակցելով մեկը մյուսի գործողությունները, մեկը մյուսի գործողությունները լրացնելով, իրենց մոտ եղած՝ Դավիթ Փարամազյանը դանակի, իսկ Էդգար Եղիազարյանը՝ մահակի գործադրմամբ բազմաթիվ հարվածներ են հասցրել Տիգրան Շախբեկյանի գլխին և մարմնի տարբեր մասերին՝ (...) դիրավորությամբ Տիգրան Շախբեկյանի առողջությանը պարձառելով կյանքին վրանգ սպառնացող ծանր վնաս» (տե՛ս նյութեր, թերթեր 35-36):

6. Մեղադրյալ Է.Եղիազարյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդության շքանակներում նախաքննության մարմինը նշել է. «(...) Էդգար Եղիազարյանին կալանքի տակ պահելու հիմքերը չեն փոխվել, այն է՝ մնալով ազատության մեջ կարող է բաքնվել քննությունից, խոչընդոտել քրեական գործի քննությանը՝ մինչդարձ վարույթում՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անչանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու ճանապարհով, բացի այդ դեռևս չի հայտնաբերվել հանցագործության գործիք հանդիսացող, մերադական ձկվող չոդանման առարկան, որից մեղադրյալը չէրբազատվել է հանցանքը կատարելուց հետո, որի հայտնաբերմանն ուղղված դեռևս կատարվում են քննչական և օպերատիվ գործողություններ, իսկ մեղադրյալի ազատության մեջ հայտնվելու պայմաններում կարող է վերջնականապես [ազատվել] դրանից, ինչպես նաև (...) նրա կատարած հանցանքը դատվում է ծանր հանցագործությունների շարքին, որի համար պարիժ է նախատեսված միայն ազատազրկման շեղ (...):» (տե՛ս նյութեր, թերթեր 2-5):

6.1. Տուժող Տ.Շախբեկյանը 2016 թվականի հոկտեմբերի 22-ի հարցաքննության ժամանակ տվել է հետևյալ բովանդակությամբ ցուցմունքները. «[Հ]արվածները սրանալուց առաջ, ես կանխելով Դավիթի ազդեցիվ վարքագիծը, չեռքերով բռնել էի նրա չեռքերից և վերնաշապիկից, այդ կերպ գրկելով վերջինին ինչ հարվածելու հնարավորությունից, սակայն երբ Էդգարը իմ հետևից երկաթյա չոդով հարվածեց իմ գլխին, ես այդ առաջին հարվածից հետո թուլացա, ինչի հետևանքով Դավիթը արշակվեց իմ չեռքերից, որից հետո Էդգարի հարվածները ուղղված գլխի շարունակվեցին և դրա զուգահեռ իմ դիմացը գրկվող Դավիթը սկսեց ծակող գործիքով հարվածներ հասցնել ինչ, այսինքն՝ որոշակի ժամանակահատված նրանք երկուսով, միաժամանակ հարվածներ էին հասցնում ինչ:

(...)

Եթե լիներ միայն Դավիթը, սպա ես հանգիստ կկարողանայի դիմադրել նրան, նա որևէ կերպ ինչ վնաս հասցնել չէր կարողանա, քանի որ ինչպես արդեն նշել եմ, որ մինչ

Էդգարի կողմից հարված ստանալը ես ամուր բռնել էի Դավիթի շեռքերից և վերնաշապիկից և դադարեցի նրան նույն վիճակում պահելուց, քանի ինչ գլխիս շրջանին սկսեց հարվածել Էդգարը, ինչի հետևանքով ես թուլացա և Դավիթը ազարվեց իմ շեռքերից ու այդ կերպ հնարավորություն ստացավ հարվածել ինչ ծակող գործիքով» (տե՛ս նյութեր, թերթեր 68-71):

6.2. Համաձայն 15.09.2016 թվականի դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 2028/հ եզրակացության՝ «(...) Տ.Շախբեկյանի մարմնական վնասվածքները՝ աջ հետրականջային շրջանի սալջարդ; աջ գորկանստարային, չախ բազկի շրջանների կտրած-ծակած, պատռած, հեմոպնեմոթորաքսով զուգորդված, թոքի վնասումներով՝ կրծքավանդակի չախ կեսի թվով երեք կտրած-ծակած, թափանցող; հեմոպերիտրոնեումով զուգորդված՝ որովայնի առաջային պարի կտրած-պատռած, լյարդի 4-րդ սեգմենտի վնասումով թափանցող վերքերի չևով, հասցվել են. աջ հետրականջային շրջանի սալջարդ վերքը՝ թուր առարկայով, մնացածը՝ սուր ծակող-կտրող գործիքով/ներով/, հնարավոր է՝ նշված ժամկետում, և պարճառվել է առողջությանը ծանր վնաս՝ կյանքին վրանգ սպառնացող: (...) Ինչ վերաբերում է մարմնական վնասվածքների ծանրության աստիճանին առանձին-առանձին, ապա. աջ հետրականջային շրջանի սալջարդ վերքն առանձին վերցրած՝ առողջության թեթև հարկանիչներ չի պարունակում; չախ բազկի շրջանի կտրած-ծակած վերքն առանձին վերցրած պարճառել է առողջությանը թեթև վնաս՝ առողջության կարճատև քայքայումով, նկատի ունենալով վնասվածքի հետ անմիջական պարճառական կապի մեջ եղած հետևանքների րևողությունը՝ ոչ պակաս 6-օրից և ոչ ավելի 21-օրից, աջ գորկանստարային շրջանի կտրած-ծակած, պատռած վերքն առանձին վերցրած պարճառել է առողջությանը միջին ծանրության վնաս՝ առողջության րևական քայքայումով, նկատի ունենալով վնասվածքի հետ անմիջական պարճառական կապի մեջ եղած հետևանքների րևողությունը՝ 21-օրից ավելի, իսկ հեմոպնեմոթորաքսով զուգորդված, թոքի վնասումներով՝ կրծքավանդակի չախ կեսի թվով երեք կտրած-ծակած, թափանցող, ինչպես նաև հոմոպերիտրոնեումով զուգորդված՝ որովայնի առաջային պարի կտրած-պատռած, լյարդի 4-րդ սեգմենտի վնասումով թափանցող վերքերն ինչպես առանձին-առանձին, այնպես էլ միասին վերցրած պարճառել են առողջությանը ծանր վնաս՝ կյանքին վրանգ սպառնացող» (տե՛ս նյութեր, թերթեր 8-11):

7. Առաջին ատյանի դատարանը 2016 թվականի դեկտեմբերի 1-ի որոշմամբ արձանագրել է. «(...) Դատարանը հարկ է համարում նշել, որ հիշյալ մեղադրանքը առաջադրելուց առկա չի եղել դատաբժշկական փորձաքննության եզրակացությունը և անհարականացված չի եղել րուժողին պարճառված վնասներից յուրաքանչյուրի ծանրության աստիճանը՝ առանձին-առանձին, ինչպես նաև այն, թե որ վնասը ինչ գործիքով է պարճառվել և այլն, ուստի սկզբնական կալանքի կիրառման համար անհրաժեշտ հիմնավոր կասկածի առկայությունը գնահատելիս ինչպես առաջին ատյանի դատարանը, այնպես էլ վերաքննիչ դատարանը՝ սրուգելով առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը հիմնավոր կերպով նշել են, որ առերևույթ առկա է հիմնավոր կասկած, քանի որ մեղադրյալն առնչություն ունի իրեն մեղաազրվող դեպքին՝ ինչը չի հերքվում նաև ներկա փուլում: Դատարանը ևս գրնում է, որ մեղադրյալն առնչություն ունի իրեն մեղաազրվող հանցագործության դեպքին: Սակայն, ի փարբերություն սկզբնական կալանքի կիրառման դեպքում հիմք հանդիսացած նյութերի, սույն միջոնորդության քննարկման ընթացքում քննիչը դատարան է ներկայացրել նաև 09.09.2016 թվականի դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 2028/հ եզրակացությունը, որում հարակ նկարագրված են ինչպես րուժողի

ՆՈՅՆԵՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

մարմնի վրա առկա վնասվածքների փեղակայումը, դրանց բնույթը, այնպես էլ այն, թե դրանցից յուրաքանչյուրն ինչ գործիքով է պայրճառվել և ինչ սարքիմանի է այդ վնասվածքն առանհիմ վերցված, որի փեսանկյունից հնարավոր չէ հիմնավոր հետևություն անել այն մասին, որ մեղադրյալի արարքում առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հիմնավոր կասկածը:

(...)

Ինչպես երևում է դատաբժշկական փորձագետի եզրակացությունից՝ փուժողի առողջությանը ծանր վնաս պայրճառելու հանգամանքը կապվում է սուր ծակոդ-կիրող գործիքով փուժողին պայրճառված վնասվածքների հետ, իսկ մեղադրյալ ներգրավելու որոշումից և միջնորդությանը կից դատարան ներկայացված նյութերից և դատարանում քննիչի պարզաբանումներից ակնհայտ երևում է, որ սուր ծակոդ-կիրող գործիքը կիրառվել է գործով մյուս մեղադրյալ՝ Գ. Փարամազյանի կողմից, իսկ մեղադրյալ Էդգար Եղիազարյանին վերագրվել է՝ մահալի գործադրմամբ Տիգրան Շախբեկյանի գլխին և մարմնի փայրքեր մասերին բազմաթիվ հարվածներ հասցնելու գործողությունները, որոնց արդյունքում, ըստ եզրակացության՝ փուժողին պայրճառվել է՝ աջ հեփականջային շրջանի սալքարդ վերքը, որը, առանհիմ վերցրած, առողջության թեթև հարկանիշներ չի պարունակում: Հերևաբար դատարանը փաստում է, որ մեղադրյալ Է. Եղիազարյանի նկատմամբ կայանք կիրառելու փեսանկյունից առերևույթ բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը:

Դատարանի հետևության համար հիմք են հանդիսանում նաև քննիչի պարզաբանումները, մասնավորապես այն դատողությունները, որ «Դատարանին ներկայացված փաստաթղթերով, ինչպես նաև փուժողի և վկայի հարցաքննությանը երևում է, որ Էդգար Եղիազարյանը հնարավոր է փեսել է կամ փեսած է եղել Դավիթ Փարամազյանի դանակով հարվածելու պահը և որը վկայում է այն հանգամանքը, որ մեկը մյուսի գործողությունները լրացնելով մի կողմից Դավիթ Փարամազյանը դանակով է հարվածել, մյուս կողմից Էդգար Եղիազարյանը չոդով է հարվածել և մեկը մյուսին լրացնելով կատարել են 112-րդ հոդվածի համապարասխաս արարքները»: Քննիչի նման մեկնաբանություններն անհիմն են, քանի որ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության բնույթն այնպիսին է, որ այն որևէ անհիմն մեղադրություն համար առնվազն պետք է հիմնավորել նրա կողմից այդ հանցագործության օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հարկանիշ հանդիսացող հետևանքը առաջացնելը, իսկ այն, որ երկու հանցակիցներից մեկը դանակով հարվածում է, իսկ մյուսը փեսնում է այդ պահը և այլն՝ **բավարար չէ անհիմն վերագրել այդ հանցանքի կատարումը**, հարկապես, որ դատարան ներկայացրած նյութերից և քննիչի պարզաբանումներից պարզ դարձավ, որ ծանր վնասը վրա է հասել միայն կիրող-ծակոդ առարկայի կիրառման արդյունքում առաջացած վնասվածքներից: Այս պայմաններում Դատարանը չի անդրադառնում մեղադրյալի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ և 9-րդ մասերի հետևանիշների առկայության մասին հիմնավոր կասկածի հարցին, քանի որ քննարկվող հանցագործության բնույթից և առանհիմապետությունից ելնելով, որպեսզի առկա լինի որակյալ հանցակազմը, ուրեմն պետք է առնվազն առկա լինի հիմնական հանցակազմը, **որպիսին, ինչպես նշեց դատարանը, բացակայում է**, ուստի բացակայում է նաև դրա որակյալ փեսակը՝ հիմք ընդունելով հիմնական և ծանրացնող հանգամանքներով հանցակազմերի կառուցման օրենսդրական փեսանիկայի կանոնները: Այսինքն, եթե առերևույթ բացակայում է հիմնական հանցակազմը, ուրեմն բացակայում է նաև որակյալ հանցակազմը:

Այսպիսով, դատարանը հաստատեց համարելով և համաձայնեցնելով քննիչի սկզբնական կալանքի կիրառման մասին առաջին արշանի դատարանի և ՀՀ վերաքննիչ դատարանի որոշումներում արշանագրված այն հանգամանքի հետ, որ առկա են փաստեր և տեղեկություններ առ այն, որ մեղադրյալն առերևույթ առնչություն ունի իրեն մեղաագրվող դեպքին, որ նա մասնակցություն ունեցել է տուժողի նկատմամբ կատարված ոտնձգությանը, միաժամանակ **չանդադրվածությամբ է դատարանի կողմից համարվել, որ մեղադրյալն արարքն առերևույթ համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշներին** կամ առկա է այդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը:

(...)

Բացի վերագրյալից, դատարանը գտնում է, որ բացակայում են նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով նախատեսված խափանման միջոցի կիրառման հիմքերը:

(...)

Անդրադառնալով հանցագործության ծանրությանը, դատարանն արշանագրում է, որ այն սկզբնական կալանքի կիրառման համար կարող է լինել վերաբերելի փաստարկ, եթե ի լրումն դրա առկա են նաև Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում բնութագրված որևէ հիմք, ինքնին հանցանքի ծանրությունը բավարար չէ կալանք կիրառելու համար: Այն սկզբունքային նշանակություն ունեցող գործոն է, սակայն ոչ կալանքի կիրառման հիմք: Թեև պետք է փաստել, որ **այն ևս բացակայում է**, քանի որ ինչպես նշվեց վերևում, սույն դեպքում դատարանի համար **հիմնավոր կասկածի տեսանկյունից** համոզիչ չէր մեղադրյալի կողմից ենթադրյալ ծանր հանցանքի կատարման փաստի մասին քննիչի հետևությունները, հետևաբար **դրա բացակայությունը բացառում է նաև ծանր հանցագործության մասին հետևությունները**, համապատասխանաբար նաև անհիմն դարձնում քննիչի միջնորդության մեջ նշված ծանր հանցագործություն կատարելու հիմնավորումներով կալանք ընդդրելու մասին քննիչի դատողությունները:

Բացի այդ, հարկ է նկատել, որ քննիչը հանցագործության ծանրությունից զարդ որևէ այլ հիմնավոր պատճառ չի ներկայացրել, որպեսզի դատարանը սույն դեպքով համակցության մեջ գնահատի կալանքը որպես խափանման միջոց ընդդրելու: Թեև քննիչը միջնորդության մեջ նշել է, որ մեղադրյալը «մնալով ազատության մեջ կարող է բաքնվել քննությունից, խոչընդոտել քրեական գործի քննությանը՝ մինչդարական վարույթում՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու ճանապարհով», սակայն այդ հետևությունները գործի նյութերից բխող ողջամիտ կասկածներով հիմնավորված չեն:

(...)

Ինչ վերաբերում է հանցագործության գործիք մերտադական ճկվող շոդանման առարկայի հայրնաբերմանը մեղադրյալի խոչընդոտելուն, ապա դատարանը դա հիմք չի ընդունում, քանի որ անչք գրավով ազատ արշակվելուց գրնվել է ազատութ-

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

յան մեջ և եթե դրա հետ կապված որևէ գործողություն կատարելու ցանկություն ունենար, ապա արդեն իսկ կատարած կլիներ: Բացի այդ, դատարանի համոզմամբ այն էական նշանակություն չունի գործի հետագա ընթացքի համար (...» (տե՛ս նյութեր, քերթեր 151-157):

8. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշմամբ արձանագրվել է. «(...) Վերաքննիչ դատարանը, հետազոտելով դատական վարույթի նյութերը, առանց կանխորոշելու մեղադրյալի մեղավորությունը, առանց վերջնական իրավական գնահատական փախու քրեական գործով չեռք բերված ապացույցներին, հիմնավոր է համարում Առաջին արյանի դատարանի հերոսությունն առ այն, որ (...) անձի օրինական կալանավորումը թույլատրող իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածն առկա չէ:

Վարույթն իրականացնող մարմինն Առաջին արյանի դատարան չի ներկայացրել հիմնավոր փաստարկներ, որոնք ուղղակիորեն մատնանշեին մեղադրյալ Էդգար Եղիազարյանի առնչությունն իրեն վերագրվող ենթադրյալ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ և 9-րդ կետերով հանցագործությանը:

Առաջին արյանի դատարանը, պահպանելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ և 285-րդ հոդվածների դրույթները, հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերի վերաբերյալ հիմնավորումները բացակայում են, հանգել է ճիշդ հերոսության և մեղադրյալ Էդգար Եղիազարյանին կալանքի փակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդությունը մերժել է:

(...)» (տե՛ս նյութեր, քերթեր 193-199):

Վճռարեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռարեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

9. Վճռարեկ բողոք բերած անձը փաստել է, որ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 1-ի որոշումը և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշումը հիմնավորված չեն և առերևույթ հակասում են Վճռարեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին:

9.1. Ի հիմնավորումն վերոհիշյալ փաստարկի՝ բողոքի հեղինակը նշել է, որ քրեական գործով ձեռք բերված փաստական տվյալների համաձայն՝ մեղադրյալներ Է.Եղիազարյանը և Դ.Փարամազյանը տուժող Ս.Շախբեկյանի նկատմամբ հանցավոր ոտնձգությունն իրականացրել են միասին՝ առանց ժամանակային ընդհատման: Ավելին, տուժող Ս.Շախբեկյանը 2016 թվականի հոկտեմբերի 22-ի հարցաքննության ժամանակ հայտնել է, որ վիճարանության ընթացքում ինքը բռնել է Դ.Փարամազյանի ձեռքերից և վերնաշապիկից՝ գրկելով նրան իրեն հարվածելու հնարավորությունից, սակայն երբ Է.Եղիազարյանը մետաղյա ձողով հարվածել է իր գլխին, ինքը թուլացել է, ինչի հետևանքով Դ.Փարամազյանն ազատվել է իր ձեռքերից: Դրանից հետո Է.Եղիազարյանը շարունակել է հարվածներ հասցնել իր գլխին, իսկ Դ.Փարամազյանը՝ ծակող գործիքով հարվածներ է հասցրել իր մարմնի տարբեր մասերին:

Ըստ բողոքաբերի՝ նման փաստական տվյալները վկայում են Է.Եղիազարյանի օրինական կալանավորումը թույլատրող իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածն առկա լինելու մասին, մինչդեռ ստորադաս դատարանները հիմնավոր կասկածի առկայությունը հաստատված չեն համարել:

9.2. Բողոքաբերը փաստարկել է նաև, որ ստորադաս դատարանները կալանքի ժամ-

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կետի երկարացման հարցը չեն քննարկել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի համատեքստում, ամբողջական գնահատական չեն տվել մեղադրյալի կողմից վերոնշյալ հոդվածով նախատեսված գործողությունների կատարման հնարավորությանը կամ անհնարինությանը:

Բողոքի հեղինակն ընդգծել է, որ ստորադաս դատարանների կողմից բազմակողմանի վերլուծության չեն ենթարկվել մեղադրյալի անձը, կատարած գործողությունները, նրա արարքի հանրային վտանգավորությունը, ինչն անկասկած հիմք կտար եզրահանգելու, որ առկա է Է.Եղիազարյանի կողմից մինչդատական վարույթում գործի քննությանը խոչընդոտելու, ինչպես նաև քրեական օրենքով չթույլատրված արարք կատարելու ողջամիտ ենթադրություն:

10. Վերոգրյալի հիման վրա բողոքաբերը խնդրել է ամբողջությամբ բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 1-ի և Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշումները՝ երկու ամսով երկարացնելով մեղադրյալ Է.Եղիազարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորման ժամկետը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

11. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ կալանավորման պայմաններից մեկի՝ հիմնավոր կասկածի մեկնաբանման և դրա առկայությունը ստուգելիս մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության սահմանների կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *առաջին* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք ստորադաս դատարանների հետևություններն առ այն, որ Է.Եղիազարյանի կողմից՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության առերևույթ կատարման վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը բացակայում է:

1. Հիմնավոր կասկածը և դրա ստուգման սահմանները.

13. ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով՝*

(...)

4) անձին իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով.

(...)»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անչեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով.*

(...)

զ) անձի օրինական կալանավորումը կամ շերտակալումը՝ իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմնին ներկայացնելու նպատակով կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար.

(...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունք:

2. Ոչ ոք չի կարող արգելանքի վերցվել և պահվել անազատության մեջ այլ կերպ, քան սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով և կարգով:

(...)»:

13.1. Կալանավորման պայմաններից մեկի՝ «հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի» առնչությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան) իր նախադեպային իրավունքում ձևավորել է, ի թիվս այլնի, հետևյալ դիրքորոշումները՝

- հանցանք կատարած լինելու կասկածի՝ ողջամտորեն հիմնավորված լինելու պահանջը կամայական ձեռքակալման և կալանավորման դեմ երաշխիքի կարևոր մասն է կազմում (տե՛ս *Գուսինսկին ընդդեմ Ռուսաստանի* (Gusinskiy v. Russia) գործով 2004 թվականի մայիսի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 70276/01, կետ 53),

- «հիմնավոր կասկածը» եզրույթը ենթադրում է փաստերի կամ տեղեկությունների առկայություն, որոնք հնարավորություն կտան անաչառ դիտորդին եզրակացնելու, որ տվյալ անձը հնարավոր է, որ կատարած լինե՞ր հանցանքը: Սակայն պարտադիր չէ, որ կասկածը հիմնավորող փաստերը բավարարեն այն նույն սանդղակին, որն անհրաժեշտ է անձի դատապարտումը կամ նրա նկատմամբ մեղադրանք առաջադրելը հիմնավորելու համար, քանի որ այդ փաստերը կարող են հայտնաբերվել ավելի ուշ՝ քրեական գործի քննության փուլում (տե՛ս *Կ.Ֆ.-ն ընդդեմ Գերմանիայի* (K. F. v. Germany) գործով 1997 թվականի նոյեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 144/1996/765/962, կետ 57),

- հիմնավոր կասկածի առկայությունը անհրաժեշտ պայման է անձին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու օրինականության համար (տե՛ս *Մակքեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (McKay v. The United Kingdom) գործով 2006 թվականի հոկտեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատ թիվ 543/03, կետ 44): Ըստ այդմ, թեև ձեռքակալման պահին և սկզբնական կալանքի ժամանակ պետք է առկա լինի հիմնավոր կասկածը, այնուամենայնիվ, կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելիս նույնպես պետք է ցույց տալ, որ այդ կասկածները պահպանվել են և շարունակում են մնալ «հիմնավոր» (տե՛ս *Ուրտանսն ընդդեմ Լատվիայի* (Urtāns v. Latvia) գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 16858/11, կետ 32): Ազատությունից զրկելու տևողությունը կարող է լինել կարևոր գործոն կասկածի՝ պահանջվող աստիճանի համար (տե՛ս *Մյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (Murray v. The United Kingdom) գործով 1994 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14310/88, կետ 56),

- կալանքի հիմնավորվածության կարևոր տարրերից են կասկածի արժանահավատությունն ու բարեխղճությունը (տե՛ս *Մյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (Murray v. The United Kingdom) գործով 1994 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14310/88, կետ 61): Միևնույն ժամանակ, Եվրոպական դատարանը փաստել է, որ բարեխղճության վրա հիմնված կասկածը չի կարող բավարար համարվել (տե՛ս *Գուսինսկին ընդդեմ Ռուսաստանի* (Gusinskiy v. Russia) գործով 2004 թվականի մայի-

սի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 70276/01, կետ 53),

- այն, թե ինչպիսի կասկածը կարող է համարվել հիմնավոր, կախված է գործի բուրյի հանգամանքներից: Կասկածը չի կարող հիմնված լինել սուկ այն հավաստիացման վրա, որ առկա է ստույգ, բայց և գաղտնի տեղեկություն (տե՛ս *Ֆոկսը, Քեմբլեյն ու Հարթլին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom) գործով 1990 թվականի օգոստոսի 30-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 12244/86, 12245/86, 12383/86, կետ 32),

- հիմնավոր կասկածը չի կարող առկա լինել, եթե արարքը, որի կատարման մեջ կասկածվում է անձը, դրա կատարման պահին չի համարվել հանցագործություն (տե՛ս *Վլոչն ընդդեմ Լեհաստանի* (Wloch v. Poland) գործով 2000 թվականի հոկտեմբերի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 27785/95, կետ 109, *Խաչատրյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2012 թվականի նոյեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23978/06, կետ 136):

13.2. Հիմք ընդունելով նաև Եվրոպական դատարանի ձևավորած վերոգրյալ առանձին դատողությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը «հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի» կապակցությամբ իր նախադեպային իրավունքում փաստել է. «(...) *Կալանավորման պայմանների թվում հատուկ կարևորություն ունի անչի կողմից իրեն վերագրվող հանցագործությունը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը (...):*

(...)

(...) [Յ]ուրաքանչյուր դեպքում [հանցանք կատարած լինելու կասկածը] պետք է լինի ողջամիտ:

(...)

(...) «[Հ]անցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած» շեակերպումը չի ենթադրում, որ մեղադրյալի մեղավորությունը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է ունենալ հանցանքը տվյալ անչի կողմից կատարված լինելու բավարար սպացույցներ, ինչն ավելի բարձր սպացուցողական չափանիշ է: (...) [Կ]ասկածը հիմնավոր կհամարվի նաև ենթադրյալ հանցագործության հետ կասկածվող անչի օբյեկտիվ կապը հաստատող որոշակի տեղեկությունների ու փաստերի առկայության դեպքում, ընդ որում՝ անհրաժեշտ է ունենալ նաև բավարար հիմքեր՝ եզրակացնելու, որ դեպքը, իրադարձությունը համընկնում է այն ենթադրյալ հանցանքին, որի կատարման մեջ անչը կասկածվում է: Այլ կերպ՝ կասկածը կարող է համարվել հիմնավոր միայն այն դեպքում, երբ անչի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնող պաշտոնատար անչը՝ քննիչը կամ դատախազը, կասկածվող անչի կատարած գործողությունների (անգործության) վերաբերյալ կներկայացնի տեղեկություններ, փաստեր կամ սպացույցներ, որոնք ուղղակիորեն կնստարմանեն նրա առնչությունն իրեն վերագրվող ենթադրյալ հանցագործությանը, ինչպես նաև կհիմնավորեն, որ դեպքը, որի կատարման մեջ անչը կասկածվում է, համընկնում է իրեն վերագրվող հանցանքի դեպքին:

(...) [Վ]արույթն իրականացնող մարմնի կողմից ներկայացվող վերոնշյալ տեղեկությունները, փաստերը կամ սպացույցները պետք է հետազոտվեն մրցակցային դատավարության կանոնների պահպանմամբ, ինչը ենթադրում է, որ այդ տեղեկություններին, տվյալներին կամ սպացույցներին պետք է ծանոթանա նաև պաշտպանության կողմը:

(...)

(...) [Այսպիսով] Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սգարությունից զրկելու համար անհրաժեշտ է հիմնավորված ողջամիտ ենթադրություն առ այն, որ անչը հանցանք է կատարել, ինչպես նաև առկա են մեղսագրվող արարքի իրական լինելու

ՆՈՅՆԵՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

լը հավասարող բավարար ապացույցներ: Այդ կասկածները պետք է հիմնված լինեն օրենքով սահմանված կարգով չեռք բերված որոշակի փաստական փոխանակումների վրա, որոնք պետք է պարզաձև իրավական ընթացակարգի սահմաններում հետազոտվեն դատական քննության ընթացքում: Գալարանի հետևությունները հիմնավոր կասկածի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ պետք է լինեն հիմնավորված և պարճառաբանված (տե՛ս Վահրամ Գևորգյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԳ/0678/06/10 որոշման 19-23-րդ կետերը):

Չարգացնելով վերը մեջբերված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը Հարություն Խաչատրյանի գործով որոշման շրջանակներում ձևավորել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) [Հ]իմնավոր կասկածը պետք է ապահովվի անձի ազատության և անչեռնմխելիության իրավունքի հիմնավորված և օրինաչափ սահմանափակումը, իսկ դատական վերահսկողությունը լինի երաշխիք այդ իրավունքի անհիմն սահմանափակումները կանխելու համար:

Այսինքն՝ մինչդարական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանն իրավունք չունի անդրադառնալու մեղադրանքի էությունը, հիմնավորվածությանը, քանի որ մինչդարական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը չի հետապնդում կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքները հետազոտելու և դրանց քրեաիրավական գնահատական տալու կամ տրված գնահատականը ստուգելու ու համապատասխան որոշում կայացնելու նպատակ: Այդ հարցերը կարող են քննարկման առարկա դառնալ միայն գործն ըստ էության քննելու և լուծելու ընթացքում, այսինքն՝ հանդիսանում են արդարադատության իրականացման արդյունքում լուծման ենթակա հարցեր: Եթե մինչդարական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանն անդրադառնա այդ հարցերին և որոշում կայացնի դրանց վերաբերյալ, ապա կիսաիսկալի քրեական դատավարության փուլային կառուցվածքը, քրեաիրավական գործառույթների փարանջարման սկզբունքը, իսկ մինչդարական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը կվերածվի բուն արդարադատության իրականացման գործընթացի:

Այլ կերպ՝ մինչդարական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանը չպետք է այնպիսի հարցեր քննարկի և դրանց վերաբերյալ որոշումներ ընդունի, որոնք կազմում են հետագա դատական քննության առարկան:

(...)

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հիմնավոր կասկածի հարցը քննարկելիս դատարանը, ելնելով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն ապահովելու պարտավորությունից, պետք է քննարկման առարկա դարձնի երկու հիմնական փոխկապված հարցեր: Առաջին՝ առկա՞ են արդյոք կասկածի հիմնավորող փաստեր կամ ապացույցներ, որոնք ուղղակիորեն կմարմանն շեն անձի առնչությունն իրեն վերագրվող ենթադրյալ հանցագործությանը, երկրորդ՝ դեպքը, որի կատարման մեջ անձը կասկածվում է, առերևույթ համընկնում է քրեական օրենսգրքով սահմանված որևէ հանցակազմի հատկանիշներին» (տե՛ս Հարություն Խաչատրյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ՏԳ-2/0009/06/11 որոշման 13-րդ և 15-րդ կետերը):

Քննարկվող հարցին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև Տիգրան Վահրադյանի գործով որոշման շրջանակներում՝ արտահայտելով հետևյալ դիրքորոշումը. «(...) Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս

առաջադրված մեղադրանքում անձի մեղավորության հարցը քննարկման առարկա դարձնելով՝ խափանման միջոցը չեղք է բերում պարծիչ նպատակ: Մինչդեռ խափանման միջոցը կիրառման նպատակով տարբերվում է պարծից:

Խափանման միջոցի կիրառման նպատակը քրեական գործի միջնդարական և դատարանական քննության ընթացքում կասկածյալի կամ մեղադրյալի պարզան վարքագիծը, ինչպես նաև դատավճիռի կատարումն ապահովելն է: Մասնավորապես, կալանքի, որպես խափանման միջոցի, կիրառման վարույթը միավորված չէ առաջադրված մեղադրանքի վերաբերյալ փաստական փյուռքների հավաքմանը, ստուգմանն ու գնահատմանը: Այդ վարույթի նշանակությունն այն է, որ քննարկվի և լուծվի կալանավորված անձին հասարակությունից ժամանակավորապես մեկուսացնելու և հսկողության ներքո պահելու անհրաժեշտության հարցը՝ ելնելով գործի քննության շահերից:

Այլ կերպ՝ կալանավորման նպատակն է՝ նախաքննության և դատարանական քննության քննական գործընթացի ապահովումը, քրեական գործի քննական քննությանը մեղադրյալի (կասկածյալի) դիմակայության կանխումը, դատարանական գործընթացին մեղադրյալի մասնակցության ապահովումը (...) (տե՛ս Տիգրան Վահրադյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ ԼԴ/0197/06/08 որոշման 42-րդ կետը):

Իսկ Ա.Սարգսյանի գործով որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը նշել է. «(...) [Այնչի ազատության սահմանափակման դեպքում դատարանները, ի թիվս կալանավորման հիմքերի և այլ պայմանների, քննարկման առարկա պետք է դարձնեն նաև չ՛քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված քրեական վարույթը բացառող հանգամանքների առկայության կամ բացակայության հարցը: Եթե կոնկրետ դեպքում առերևույթ առկա և կիրառելի են քրեական վարույթը բացառող հանգամանքներից որևէ մեկը, ապա կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընդդիմ էր կամ ժամկետը երկարացնելու կամ վերահաստատելու վերաբերյալ նախաքննության մարմնի ներկայացրած միջնորդությունը ենթակա է մերժման:

Այսինքն՝ անձի ազատությունը սահմանափակելը կհամարվի օրինական և հիմնավորված միայն կալանավորման հիմքերի և այլ պայմանների միաժամանակյա առկայության և քրեական վարույթը բացառող հանգամանքների բացակայության դեպքում:
(...)

(...) [Քրեական վարույթը բացառող հանգամանքի առկայության] անդամամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընդդիմ էր կամ ժամկետը երկարացնելու կամ վերահաստատելու մասին նախաքննության մարմնի միջնորդությունը բավարարելը դատարանական վերահսկողությունը դարձնում է չեղական և ոչ արդյունավետ միջոց, որի հետևանքով էլ չի իրականացվում դատարանական վերահսկողության առաքելությունը՝ անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության ապահովումը և այդ իրավունքների և ազատությունների անօրեն և չիմնավորված սահմանափակումների բացառումը (տե՛ս Արամ Սարգսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԿԴ/0503/06/10 որոշման 23-րդ և 28-րդ կետերը):

14. Հիմք ընդունելով Եվրոպական դատարանի ձևավորած դատողությունները, ինչպես նաև վերահաստատելով և զարգացնելով նախկինում արտահայտված և վերջը մեջբերված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու յուրաքանչյուր դեպքում պետք է գնահատվի անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման աներկբա անհրաժեշտությունը՝ ավելի բարձր նշանակության բարիքի, այն է՝ հանրային շահի պաշտպանության տեսանկյունից՝ ապահովելով հանրային և մասնավոր շահերի ողջամիտ

ՆՈՅՆԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հավասարակշռությունը, անձի ազատության սահմանափակման հիմնավորվածությունը: Մինչդատական վարությամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու համար հիմնավոր կասկածի առկայությունն ունի հիմնարար նշանակություն, քանզի դրա բացակայության պայմաններում անձի ազատության ցանկացած սահմանափակում կհամարվի ի սկզբանե ապօրինի: Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ իրավասու մարմինը պետք է ներկայացնի փաստեր կամ տեղեկություններ, որոնք կհամոզեն դատարանին, որ անձը հիմնավոր կերպով է կասկածվում /մեղադրվում/ ենթադրյալ հանցագործության կատարման մեջ: Այսինքն՝ քրեական հետապնդման մարմինները պետք է ներկայացնեն կասկածը հիմնավորող որոշակի փաստական հանգամանքներ, իսկ դրա վերաբերյալ դատարանի հետևությունները պետք է լինեն պատճառաբանված և, միևնույն ժամանակ, չպետք է պարունակեն իրավական գնահատականներ անձի մեղավորության կամ անմեղության հարցի առնչությամբ:

15. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում **ընդգծել** հետևյալ հանգամանքները՝

- հիմնավոր կասկածի բացակայության դեպքում անձի ազատության իրավունքը սահմանափակելն ինքնին ապօրինի է,

- հիմնավոր կասկածը չի պահանջում կատարված արարքի մեջ մեղադրյալի մեղավորությունն ապացուցող՝ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցման չափանիշին համապատասխան բավարար փաստերի առկայություն, այնուամենայնիվ, «կասկածը» պետք է լինի ողջամիտ, այն պետք է հիմնված լինի օրենքով սահմանված կարգով ձեռքբերված որոշակի փաստական տվյալների վրա (որոնք կվկայեն կատարված արարքին անձի առնչությունը և դեպքի, իրադարձության համընկնումը այն հանցանքին, որի առերևույթ կատարման մեջ անձը կասկածվում /մեղադրվում/ է), իսկ դրա առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ դատարանի հետևությունները *պետք է լինեն հիմնավորված և պարճառաբանված*,

- կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելիս պետք է ցույց տրվի, որ հանցանք կատարած լինելու կասկածը պահպանվել է և շարունակում է մնալ «հիմնավոր»: Ազատությունից զրկելու տևողությունը կարող է լինել կարևոր գործոն կասկածի՝ պահանջվող աստիճանի համար,

- մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս, մասնավորապես՝ կալանավորման վերաբերյալ միջնորդությունը քննելիս դատարանն իրավասու չէ քննարկման առարկա դարձնելու այնպիսի հարցեր, որոնք դուրս են այդ պահին իր առջև դրված խնդիրների շրջանակից (տե՛ս, *mutatis mutandis*, Ներսես Միսակյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2009 թվականի ապրիլի 10-ի թիվ ԱԲԴ-1/0003/11/08 որոշումը), ուստի և հիմնավոր կասկածի առկայությունը ստուգելիս դատարանն *իրավասու չէ կանխորոշելու մեղքի հարցը, իրավական գնահատական տրալու անձի մեղավորությանը կամ անմեղությանը, անմիջականորեն փաստելու անձի արարքում հանցակազմի առկայությունը կամ բացակայությունը*: Միևնույն ժամանակ, դատարանը, վերոգրյալ հարցերի շուրջ իրավական գնահատականներ չտալով, իրավասու է որոշում կայացնել կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ ժամկետը երկարացնելու կամ վերահաստատելու վերաբերյալ քրեական հետապնդման մարմնի ներկայացրած միջնորդությունը մերժելու մասին այն դեպքում, երբ հավաստում է քրեական գործով վարույթը բացառող հանգամանքի *առերևույթ* առկայությունը և դրա *հնարավոր* կիրառելիությունը: Ընդ որում, քրեական գործով վարույթը բացառող այդ հանգամանքի առերևույթ առկայության մասին վկայությունը պետք է լինի ոչ թե ներկայացված նյութերի, այդ թվում՝ ապացույցների՝ գործը ըստ

ետրյան քննելու և լուծելու ժամանակ *պահանջվող աստիճանի չափ բազմակողմանի և խորը վերլուծության արդյունք*, այլ այդպիսի վկայությունը պետք է հիմնված լինի *ներկայացված նյութերից բխող համեմատաբար ակնհայտ փաստերի վրա* (օրինակ՝ արարքը, որի կատարման մեջ մեղադրվում է անձը, դրա կատարման պահին հանցագործություն չի համարվել (այդ առումով մանրամասն տե՛ս, օրինակ, *Խաչատրյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի* գործով Եվրոպական դատարանի՝ 2012 թվականի նոյեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23978/06), կամ որպես մեղադրյալ է ներգրավվել քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու տարիքի չհասած անձը, կամ անցել են վաղեմության ժամկետները, ընդունվել է համաներման ակտ և այլն),

- հիմնավոր կասկածի հարցը գնահատման ենթարկելիս վճռորոշ նշանակություն կարող են ունենալ այն իրավիճակները, երբ արարքին տրված իրավական որակումը **ակնհայտորեն** չհամապատասխանի արարքի փաստական նկարագրությանը (կամ անձին վերագրված փաստերը հաստատող՝ միջնորդությանը կից ներկայացված նյութերին), իսկ արարքի փաստական կողմը *առերևույթ* վկայի արարքին տրված իրավական որակման համեմատությամբ իր բնույթով առավել նվազ ծանրության ենթադրյալ հանցագործության կատարման մասին (օրինակ՝ անձին մեղաազրվել է խոշոր չափերով գողություն կատարելու հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետ), ինչը, սակայն, ակնհայտորեն չի համապատասխանում արարքի փաստական նկարագրությանը, իսկ վերջինը առերևույթ վկայում է անձի արարքում գողության հասարակ հանցակազմի հատկանիշների առկայության մասին, կամ, օրինակ, անձին մեղաազրվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ զենքի գործադրմամբ խուլիգանություն կատարելու հանցակազմը, սակայն արարքի փաստական նկարագրությունը **ակնհայտորեն** վկայում է զենքի գործադրման բացակայության, բայց միևնույն ժամանակ առերևույթ փաստում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված որակյալ հանցակազմի առկայության մասին):

16. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

ա) Տուժող Տ.Շախբեկյանը 2016 թվականի հոկտեմբերի 22-ի հարցաքննության ժամանակ հայտնել է, որ հարվածները ստանալուց առաջ ինքը, կանխելով Դ.Փարամազյանի ագրեսիվ վարքագիծը, ձեռքերով բռնել էր նրա ձեռքերից և վերնաշապիկից՝ այդ կերպ **զրկելով վերջինիս իրեն հարվածելու հնարավորությունից**: Սակայն երբ Է.Եղիազարյանն իր ետևից երկաթյա ձողով հարվածել է գլխին, **ինքը այդ հարվածից հետո թուլացել է**, ինչի հետևանքով Դ.Փարամազյանն **արձակվել է իր ձեռքերից**, որից հետո Է.Եղիազարյանի հարվածները՝ ուղղված գլխին շարունակվել են, և դրան գուգահեռ, իր դիմաց գտնվող Դ.Փարամազյանը **սկսել է ծակող գործիքով հարվածներ հասցնել իրեն**, այսինքն՝ որոշակի ժամանակահատված վերջիններս երկուսով միաժամանակ հարվածներ են հասցրել իրեն:

Տուժողը նաև նշել է, որ եթե լիներ միայն Դ.Փարամազյանը, ապա ինքը կկարողանար դիմադրել նրան, նա որևէ կերպ չէր կարողանա իրեն վնաս հասցնել (տե՛ս սույն որոշման 6.1.-րդ կետը):

բ) Առաջին առյուծի դատարանը Է.Եղիազարյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու վերաբերյալ քննիչի միջնորդությունը մերժելիս Է.Եղիազարյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցավոր արարքի ենթադրաբար կատարման վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի բացակայության մասին դատողությունը առավելապես պատճառաբանել է նրանով, որ դատաբժշկական փորձաքննության թիվ 2028/հ եզրակացությունից հետևում է, որ տուժողի առողջությա-

ՆՈՅՆՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ըն ծանր վնաս պատճառելու հանգամանքը կապվում է սուր ծակող-կտրող գործիքով տուժողին պատճառված վնասվածքների հետ, իսկ մեղադրյալ ներգրավելու որոշումից և միջնորդությանը կից դատարան ներկայացված նյութերից և դատարանում քննիչի պարզաբանումներից ակնհայտ երևում է, որ սուր ծակող-կտրող գործիքը կիրառվել է գործով մյուս մեղադրյալ՝ Գ.Փարամազյանի կողմից, իսկ մեղադրյալ Է.Եղիազարյանին վերագրվել են մահակի գործադրմամբ Տ.Շախբեկյանի գլխին և մարմնի տարբեր մասերին բազմաթիվ հարվածներ հասցնելու գործողությունները, որոնց արդյունքում ըստ եզրակացության՝ տուժողին պատճառվել է աջ հետականջային շրջանի սալջարդ վերքը, որը, առանձին վերցրած, առողջությանը թեթև վնաս պատճառելու հատկանիշներ չի պարունակում (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

գ) Առաջին ատյանի դատարանն իր կողմից կայացված դատական ակտի շրջանակներում թեև նշել է, որ *չի անդրադարձնում Է.Եղիազարյանին առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածությանն ու օրինականությանը և գնահատական չի տալիս, քանի որ դա դուրս է տրված փուլում դատարանի իրավասությունների շրջանակից*, սակայն միևնույն ժամանակ իր որոշման մեջ ձևակերպել է հետևյալ դատողությունները. «(...) [Զ]րեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության բնույթն այնպիսին է, որ այն որևէ անձի մեղադրելու համար առնվազն պետք է հիմնավորել նրա կողմից այդ հանցագործության օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հարկանիշ հանդիսացող հետևանքը առաջացնելը, իսկ այն, որ երկու հանցակիցներից մեկը դանակով հարվածում է, իսկ մյուսը տեսնում է այդ պահը և այլն՝ **բավարար չէ անձին վերագրել այդ հանցանքի կատարումը, հարկապես, որ դատարան ներկայացրած նյութերից և քննիչի պարզաբանումներից պարզ դարձավ, որ ծանր վնասը վրա է հասել միայն կրորդ-ծակող առարկայի կիրառման արդյունքում առաջացած վնասվածքներից: Այս պայմաններում Դատարանը չի անդրադարձնում մեղադրյալի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ և 9-րդ մասերի հարկանիշների առկայության մասին հիմնավոր կասկածի հարցին, քանի որ քննարկվող հանցագործության բնույթից և առանձնահատկությունից ելնելով, որպեսզի առկա լինի որակյալ հանցակազմը, ուրեմն պետք է առնվազն առկա լինի հիմնական հանցակազմը, որպիսին, ինչպես նշեց դատարանը, բացակայում է, ուստի բացակայում է նաև դրա որակյալ տեսակը (...)» (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):**

դ) Վերաքննիչ դատարանը, իր հերթին փաստելով, որ վարույթն իրականացնող մարմինը չի ներկայացրել հիմնավոր փաստարկներ, որոնք ուղղակիորեն կմատնանշեին մեղադրյալ Է.Եղիազարյանի առնչությունն իրեն վերագրվող ենթադրյալ հանցագործությանը, եզրահանգել է, որ հիմնավոր կասկածի բացակայության մասին Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունը հիմնավոր է (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

17. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական տվյալները գնահատելով սույն որոշման 13-15-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Է.Եղիազարյանի կողմից՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության առերևույթ կատարման վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի բացակայության մասին ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավոր չեն:

Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանը, վերլուծելով տուժող Տ.Շախբեկյանի հայտնած համապատասխան բովանդակությամբ ցուցմունքը (տե՛ս սույն որոշման 6.1.-րդ կետը), այն համադրելով գործում առկա այլ նյութերի հետ, արձանագրում է, որ անկախ դատարժեկական փորձաքննության թիվ 2028/հ եզրակացությունից բխող տվյալներից (տե՛ս սույն որոշման 6.2.-րդ կետը)՝ տուժողի հիշյալ ցուցմունքի առկայությունն

արդեն իսկ բավարար է՝ դատավարության տվյալ փուլում ողջամիտ ենթադրություն անելու, որ մեղադրյալ Է.Եղիազարյանին վերագրված արարքն առերևույթ բովանդակում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշները: Այլ կերպ՝ ըստ Վճռաբեկ դատարանի՝ սույն գործով առկա են բավարար հիմքեր՝ եզրակացնելու, որ դեպքը, իրադարձությունը համընկնում է այն հանցանքին, որի առերևույթ կատարման մեջ Է.Եղիազարյանը մեղադրվում է:

17.1. Միևնույն ժամանակ, սույն որոշման 16-րդ կետի «գ» ենթակետում մեջբերված փաստերը գնահատելով սույն որոշման 14-15-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հիմնավոր կասկածի հարցը ստուգելիս Առաջին ատյանի դատարանն անմիջականորեն փաստել է Է.Եղիազարյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի բացակայությունը՝ դրանով իսկ իրավական գնահատական տալով նրա մեղքի հարցին, ինչի իրավասությունը չունի:

II. Հիմնավոր կասկածի բացակայությունը փաստելու դեպքում կալանավորման հիմքերին անդրադառնալը.

18. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *երկրորդ* իրավական հարցը հետևյալն է. Է.Եղիազարյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություն առերևույթ կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը հաստատված չհամարելով և, միևնույն ժամանակ, կալանավորման հիմքերի առկայության հարցը քննարկման առարկա դարձնելով՝ ստորադաս դատարանները կարող էին արդյոք այդ հարցում հանգել հիմնավորված հետևության:

19. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1. Դատարանը (...) խափանման միջոց կարող [է] կիրառել միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով չենք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է՝*

- 1) *բաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից.*
- 2) *խոչընդոտել մինչդատարանական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը բաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պատճառների չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով.*
- 3) *կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք.*
- 4) *խուսափել քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց.*
- 5) *խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը:*

(...)

3. *Խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության և կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ դրա տեսակն ընտրելու հարցը լուծելիս հաշվի են առնվում՝*

1) *վերագրվող արարքի բնույթն ու վրանգավորության աստիճանը.*

(...):»:

19.1. Վերոգրյալ իրավանորմերի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը, հիմնվելով Եվրոպական դատարանի ձևավորած իրավական դիրքորոշումների վրա, իր նախադեպային իրավունքում փաստել է. *«(...) [Մ]եղադրյալին վերագրվող արարքի բնույթը և վրանգավորության աստիճանը թեև չեն կարող գնահատվել որպես կալանավորման հիմնավորվածությունը հաստատելու ինքնուրույն հիմք, այնուամենայնիվ դրանք էական նշանակություն ունեն խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս (...): Մեղ-*

ՆՈՅՆԵՐԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

սագրվող հանցանքի ծանրությունը և հետևաբար նաև ակնկալվող պարծի խախտությունը հանդիսանում են քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու կամ գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը գնահատելու կարևոր փաստեր և գործի նյութերից բխող մյուս հանգամանքների հետ միասին հնարավորություն են տալիս հիմնավորված ենթադրություններ անել անչի ազարության հիմնարար իրավունքը սահմանափակելու հիմքերի առկայության կամ բացակայության մասին (տե՛ս Վահագն Պողոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ ԿԴ-1/0062/06/12 գործով որոշման 13-րդ կետը):

Իսկ Վահրամ Գևորգյանի գործով Վճռաբեկ դատարանը ձևավորել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. « Կալանավորման պայմանների թվում հարույ կարևորություն ունի անչի կողմից իրեն վերագրվող հանցագործությունը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը, որի առկայությունը հավասարելուց հետո միայն հնարավոր է անդրադառնալ կալանավորման հիմքերին: Ավելին, եթե առկա չէ անչի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, ապա ՀՀ քրեական դատարարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում քվարկված՝ կալանավորման հիմքերի առկայության հարցի քննարկումն այլևս անիմաստ է» (տե՛ս Վահրամ Գևորգյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշման 19-րդ կետը):

20. Հիմք ընդունելով Վահագն Պողոսյանի գործով արտահայտված վերոգրյալ դիրքորոշումը, ինչպես նաև վերահաստատելով և զարգացնելով Վահրամ Գևորգյանի գործով ձևավորած և վերը մեջբերված դատողությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն դեպքում, երբ դատարանը հաստատված չի համարում անձի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում քվարկված՝ կալանավորման հիմքերի առկայության հարցի քննարկումը ոչ միայն անիմաստ է, այլև այն քննարկման առարկա դարձնելով՝ դատարանն առանձին դեպքերում իրեն կզրկի այդ հարցի կապակցությամբ հիմնավորված հետևության հանգելու հնարավորությունից, քանի որ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի բացակայությունը փաստելն ինքնին բացառում է կալանավորման հիմքերի, մասնավորապես՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու կամ գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականության գնահատման կարևոր տարրերից մեկը՝ արարքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը իրավական գնահատման ենթարկելու հնարավորությունը:

21. Սույն գործի փաստերի համաձայն՝

ա) Մեղադրյալ Է.Եղիազարյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդության մեջ նախաքննության մարմինը, որպես կալանավորման հիմքեր, մատնանշել է քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու, ինչպես նաև գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

բ) Առաջին ատյանի դատարանը, հաստատված համարելով Է.Եղիազարյանի կողմից՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության առերևույթ կատարման վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի բացակայությունը, քննարկման առարկա է դարձրել կալանավորման հիմքերի առկայության հարցը՝ արդյունքում գալով այն եզրահանգման, որ դրանք նույնպես բացակայում են (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

գ) Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին փաստել է, որ Առաջին ատյանի դատարանը, պահպանելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ և 285-րդ հոդվածները:

րի դրույթները, հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերի վերաբերյալ հիմնավորումները բացակայում են, հանգել է ճիշտ հետևության (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

22. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական տվյալների նկատմամբ կիրառելով սույն որոշման 20-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը, Է.Եղիազարյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցավոր արարքի առերևույթ կատարման վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը հաստատված չհամարելով և, միևնույն ժամանակ, քննարկման առարկա դարձնելով միջնորդության մեջ նշված կալանավորման համապատասխան հիմքերի (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը) առկայության հարցը, փաստացի իրեն գրկել է այդ հարցի կապակցությամբ հիմնավորված հետևության հանգելու հնարավորությունից, քանի որ, ինչպես արդեն նշել է Վճռաբեկ դատարանը (տե՛ս սույն որոշման 20-րդ կետը), հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի բացակայությունը փաստելն ինքնին բացառում է կալանավորման հիմքերի, մասնավորապես՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու կամ գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականության գնահատման կարևոր տարրերից մեկը՝ արարքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը իրավական գնահատման ենթարկելու հնարավորությունը: Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանի սույն դատողությունը հիմնավորվում է նաև հենց Առաջին ատյանի դատարանի կողմից արտահայտված հետևյալ դիրքորոշմամբ. «(...) [Ս]ույն դեպքում դատարանի համար հիմնավոր կասկածի տեսանկյունից համոզիչ չէր մեղադրյալի կողմից ենթադրյալ ծանր հանցանքի կատարման փաստի մասին քննիչի հերկությունը, հերկաբար դրա բացակայությունը բացառում է նաև ծանր հանցագործության մասին հերկությունները» (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Է.Եղիազարյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություն առերևույթ կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը հաստատված չհամարելով և, միևնույն ժամանակ, կալանավորման հիմքերի առկայության հարցը քննարկման առարկա դարձնելով՝ ստորադաս դատարանները չէին կարող այդ հարցում հանգել հիմնավորված հետևության:

23. Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը դատական ակտ կայացնելիս, իսկ Վերաքննիչ դատարանը, ստորադաս դատարանի դատական ակտն ամփոփոխ թողնելով, թույլ են տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջների խախտում, ինչն իր բնույթով էական է, քանի որ ազդել է գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, և համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ, 406-րդ, 419-րդ հոդվածների՝ հիմք է ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու և գործը Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քննության ընթացքում Առաջին ատյանի դատարանը, վերացնելով սույն որոշմամբ արձանագրված խախտումները, պետք է քննարկման առարկա դարձնի մեղադրյալ Է.Եղիազարյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին նախաքննական մարմնի միջնորդության մեջ մատնանշված կալանավորման հիմքերի առկայության հարցը, իսկ արդյունքում հանգի համապատասխան հետևության:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով) 91-րդ, 92-րդ հոդ-

վաճմներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Մեղադրյալ Էդգար Գեղամի Եղիազարյանի վերաբերյալ Երևանի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 1-ի որոշումը և այն անփոփոխ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել Երևանի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՆՈՅՆՄԱԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 2017 11 - 12 (221-222)

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատաւժիռների միությունը շնորհավորում է

*ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Կարինե ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,
մաղթում նրան առողջություն,
երկար տարիների կյանք
և վաստակաշատ հանգիստ,*

*ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Լևոն ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,*

*ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Հարություն ԵՆՈՔՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,*

*ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի դատավոր
Արա ԲԱԲԱՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը*

*ՀՀ Երևան քաղաքի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի
ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի նախագահ
Գարիկ ԱՎԱԳՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,*

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*